

ΥΠΟΕΡΓΟ: ΥΠΟΕΡΓΟ 2 «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ, ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗΣ, ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ - ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΜΕ ΙΔΙΑ ΜΕΣΑ, ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΕΚΔΔΑ» του Έργου «SUB4. Αναβάθμιση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού του Δημόσιου Τομέα» με κωδικό ΟΠΣ ΤΑ 5150174 της Δράσης 16972 ΤΑΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ:

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ.

ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΤΡΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ – ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Κωδικός εκπαιδευτικού υλικού:

Κωδικός Πιστοποίησης προγράμματος:

ΥΠΟΕΡΓΟ: ΥΠΟΕΡΓΟ 2 «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ, ΕΝΔΥΝΑΜΩΣΗΣ, ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗΣ - ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΜΕ ΙΔΙΑ ΜΕΣΑ, ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΕΚΔΔΑ» του Έργου «SUB4. Αναβάθμιση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού του Δημόσιου Τομέα» με κωδικό ΟΠΣ ΤΑ 5150174 της Δράσης 16972 ΤΑΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ:

**ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ ΠΑΡΑΒΑΤΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ.
ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ – ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ**

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Μέλη Ομάδας

Συντονίστρια:
Αγγελοπούλου Δήμητρα

Συγγραφείς:
**Ζαγούρα Παρασκευή
Κοσκινιάδου Σουλτάνα
Πανάγος Κωνσταντίνος**

Αξιολογήτριες:
**Βαρτελάτου Σπυριδούλα
Αναστοπούλου Βασιλική**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	3
ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
ΕΝΟΤΗΤΑ 1: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥ	8
ΕΝΟΤΗΤΑ 2: ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΝΗΛΙΚΩΝ – ΙΔΙΩΣ ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΡΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	11
α) Η διαπαιδαγώγηση των ανήλικων δραστών ως βασική νομοθετική στόχευση	11
β) Τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα: Ο βασικός κορμός των εννόμων συνεπειών για τους ανήλικους δράστες	12
γ) Η σημασία της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού για το ποινικό δίκαιο ανηλίκων	14
δ) Η σημασία του ήπιου δικαίου για την εφαρμογή του ποινικού δικαίου ανηλίκων	17
ε) Οι γενικές αρχές της ποινικής αντιμετώπισης των ανηλίκων με βάση τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα.....	18
ΕΝΟΤΗΤΑ 3: ΦΙΛΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΔΡΑΣΤΕΣ ΚΑΙ ΘΥΜΑΤΑ ΑΞΙΟΠΟΙΝΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ (ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΙ).....	22
α) Τα συστατικά στοιχεία της φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνης.....	22
β) Η σημασία της φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνη για την αντιμετώπιση των ανηλίκων (φερόμενων ως) δραστών	24
γ) Η σημασία της φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνης για τους ανήλικους μάρτυρες-θύματα	27
ΕΝΟΤΗΤΑ 4: ΟΔΗΓΙΑ (ΕΕ) 2016/800 ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΥΠΟΠΤΟΙ ή ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ (ΕΕ L 132/21.5.2016)	32
α) Η πορεία προς τη διαμόρφωση της Οδηγίας.....	32
β) Ο σκοπός της Οδηγίας	35
γ) Το πεδίο εφαρμογής (άρθρο 2 της Οδηγίας).....	36
δ) Τα επιμέρους δικαιώματα	37
δ.1) Δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού, σε απλή και προσιτή γλώσσα, γραπτά ή/και προφορικά (άρθρο 4 της Οδηγίας)	37
δ.2) Δικαίωμα του παιδιού να ενημερώνεται ο ασκών τη γονική μέριμνα (άρθρο 5 της Οδηγίας)	38
δ.3) Συνδρομή από δικηγόρο και δικαίωμα στη χορήγηση νομικής αρωγής (άρθρα 6 και 18 της Οδηγίας).....	39
δ.4) Δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση (άρθρο 7 της Οδηγίας)	40
δ.5) Δικαίωμα ιατρικής εξέτασης (άρθρο 8 της Οδηγίας).....	42

δ.6) Οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων (άρθρο 9 της Οδηγίας).....	43
δ.7) Περιορισμός της στέρησης της ελευθερίας, ειδική μεταχείριση και εναλλακτικά της κράτησης μέτρα (άρθρα 10, 11 και 12 της Οδηγίας)	43
δ.8) Έγκαιρη και επιμελής εξέταση των υποθέσεων (άρθρο 13 της Οδηγίας).....	45
δ.9) Δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 14 της Οδηγίας).....	45
δ.10) Δικαίωμα του παιδιού να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία (άρθρο 15 της Οδηγίας)	46
δ.11) Δικαίωμα των παιδιών να παρίστανται αυτοπροσώπως και να συμμετέχουν στη δίκη τους (άρθρο 16 της Οδηγίας).....	46
δ.12) Μέσα ένδικης προστασίας (άρθρο 19 της Οδηγίας)	47
δ.13) Κατάρτιση των επαγγελματιών (άρθρο 20 της Οδηγίας).....	47
ε) Συμπέρασμα	48
ΕΝΟΤΗΤΑ 5: ΒΑΣΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΕ ΕΦΗΒΟΥΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ – ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ	50
α.1) Η εγκαθίδρυση και διατήρηση συμμαχίας.....	50
α.2) Βασικές δεξιότητες επικοινωνίας.....	51
α.3) Δεξιότητες επικοινωνίας που σχετίζονται με το αναπτυξιακό στάδιο του ανηλίκου	58
α.4) Δεξιότητες επικοινωνίας που σχετίζονται με το πολιτισμικό υπόβαθρο του ανηλίκου...	61
β) Βασικές δεξιότητες συμβουλευτικής σε οικογένειες	64
γ) Η κατ' οίκον επίσκεψη.....	67
δ) Η τέχνη και τεχνική της παραπομπής σε φορείς της κοινότητας.....	69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	72
α) Ελληνική	72
β) Ξενόγλωσση.....	75
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Ν. 4689/2020.....	77

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

άρ. = άρθρο / άρθρα

Βλ. = Βλέπε

δηλ. = δηλαδή

ΔΣΔΠ = Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

ΕΔΔΑ = Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΚΔΔΑ = Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης

ΕΚΠΑ = Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΕΣΔΑ = Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

επ. = επόμενες / επόμενα

επιμ. = επιμέλεια

κ.λπ. = και λοιπά

ΚΠΔ = Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

Ν. = Νόμος

ν. = νόμος

ΝΠΠΔ = Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου

ό.π. = όπου παραπάνω

παρ. = παράγραφος

ΠΚ = Ποινικός Κώδικας

π.χ. = παραδείγματος χάριν

σελ. = σελίδα / σελίδες

σημ. = σημείωση

Υ.Α. = Υπουργική Απόφαση

ΥΕΑ = Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπό την επίδραση της δραστηριότητας των διεθνών και ευρωπαϊκών οργανισμών, καθώς και του ενωσιακού δικαίου, κατά τις τελευταίες δεκαετίες εισήχθησαν ειδικές ρυθμίσεις στην ελληνική έννομη τάξη, οι οποίες προσανατολίζονται στην υποστήριξη των **δικαιωμάτων του παιδιού στην ποινική διαδικασία**. Σε αυτό το πλαίσιο, η Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 πραγματεύεται τις ειδικές αρμοδιότητες των θεσμών και των υποσυστημάτων της ποινικής δικαιοσύνης ανηλίκων.

Η Οδηγία ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία με τον ν. 4689/2020. Οι επαγγελματίες καλούνται να προσαρμόσουν τον τρόπο και τα εργαλεία δουλειάς τους σε ένα νέο παράδειγμα, αυτό που γενικά αποκαλείται «**φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη**» (child-friendly justice). Ως εκ τούτου, καθίσταται επιτακτική η ανάγκη οι επαγγελματίες της ποινικής δικαιοσύνης να εφοδιαστούν με πρακτικά εργαλεία και δεξιότητες στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της **συμμετοχής του παιδιού στις διαδικασίες** και στην ανάπτυξη της δικαιοσύνης προσέγγισης (Ζαγούρα 2022)¹.

Με βάση τα παραπάνω, σκοπός του Προγράμματος του ΕΚΔΔΑ «**Δικαιώματα και προστασία του ανήλικου παραβάτη του νόμου. Θεσμοί και μέτρα στην κοινότητα – Υποστηρικτικές υπηρεσίες**» είναι η ευαισθητοποίηση και η ενημέρωση των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών σε θέματα που αφορούν τα δικαιώματα και την προστασία του ανήλικου παραβάτη του νόμου. Έμφαση δίνεται στην προσαρμογή των εργαλείων εργασίας των αρμόδιων επαγγελματιών της ποινικής δικαιοσύνης στις αρχές της φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνης².

¹ Σύμφωνα με το άρθρο 20 παρ. 1 της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/800 «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το προσωπικό των αρχών επιβολής του νόμου και των καταστημάτων κράτησης που ασχολείται με υποθέσεις που αφορούν παιδιά λαμβάνει ειδική κατάρτιση σε επίπεδο κατάλληλο για την επαφή του με τα παιδιά όσον αφορά τα δικαιώματα των παιδιών, τις κατάλληλες ανακριτικές τεχνικές, την παιδική ψυχολογία, και την επικοινωνία σε γλώσσα προσαρμοσμένη στο παιδί». Στο πλαίσιο αυτό, όλοι οι επαγγελματίες που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με την ποινική δικαιοσύνη ανηλίκων και εξ αυτού του λόγου έρχονται σε επαφή με ύποπτο ή κατηγορούμενο παιδί καλούνται να επιμορφώνονται στα δικαιώματα και τις διαδικασίες που το αφορούν και να ανταποκρίνονται κατάλληλα στον ρόλο τους.

² Αν και το παρόν πρόγραμμα κατάρτισης απευθύνεται κατεξοχήν στους επιμελητές ανηλίκων και τους επιμελητές κοινωνικής αγωγής, των οποίων τα καθήκοντα αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της ποινικής διαδικασίας, η ειδική επιμόρφωση επεκτείνεται σε όλους τους επαγγελματίες που στελεχώνουν Υπηρεσίες οι οποίες παρέχουν συμβουλευτική και υποστήριξη σε ανήλικους και νεαρούς ενήλικες σε σύγκρουση με τον νόμο, στο πλαίσιο της υλοποίησης αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων και της ποινικής μεταχείρισης γενικά, συμπεριλαμβανομένων και όσων παρέχουν συνοδευτικές υπηρεσίες και υπηρεσίες αποκαταστατικής δικαιοσύνης. Για τον λόγο αυτό, οι κατευθύνσεις που, στο πλαίσιο του παρόντος εκπαιδευτικού υλικού, δίνονται στους επιμελητές ανηλίκων είναι ευρέως εφαρμόσιμες σε όλους τους επαγγελματίες που μπορεί να υποδεχτούν αυτόν τον πληθυσμό, σε οποιοδήποτε πλαίσιο.

Παρακάτω θα αναλυθούν οι **βασικές δεξιότητες επικοινωνίας και οι ειδικοί παράγοντες που οι επιμελητές ανηλίκων και άλλοι επαγγελματίες που εμπλέκονται στα διάφορα στάδια της ποινικής διαδικασίας πρέπει να λαμβάνουν υπόψη κατά τη συμβουλευτική διαδικασία**, ιδίως κατά την άσκηση του αναμορφωτικού μέτρου της ανάθεσης της επιμέλειας του ανηλίκου στις ΥΕΑ (άρ. 122 ΠΚ), αλλά και στην εν γένει άσκηση του ρόλου τους³. Προηγουμένως, συστηματοποιούνται οι **σύγχρονες τάσεις για την ποινική αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων** με βάση τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα, ενώ επίσης παρουσιάζονται οι διατάξεις της **Οδηγίας (ΕΕ) 2016/800**.

³ Για τον ρόλο και τα καθήκοντα των επιμελητών ανηλίκων στην ποινική διαδικασία βλ. Αβδελά 2013, Γασπαρινάτου 2020, Ζαγούρα 2012^α, Κουλούρης 2016, Μαλλούχου/Μουτσοπούλου 2018, Πανάγος 2023^α. Εν ολίγοις, οι εν λόγω επαγγελματίες: α) προβαίνουν στη διενέργεια κοινωνικής έρευνας σχετικά με τους ανηλίκους και τις συνθήκες διαβίωσής τους (ατομική αξιολόγηση) σε προγενέστερο στάδιο της εκδίκασης της υπόθεσης και β) παρακολουθούν την εφαρμογή των επιβαλλόμενων από τους αρμόδιους δικαστικούς λειτουργούς αναμορφωτικών ή άλλων μέτρων, ενώ εφαρμόζουν οι ίδιοι το αναμορφωτικό μέτρο της ανάθεσης της επιμέλειας του ανηλίκου στις ΥΕΑ.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥ

Η εφηβική ηλικία είναι μια διακριτή περίοδος μετάβασης από την παιδική ηλικία στη σύνθετη ενήλικη ζωή που χαρακτηρίζει όλους τους πολιτισμούς. Είναι μια χρονική περίοδος που χαρακτηρίζεται από μεγάλες αλλαγές στη συμπεριφορά του ατόμου που αναστατώνουν τόσο το ίδιο όσο και την οικογένειά του.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, τα ηλικιακά όρια της εφηβείας ορίζονται από 11 έως 19 ετών, ενώ, σύμφωνα με την Αμερικάνικη Παιδιατρική Ακαδημία, επεκτείνονται ως τα 21, καθώς νεότερες έρευνες έδειξαν ότι ο εγκέφαλος μεγαλώνει ως τα 21 και άρα ο άνθρωπος ωριμάζει σε μεγαλύτερη ηλικία. Στις χώρες του δυτικού κόσμου θεωρείται ότι το τέλος της εφηβείας φτάνει ως και τα μέσα της τρίτης δεκαετίας της ζωής, καθώς οι νέοι πλέον συνεχίζουν τη εκπαίδευση ζώντας με τους γονείς τους και μετά τα 20-25 έτη (Μπλέικορ 2022). Αν και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η εφηβεία μελετήθηκε ως μια κατάσταση κρίσης, ακόμη και χαρακτηρίστηκε ως μια κατάσταση παρέκκλισης, σήμερα συμφωνούμε πως πρόκειται για μια «διαδικασία», χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι μια διαδικασία αρμονική, χωρίς εμπόδια και δυσκολίες.

Αναπτυξιακά στάδια

Η προγεννητική περίοδος (από τη σύλληψη ως τη γέννηση)

Βρεφική και νηπιακή ηλικία (από τη γέννηση ως το 3ο έτος)

Προσχολική ηλικία (3-6 ετών)

Μέση παιδική ηλικία (6-11 ετών)

Εφηβεία [πρώιμη, μέση, όψιμη]

Πρώιμη ενήλικη ζωή (20 – 40 ετών)

Μέση ενήλικη ζωή (40-65 ετών)

Ύστερη ενήλικη ζωή (από τα 65 έτη έως το θάνατο)

Κάθε εφηβεία είναι μοναδική, όπως και κάθε έφηβος είναι μοναδικός. Υπάρχουν, ωστόσο, κατηγοριοποιήσεις που μας βοηθούν να εντοπίσουμε τις διαφορές ανάμεσα σε αυτό που αναμένεται και θεωρείται φυσιολογικό και τις παθολογικές αποκλίσεις του.

Πρώιμη φάση ή προ-εφηβεία (περ. 9-13 ετών)

Στα κορίτσια έχουμε την έναρξη της εμμηνου ρύσης, ενώ στα αγόρια την έναρξη του πειραματισμού με τον αυνανισμό. Ο έφηβος σε αυτή την περίοδο αδυνατεί να κάνει υποθετικές σκέψεις, επικεντρώνεται στο «εδώ και τώρα» και αδυνατεί να κατανοήσει συνέπειες της τωρινής συμπεριφοράς του στο μακρινό μέλλον. Επικεντρώνεται στον εαυτό του και ξεκινά να πειραματίζεται με τη συμπεριφορά του, ενώ οι γονείς ακόμη μπορούν να τον επηρεάζουν σε έναν βαθμό. Σε αυτή τη φάση αρχίζει να αποκτά πλατωνικές σχέσεις.

Μέση φάση (περ. 12-16 ετών)

Σε αυτή τη φάση ο έφηβος βιώνει έντονες συναισθηματικές μεταπτώσεις που συνήθως οι γονείς δεν ξέρουν πώς να διαχειριστούν. Το ενδιαφέρον για το σεξ και η αναζήτηση σεξουαλικής ταυτότητας απασχολούν έντονα. Σε αυτή την ηλικία συνήθως έχουμε την πρώτη σεξουαλική επαφή. Τα σημαντικά πρόσωπα στη ζωή του εφήβου είναι οι φίλοι και αμφισβητείται έντονα η οικογένεια, γεγονός που φέρνει συγκρούσεις μεταξύ γονέων και παιδιών. Στην ηλικία των 16-17 ετών παρατηρείται ότι κορυφώνεται η εφηβική παραβατικότητα.

Όψιμη φάση (16-19 ή 21 ετών)

Οι μεγάλες αναταράξεις της εφηβείας έχουν περάσει. Η σεξουαλική ωρίμανση και οι σωματικές αλλαγές μπορεί να μην έχουν ολοκληρωθεί και αυτό να συνεχίζει να δημιουργεί εσωτερική αναστάτωση. Η αναμονή της ενηλικίωσης, η αποφοίτηση από το σχολείο και οι απαιτήσεις τις νέας ζωής δημιουργούν άγχος και αβεβαιότητα. Οι έφηβοι τείνουν να είναι εγωκεντρικοί. Σύμφωνα με τη θεωρία του Elkid (1967), ο εγωκεντρισμός τους έχει δύο κύριες εκδηλώσεις:

- Τον «προσωπικό μύθο», δηλ. την τάση του εφήβου να νιώθει μοναδικός, ξεχωριστός, ότι κανείς δεν τον καταλαβαίνει και ότι είναι παντοδύναμος και άτρωτος.
- Το «φανταστικό ακροατήριο», δηλ. την τάση του εφήβου να πιστεύει ότι βρίσκεται διαρκώς «επί σκηνής», ότι είναι στο επίκεντρο της θαυμαστικής ή/και επικριτικής προσοχής των άλλων.

Ο εγωκεντρισμός αποτελεί μία εξήγηση της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς που υιοθετούν οι έφηβοι, καθώς οι αρνητικές συνέπειες πιστεύουν ότι συμβαίνουν μόνο στους άλλους και δεν αφορούν τους ίδιους (Γαλανάκη 2001). Συνήθης δήλωση στην οποία αποτυπώνεται ο εγωκεντρισμός αυτής της περιόδου από παραβάτες είναι η εξής: «Αυτοί που τους πιάνουν είναι χαζοί. Εγώ ξέρω τι κάνω. Εμένα δε θα με πιάσουν».

Οι έφηβοι υιοθετούν ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, που σκοπό έχουν την αναζήτηση νέων εμπειριών. Ωστόσο, αυτές τις συμπεριφορές συνήθως τις υιοθετούν όταν είναι με τους

συνομηλικούς τους, καθώς σε αυτή την περίοδο οι συνομηλικοί ασκούν ιδιαίτερη επιρροή στη ζωή τους.

Ως ριψοκίνδυνες συμπεριφορές νοούνται οι εξής:

- Επικίνδυνες συμπεριφορές με έκβαση ατυχήματα, τραυματισμούς, τροχαία ατυχήματα
- Προβληματική χρήση του διαδικτύου, όπως ο διαδικτυακός εκφοβισμός, η γνωριμία με αγνώστους, η εξάρτηση
- Η χρήση, κατάχρηση και εξάρτηση ουσιών όπως το αλκοόλ, το κάπνισμα, τα ναρκωτικά
- Καταθλιπτικό συναίσθημα, αυτοκτονικότητα, αυτοκτονίες
- Σεξουαλική δραστηριότητα χωρίς κατάλληλη προστασία, ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες, λοιμώξεις με σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα
- Διατροφικές διαταραχές.

Με βάση τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι ο ανήλικος δεν συνιστά (όπως επαναλαμβάνεται συχνά στην ελληνική βιβλιογραφία) μια «μικρογραφία ενηλίκων» (βλ. αντί άλλων, Σπινέλλη 1992, Κουράκης 2012, Πιτσελά 2022, Αβδελά 2013). Στο πλαίσιο αυτό, η παραβίαση της νομοθεσίας από ένα ανήλικο άτομο αναγνωρίζεται ως ένα σύνθετο φαινόμενο, που χρήζει ειδικής αντιμετώπισης από τους αρμόδιους φορείς της πολιτείας. Σημαντικό ρόλο κατέχει επίσης η αλληλεπίδραση που διαμορφώνει ο δράστης με τους επαγγελματίες της ποινικής δικαιοσύνης. Για τους παραπάνω λόγους, η ποινική αντιμετώπιση των ανηλίκων βασίζεται διεθνώς σε μια διαφορετική φιλοσοφία συγκριτικά με αυτή που διέπει την ποινική μεταχείριση των ενηλίκων (Πανάγος 2023α, όπου περαιτέρω βιβλιογραφικές αναφορές).

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΝΗΛΙΚΩΝ – ΙΔΙΩΣ ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΥΡΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

α) Η διαπαιδαγώγηση των ανήλικων δραστών ως βασική νομοθετική στόχευση

Διεθνώς, η ποινική αντιμετώπιση των ανηλίκων βασίζεται στην προσέγγιση της εξατομικευμένης διαπαιδαγώγησης. Στην ελληνική έννομη τάξη, ο εγκλεισμός ενός ανήλικου δράστη σε κατάσταση κράτησης αποτελεί το έσχατο καταφύγιο. Η διαπαιδαγώγηση του δράστη αποτελεί τον κυρίαρχο νομοθετικό στόχο. Στα άρ. 122 και 123 του ΠΚ προβλέπεται μια ευρεία γκάμα αναμορφωτικών και θεραπευτικών μέτρων. Τα τελευταία επιδιώκουν τη στήριξη των ανηλίκων, ώστε να καταστούν ικανοί να διάγουν έναν βίο εντός των νόμιμων πλαισίων. Η ίδια στόχευση επιδιώκεται μέσω ενός αυτοτελούς ποινικού συστήματος. Πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραματίζουν εν προκειμένω τα δικαστήρια ανηλίκων, οι εισαγγελείς ανηλίκων, οι ανακριτές ανηλίκων, οι Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων (ΥΕΑ) και τα ειδικά σωφρονιστικά καταστήματα νέων (Πιτσελά 2022, Πανάγος 2023α).

Στην ελληνική έννομη τάξη δεν υφίσταται ένας διακριτός «Κώδικας Ανηλίκων». Το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο των ανηλίκων περιλαμβάνεται στο όγδοο κεφάλαιο του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα (άρ. 121 επ.). Το κεφάλαιο αυτό εισάγει παρεκκλίσεις από τις γενικές διατάξεις σχετικά με τις ποινές και τα μέτρα ασφαλείας για όσους ανηλίκους τελούν πράξεις που αντίκεινται στην ποινική νομοθεσία. Το δικονομικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων και το σωφρονιστικό δίκαιο ανηλίκων απαρτίζεται από τις διάσπαρτες διατάξεις στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και στον Σωφρονιστικό Κώδικα αντίστοιχα. Η εγκληματικότητα ή παραβατικότητα των ανηλίκων ορίζεται με βάση το κοινό ποινικό δίκαιο. Στην ελληνική έννομη τάξη δεν προβλέπονται αξιόποινες πράξεις με αποκλειστικούς ανηλικούς αυτουργούς (status offences) [Πιτσελά 2021, 2022, Πανάγος 2023α].

Το σύνολο των κανόνων αναφορικά με τη μεταχείριση των ανηλικών παραβατών της ποινικής νομοθεσίας αποτελεί το αποκαλούμενο «ποινικό δίκαιο ανηλίκων» (Πιτσελά 2022). Αναγνωρίζεται ως ένας ειδικός κλάδος της νομικής επιστήμης, που διεκδικεί την αυτοτέλεια. Η ιδιαιτερότητά του συνίσταται στο ότι η *ανταπόδοση* δεν αποτελεί τη βασική νομοθετική στόχευση. Αντίθετα, επιδιώκεται η *διαπαιδαγώγηση* και η *υποστήριξη* του ανηλίκου, ώστε να επιτευχθεί η αρμονική κοινωνική του ένταξη και κατ' επέκταση η πρόληψη της υποτροπής (Κουράκης 2012, Σπινέλλη/Τρωϊάννου 1992, Πανάγος 2023α). Η συγκεκριμένη έννοια έχει προσδιοριστεί ερμηνευτικά από τον Κουράκη (2012: 1-2) ως:

η «απόκτηση εκείνων των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προσόντων και η εκμάθηση εκείνων των κοινωνικών δεξιοτήτων που θα καταστήσουν τους ανηλικούς

ικανούς ν' αναλάβουν έναν εποικοδομητικό ρόλο στην κοινωνία και να έχουν μια σύννομη συμπεριφορά».

β) Τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα: Ο βασικός κορμός των εννόμων συνεπειών για τους ανήλικους δράστες

Με βάση το άρ. 121 παρ. 1 ΠΚ, ως ανήλικοι νοούνται τα πρόσωπα που κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης βρίσκονται μεταξύ του δωδέκατου και του δέκατου όγδου έτους της ηλικίας τους συμπληρωμένων⁴. Αυτό σημαίνει ότι οι πράξεις που τελούνται από μικρότερης ηλικίας παιδιά είναι ποινικά αδιάφορες και δικαιολογούν μόνο την ενεργοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών (Συμεωνίδου-Καστανίδου 2020)⁵, χωρίς αυτό να αποκλείει την παρέμβαση του Εισαγγελέα στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του για την προστασία της παιδικής ηλικίας.

Τα αποκαλούμενα «αναμορφωτικά μέτρα» αποτελούν τη «ραχοκοκαλιά» των εννόμων συνεπειών που προβλέπονται για τους ανήλικους παραβάτες της ποινικής νομοθεσίας (άρ. 122 ΠΚ)⁶. Η πλειονότητα των μέτρων εκτίονται στην κοινότητα, ενώ ένα μόνο εξ αυτών (η τοποθέτηση του ανήλικου σε ίδρυμα αγωγής) είναι ιδρυματικού χαρακτήρα. Εκτός από τα μέτρα που παρατίθενται στο άρ. 122 παρ. 1 ΠΚ, το δικαστήριο δύναται να προβεί στην επιβολή πρόσθετων υποχρεώσεων στον ανήλικο που αφορούν τον τρόπο ζωής ή τη διαπαιδαγώγησή του (άρ. 122 παρ. 2 ΠΚ)⁷. Το «μωσαϊκό» των εννόμων επιπτώσεων συμπληρώνεται με τα «θεραπευτικά μέτρα». Τα τελευταία επιβάλλονται σε όσους χρήζουν ιδιαίτερης (θεραπευτικής) μεταχείρισης (άρ. 123 ΠΚ).

Άρθρο 122 ΠΚ. Αναμορφωτικά μέτρα

1. Αναμορφωτικά μέτρα είναι: α) η επίπληξη του ανήλικου, β) η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανήλικου στους γονείς ή στους επιτρόπους του, γ) η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανήλικου σε ανάδοχη οικογένεια, δ) η ανάθεση της επιμέλειας του ανήλικου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε ιδρύματα ανήλικων ή σε επιμελητές ανήλικων, ε) η συνδιαλλαγή μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος για έκφραση συγγνώμης και εν γένει για εξώδικη διευθέτηση των συνεπειών της πράξης, στ) η αποζημίωση του θύματος ή η κατ' άλλον τρόπο άρση ή μείωση των συνεπειών της πράξης από τον ανήλικο, ζ) η παρακολούθηση κοινωνικών και

⁴ Μέχρι την εισαγωγή του Νέου Ποινικού Κώδικα (2019), το κατώτατο όριο της ποινικής ανηλικότητας οριζόταν στο όγδοο έτος της ηλικίας ενός ατόμου.

⁵ Όπως επισημαίνεται στην Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου του Νέου Ποινικού Κώδικα (2019: 29): «Οι πράξεις ανήλικων νεότερων των δώδεκα ετών αποτελούν αντικείμενο ενασχόλησης των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας και όχι των ποινικών δικαστηρίων».

⁶ Η Πιτσελά (2022) έχει αντιπροτείνει τους όρους «μέτρα διαπαιδαγώγησης» και «μέτρα αγωγής».

⁷ Ως δευτερεύοντα μέτρα έχουν τεθεί λ.χ. στο παρελθόν η απαγόρευση στον ανήλικο να συναναστρέφεται συγκεκριμένα άτομα (π.χ. στην περίπτωση ομαδικής παραβατικής δράσης) ή η υποχρέωση να επανέλθει στις σχολικές του υποχρεώσεις (Δημητρίου-Βασιλοπούλου 2007, Κουράκης 2012, Ζαγούρα 2007).

ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς, η) η φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης, θ) η παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής, θα) η παρακολούθηση ειδικών εκπαιδευτικών, καλλιτεχνικών ή πολιτιστικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς, θβ) η παρακολούθηση προγραμμάτων αθλητισμού και η συμμετοχή σε αθλητικά σωματεία, ι) η παροχή κοινωφελούς εργασίας, ια) η ανάθεση της επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων και ιβ) η τοποθέτηση σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής.

2. Σε κάθε περίπτωση, το δικαστήριο μπορεί να επιβάλει ως πρόσθετα αναμορφωτικά μέτρα επιπλέον υποχρεώσεις που αφορούν στον τρόπο ζωής του ανηλίκου ή στη διαπαιδαγώγησή του. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να επιβάλει δύο ή περισσότερα από τα μέτρα που προβλέπονται στις περ. α' έως και ια' της παρ. 1.

Άρθρο 123 ΠΚ. Θεραπευτικά μέτρα

1. Αν η κατάσταση του ανηλίκου απαιτεί ιδιαίτερη μεταχείριση, ιδίως αν αυτός έχει ψυχική ασθένεια ή οργανική νόσο ή βρίσκεται σε κατάσταση που του δημιουργεί σοβαρή σωματική δυσλειτουργία ή του έχει γίνει έξη η χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, οιοπνευματωδών ποτών ή ναρκωτικών ουσιών και δεν μπορεί να την αποβάλει με τις δικές του δυνάμεις ή εμφανίζει ουσιώδη καθυστέρηση στην πνευματική και ηθική του ανάπτυξη, το δικαστήριο διατάσσει: α) την ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς, στους επιτρόπους του ή σε ανάδοχη οικογένεια, β) την ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων, γ) την παρακολούθηση συμβουλευτικού θεραπευτικού προγράμματος από τον ανήλικο ή δ) την παραπομπή του ανηλίκου σε θεραπευτικό ή άλλο κατάλληλο κατάστημα. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να επιβληθούν τα μέτρα που προβλέπονται στα στοιχεία α' ή β' σε συνδυασμό με το μέτρο που προβλέπεται στο στοιχείο γ'.

2. Τα θεραπευτικά μέτρα διατάσσονται ύστερα από προηγούμενη διάγνωση και γνωμοδότηση από εξειδικευμένη ομάδα ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών, οι οποίοι κατά περίπτωση υπάγονται σε Μονάδα του Υπουργείου Δικαιοσύνης ή σε ιατρικά κέντρα υγείας ή κρατικά νοσηλευτικά ιδρύματα.

Με βάση τα άρ. 50 και 51 ΠΚ, ο περιορισμός της ελευθερίας ενός ανηλίκου υπάγεται στις κύριες (στερητικές της ελευθερίας) ποινές. Ωστόσο, αποτελεί μια ιδιάζουσα ποινή με διαπαιδαγωγικό (ειδικοπροληπτικό) χαρακτήρα (Πιτσελά 2022, Κουλούρης 2018). Ο εγκλεισμός επιβάλλεται αποκλειστικά κατ' εξαίρεση και εφόσον συντρέχουν σωρευτικά μια σειρά από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, που τίθενται στο άρ. 127 παρ. 1 ΠΚ. Ειδικότερα, ο περιορισμός σε κατάσταση κράτησης δύναται να επιβληθεί μόνο εφόσον:

- Ο ανήλικος έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης,
- Η πράξη χαρακτηρίζεται νομικά ως (οιονεί) κακούργημα,
- Αιτιολογείται ειδικά και εμπεριστατωμένα από το δικαστήριο ότι τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα δεν κρίνονται στη συγκεκριμένη περίπτωση επαρκή ενόψει των

ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητας του ανηλίκου (Παύλου/Δημήτριννας/Κοσμάτος 2023).

Άρθρο 127 ΠΚ. Περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων

1. Περιορισμός σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων επιβάλλεται μόνο σε ανηλίκους που έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο (15ο) έτος της ηλικίας τους, εφόσον η πράξη τους, αν την τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα. Η απόφαση πρέπει να περιέχει ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία, από την οποία να προκύπτει γιατί τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα δεν κρίνονται στη συγκεκριμένη περίπτωση επαρκή ενόψει των ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητας του ανηλίκου. Κρίνοντας από τις περιστάσεις, το δικαστήριο μπορεί να αντικαταστήσει εν όλω ή εν μέρει, την έκτιση του περιορισμού σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων σε κατ' οίκον έκτιση ή σε κοινωφελή εργασία, με αναλογική εφαρμογή των άρθρων 104Α και 105.
2. Στην απόφαση ορίζεται επακριβώς ο χρόνος παραμονής του ανηλίκου στο κατάστημα αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 54.

γ) Η σημασία της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού για το ποινικό δίκαιο ανηλίκων

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ) υιοθετήθηκε το 1989 από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ και ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με τον ν. 2101/1992 (Νάσκου-Περράκη/Χρυσόγονος/Ανθόπουλος 2002). Στο άρ. 3 της Σύμβασης καθιερώνεται η αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού κατά τη διαμόρφωση των αποφάσεων που το αφορούν. Στο άρ. 12 αναγνωρίζεται το δικαίωμα κάθε παιδιού να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η γνώμη του ίδιου στη διαμόρφωση κάθε διοικητικής ή δικαστικής απόφασης που το αφορά (the right to be heard). Το ίδιο άρθρο λειτουργεί ομοίως ως μια κατευθυντήρια αρχή σχετικά με την ερμηνεία των διατάξεων της Σύμβασης. Ειδικότερα, οι βασικές αρχές που διέπουν την Σύμβαση είναι οι εξής:

- Η αρχή της μη διάκρισης των παιδιών, που συνδέεται με την αρχή της ισότητας· υποδεικνύει ότι όλα τα παιδιά θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να απολαύσουν τα δικαιώματά τους (άρ. 2),
- Η αρχή του βέλτιστου συμφέροντος των παιδιών, που στοχεύει στην πλήρη σωματική, πνευματική, νοητική, ηθική, ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξή τους (άρ. 3). Η έννοια αυτή είναι δυσχερές να τύχει εκ των προτέρων επακριβούς προσδιορισμού. Θα πρέπει να διερευνάται σε εξατομικευμένη βάση (case by case) από τους εφαρμοστές του δικαίου εν όψει των ιδιαιτεροτήτων της κάθε περίπτωσης. Το συμφέρον του παιδιού δεν υπερτερεί απαραίτητα έναντι των συμφερόντων άλλων προσώπων. Εντούτοις, συνιστά μια βασική παράμετρο που επιβάλλεται να συνεκτιμάται κατά προτεραιότητα από τους εφαρμοστές της Σύμβασης (Βαλμαντώνης 2022),

- Η αρχή του δικαιώματος του παιδιού στη ζωή, στην επιβίωση και στην ανάπτυξη (άρ. 6),
- Η αρχή της συμμετοχής του παιδιού στη διαμόρφωση των δικαστικών και διοικητικών αποφάσεων που το αφορούν (άρ. 12) [Βαλμαντώνης 2022].

Ν. 2101/1992

Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού

Άρθρο 3

1. Σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αυτές λαμβάνονται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προστασίας, είτε από τα δικαστήρια, τις διοικητικές αρχές ή από τα νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το συμφέρον του παιδιού.
2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη υποχρεούνται να εξασφαλίζουν στο παιδί την αναγκαία για την ευημερία του προστασία και φροντίδα, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονέων του, των επιτρόπων του ή των άλλων προσώπων που είναι νόμιμα υπεύθυνοι γι' αυτό, και παίρνουν για το σκοπό αυτόν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα.
3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη μεριμνούν ώστε η λειτουργία των οργανισμών, των υπηρεσιών και των ιδρυμάτων που αναλαμβάνουν παιδιά και που είναι υπεύθυνα για την προστασία τους να είναι σύμφωνη με τους κανόνες που έχουν θεσπιστεί από τις αρμόδιες αρχές, ιδιαίτερα στον τομέα της ασφάλειας και της υγείας και σε ό,τι αφορά τον αριθμό και την αρμοδιότητα του προσωπικού τους, καθώς και την ύπαρξη μιας κατάλληλης εποπτείας.

Άρθρο 12

1. Τα Συμβαλλόμενα κράτη εγγυώνται στο παιδί που έχει ικανότητα διάκρισης το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του σχετικά με οποιοδήποτε θέμα που το αφορά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις του παιδιού ανάλογα με την ηλικία του και με το βαθμό ωριμότητάς του.
2. Για το σκοπό αυτόν θα πρέπει ιδίως να δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να ακούγεται σε οποιαδήποτε διοικητική ή δικαστική διαδικασία που το αφορά, είτε άμεσα είτε μέσω ενός εκπροσώπου ή ενός αρμόδιου οργανισμού, κατά τρόπο συμβατό με τους διαδικαστικούς κανόνες της εθνικής νομοθεσίας.

Τα άρ. 37 και 40 της ΔΣΔΠ πραγματεύονται τα δικαιώματα των ανήλικων υπόπτων, κατηγορουμένων και παραβατών της ποινικής νομοθεσίας (Σταθουλοπούλου 2002, 2011).

Ν. 2101/1992

Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού

Άρθρο 37

Τα Συμβαλλόμενα Κράτη επαγρυπνούν ώστε:

- α) Κανένα παιδί να μην υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε άλλες σκληρές, απάνθρωπες ή

εξευτελιστικές τιμωρίες ή μεταχείριση. Θανατική ποινή ή ισόβια κάθειρξη χωρίς δυνατότητα απελευθέρωσης δεν πρέπει να απαγγέλλονται για παραβάσεις, τις οποίες έχουν διαπράξει πρόσωπα κάτω των δεκαοκτώ ετών.

β) Κανένα παιδί να μη στερείται την ελευθερία του κατά τρόπο παράνομο ή αυθαίρετο. Η σύλληψη, κράτηση ή φυλάκιση ενός παιδιού πρέπει να είναι σύμφωνη με το νόμο, να μην αποτελεί παρά ένα έσχατο μέτρο και να είναι της μικρότερης δυνατής χρονικής διάρκειας.

γ) Κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία να αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό και με τον οφειλόμενο στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου σεβασμό, και κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ηλικίας του. Ειδικότερα, κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία θα χωρίζεται από τους ενήλικες, εκτός εάν θεωρηθεί ότι είναι προτιμότερο να μη γίνει αυτό για το συμφέρον του παιδιού, και έχει το δικαίωμα να διατηρήσει την επαφή με την οικογένειά του δι' αλληλογραφίας και με επισκέψεις, εκτός εξαιρετικών περιστάσεων.

δ) Τα παιδιά που στερούνται την ελευθερία τους να έχουν το δικαίωμα για ταχεία πρόσβαση σε νομική ή σε άλλη κατάλληλη συμπαράσταση, καθώς και το δικαίωμα να αμφισβητούν τη νομιμότητα της στέρησης της ελευθερίας τους ενώπιον ενός δικαστηρίου ή μιας άλλης αρμόδιας, ανεξάρτητης και αμερόληπτης αρχής, και για τη λήψη μιας ταχείας απόφασης πάνω σ' αυτό το ζήτημα.

Άρθρο 40

1. Τα Συμβαλλόμενα κράτη αναγνωρίζουν σε κάθε παιδί ύποπτο, κατηγορούμενο ή καταδικασμένο για παράβαση του ποινικού νόμου το δικαίωμα σε μεταχείριση που να συνάδει με το αίσθημα της αξιοπρέπειάς του και της προσωπικής αξίας, που να ενισχύει το σεβασμό του για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες των άλλων και που να λαμβάνει υπόψη την ηλικία του, καθώς και την ανάγκη για επανένταξη στην κοινωνία και την ανάληψη από το παιδί ενός εποικοδομητικού ρόλου στην κοινωνία.

2. Για το σκοπό αυτόν, και λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές διατάξεις των διεθνών οργάνων, τα Συμβαλλόμενα Κράτη επαγρυπνούν ιδιαίτερα ώστε:

α) Κανένα παιδί να μην καθίσταται ύποπτο, να μην κατηγορείται και να μην καταδικάζεται για παράβαση του ποινικού νόμου λόγω πράξεων ή παραλείψεων, που δεν απαγορεύονται από το εθνικό ή διεθνές δίκαιο κατά το χρόνο που διαπράχθηκαν.

β) Κάθε παιδί ύποπτο ή κατηγορούμενο για παράβαση του ποινικού νόμου να έχει τουλάχιστον το δικαίωμα στις ακόλουθες εγγυήσεις:

i) Να θεωρείται αθώο μέχρι να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του.

ii) Να ενημερώνεται χωρίς καθυστέρηση και απευθείας για τις εναντίον του κατηγορίες ή, κατά περίπτωση, μέσω των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του και να έχει νομική ή οποιαδήποτε άλλη κατάλληλη συμπαράσταση για την προετοιμασία και την παρουσίαση της υπεράσπισής του.

iii) Να κρίνεται η υπόθεση του χωρίς καθυστέρηση από μία αρμόδια, ανεξάρτητη και αμερόληπτη αρχή ή δικαστικό σώμα, σύμφωνα με μια δίκαιη κατά το νόμο διαδικασία, με την παρουσία ενός νομικού ή άλλου συμβούλου και την παρουσία των γονέων του ή των νόμιμων εκπροσώπων του, εκτός αν αυτό θεωρηθεί αντίθετο προς το συμφέρον του παιδιού, λόγω κυρίως της ηλικίας ή της κατάστασής του.

iv) Να μην υποχρεώνεται να καταθέσει ως μάρτυρας ή να ομολογήσει την ενοχή του, να υποβάλλει ερωτήσεις το ίδιο ή μέσω άλλου στους μάρτυρες κατηγορίας και να επιτυγχάνει την παράσταση και την εξέταση μαρτύρων υπεράσπισης κάτω από συνθήκες ισότητας.

v) Εάν κριθεί ότι παρέβη τον ποινικό νόμο, να μπορεί να προσφύγει κατ' αυτής της απόφασης και κατά οποιουδήποτε μέτρου που λήφθηκε ως συνέπεια αυτής ενώπιον μιας ανώτερης αρμόδιας, ανεξάρτητης και αμερόληπτης αρχής ή δικαστικού σώματος, σύμφωνα με το νόμο.

vi) Να έχει τη δωρεάν βοήθεια ενός διερμηνέα, σε περίπτωση που δεν καταλαβαίνει ή δεν

μιλάει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται.

νι) Να αντιμετωπίζεται η ιδιωτική του ζωή με απόλυτο σεβασμό σε όλα τα στάδια της διαδικασίας.

3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη προσπαθούν να προαγάγουν τη θέσπιση νόμων, διαδικασιών, αρχών και θεσμών εφαρμοζόμενων ειδικώς στα παιδιά που είναι ύποπτα, κατηγορούμενα ή καταδικασμένα για παράβαση του ποινικού νόμου και ιδιαίτερα:

α) Τη θέσπιση ενός ελάχιστου ορίου ηλικίας κάτω από το οποίο τα παιδιά θα θεωρούνται ότι δεν έχουν την ικανότητα παράβασης του ποινικού νόμου.

β) Την εισαγωγή μέτρων, εφόσον αυτό είναι δυνατόν και ευκταίο, για την αντιμετώπιση τέτοιων παιδιών, χωρίς ανάγκη προσφυγής στη δικαιοσύνη, με την προϋπόθεση βέβαια ότι τηρείται ο απόλυτος σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα και στις νόμιμες εγγυήσεις.

4. Μία σειρά διατάξεων σχετικών κυρίως με την επιμέλεια, την καθοδήγηση και την επιτήρηση, τους συμβούλους, τη δοκιμασία, την τοποθέτηση σε οικογένεια, τα προγράμματα γενικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης και τις άλλες εναλλακτικές δυνατότητες πλην της επιμέλειας, θα εξασφαλίζει στα παιδιά μια μεταχείριση που να εγγυάται την ευημερία τους και που να είναι ανάλογη και με την κατάσταση τους και με την παράβαση.

δ) Η σημασία του ήπιου δικαίου για την εφαρμογή του ποινικού δικαίου ανηλίκων

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές του ΟΗΕ και οι Συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης υπάγονται στο «ήπιο δίκαιο» (soft law) και συγκαταλέγονται στα αποκαλούμενα «διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής» (Αλεξιάδης 2005, Πιτσελά 2006). Αν και δεν διαθέτουν άμεση νομική δεσμευτικότητα, τα ως άνω κείμενα (ενδείκνυται να) λαμβάνονται υπόψη κατά τη διαμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας και της εγχώριας αντεγκληματικής πολιτικής. Επιπρόσθετα, δύνανται να λειτουργήσουν επικουρικά κατά την εφαρμογή των δικαιικών κανόνων. Υπό αυτό το πρίσμα, λειτουργούν ως ένα χρήσιμο ερμηνευτικό εργαλείο (Πιτσελά 2003, 2006). Την ίδια στιγμή, παρέχουν σημαντικές κατευθύνσεις για την πρακτική των επαγγελματιών του ποινικού συστήματος (Ζαγούρα 2022). Χαρακτηριστικά παραδείγματα κειμένων που αφορούν τους ανήλικους παραβάτες της ποινικής νομοθεσίας αποτελούν:

- Οι ελάχιστοι ή στοιχειώδεις κανόνες για την απονομή δικαιοσύνης σε ανήλικους (Κανόνες του Πεκίνου), όπως υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 29/11/1985 (Απόφαση 40/33),
- Οι κατευθυντήριες γραμμές για την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων (Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ), όπως υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 14/12/1990 (Απόφαση 45/112),
- Οι κανόνες για την προστασία των ανηλίκων που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους (Κανόνες της Αβάνας), όπως υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 14/12/1990 (Απόφαση 45/113),

- Οι κατευθυντήριες γραμμές για δράση αναφορικά με τα παιδιά στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης, όπως εγκρίθηκαν από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών στις 21/7/1997 (Απόφαση 1997/30),
- Η Σύσταση R (87) 20 για τις κοινωνικές αντιδράσεις στην παραβατικότητα των ανηλίκων, όπως υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 17/9/1987,
- Η Σύσταση Rec (2003) 20 για τους νέους τρόπους αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων και τον ρόλο της δικαιοσύνης ανηλίκων, όπως υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 24/9/2003 (Απόφαση 24/9/2003),
- Η Σύσταση CM/Rec (2008) 11 αναφορικά με τους Ευρωπαϊκούς Κανόνες για Ανηλικούς Δράστες που υποβάλλονται σε Κυρώσεις ή Μέτρα, όπως υιοθετήθηκαν από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 5/11/2008,
- Οι Κατευθυντήριες Γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη, οι οποίες εκδόθηκαν στις 17/11/2010 και αναφέρονται στην ενδεδειγμένη αντιμετώπιση κάθε παιδιού, όταν εμπλέκεται σε οποιαδήποτε νομική διαδικασία.

ε) Οι γενικές αρχές της ποινικής αντιμετώπισης των ανηλίκων με βάση τα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα

Σύμφωνα με την ανάλυση της Πιτσελά (2022), οι βασικές τάσεις της ποινικής αντιμετώπισης των ανηλίκων με βάση τα κείμενα των διεθνών και ευρωπαϊκών οργανισμών συνοψίζονται στις ακόλουθες δέκα γενικές αρχές:

1) Η αξιολόγηση της πράξης (οφείλει να) προτάσσεται της αξιολόγησης της προσωπικότητας του ανήλικου δράστη

Σε διεθνές επίπεδο, είναι σαφής η τάση αποστασιοποίησης από το αποκαλούμενο «ποινικό δίκαιο του δράστη». Με βάση τη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης CM/Rec (2008) 11 «*Ευρωπαϊκοί Κανόνες για Ανηλικούς Δράστες που υποβάλλονται σε Κυρώσεις ή Μέτρα*» (παρ. 5), η επιβολή και η εφαρμογή των κυρώσεων ή μέτρων ερείδονται στα βέλτιστα συμφέροντα των ανηλίκων, αλλά οριοθετούνται από τη βαρύτητα των ποινικών αδικημάτων (*αρχή της αναλογικότητας*),

2) Οι άτυπες κυρώσεις έχουν προτεραιότητα από τις τυπικές

Η εφαρμογή κοινοτικών παιδαγωγικών μέτρων από την αστυνομία (με την έγκριση του εισαγγελέα) ή από τον εισαγγελέα ανηλίκων πριν από την κίνηση της ποινικής δίωξης ή από το δικαστικό συμβούλιο μετά την κίνηση της ποινικής δίωξης ή από το

δικαστήριο ανηλίκων πριν από την έκδοση οριστικής απόφασης υπερτερεί σε ό,τι αφορά την πρόληψη της υποτροπής συγκριτικά με τις κυρώσεις που επιβάλλονται από το δικαστήριο ανηλίκων μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας⁸,

3) **Τα αναμορφωτικά μέτρα (μέτρα διαπαιδαγώγησης) έχουν προτεραιότητα από τις ποινές**

Η ποινή αποτελεί το έσχατο καταφύγιο (ultima ratio) του τυπικού κοινωνικού ελέγχου. Στο πεδίο του επεισοδιακού χαρακτήρα της παραβατικότητας των ανηλίκων ισχύει «καμία αντίδραση είναι η καλύτερη αντίδραση» με βάση τη θεμελιώδη αρχή ότι «όχι μόνο τόσο μικρή ποινή αλλά και τόσο λίγη διαπαιδαγώγηση όσο είναι αναγκαία»,

4) **Τα εξωιδρυματικά μέτρα διαπαιδαγώγησης έχουν προτεραιότητα συγκριτικά με τα ιδρυματικά μέτρα ή τις στερητικές της ελευθερίας κυρώσεις**

Με βάση την αρχή του ανθρωπισμού, μια κεντρική αρχή της αντεγκληματικής πολιτικής σε ένα φιλελεύθερο και κοινωνικό κράτος δικαίου, η πολιτειακή αντίδραση απέναντι στο έγκλημα θα πρέπει να συνεπάγεται τη λιγότερη ταλαιπωρία και οδύνη στον δράστη. Επιπρόσθετα, οικονομικοί λόγοι συνηγορούν στη μειωμένη επιβολή των στερητικών της ελευθερίας κυρώσεων λόγω των υψηλών δαπανών της ιδρυματικής μεταχείρισης. Εξάλλου, τα ερευνητικά δεδομένα δεν συνηγορούν στην υπεροχή των ιδρυματικών μέτρων (σε σχέση με τα κοινοτικά) και στην υπεροχή των αυστηρότερων κυρώσεων (σε σχέση με τις περισσότερο επιεικείς) σε ό,τι αφορά την πρόληψη της υποτροπής των ανήλικων δραστών,

5) **Επιβάλλεται η ενίσχυση της νομικής θέσης του ανηλίκου στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης**

Η διαδικασία αντιμετώπισης των ανήλικων δραστών (θα πρέπει να) ακολουθεί τους στοιχειώδεις κανόνες της διαδικασίας που ισχύουν για κάθε κατηγορούμενο με βάση την αρχή της «δικαιοκρατικής διαδικασίας» (due process). Οι ανήλικοι (θα πρέπει να) απολαμβάνουν τουλάχιστον το ίδιο επίπεδο δικονομικών εγγυήσεων, όπως και οι ενήλικες⁹,

⁸ Σύμφωνα με τη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης Rec (2003) 20 «*Νέοι Τρόποι Αντιμετώπισης της Παραβατικότητας των Ανηλίκων και ο Ρόλος της Δικαιοσύνης Ανηλίκων*», οι εναλλακτικές διευθετήσεις στην τυπική ποινική δίωξη πρέπει να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας, να αποτυπώνουν τα συμφέροντα του ανηλίκου και να εφαρμόζονται μόνο στις περιπτώσεις, στις οποίες η ευθύνη αναλήφθηκε αυτοβούλως (παρ. 7)

⁹ Σύμφωνα με μια θεμελιώδη αρχή της Σύστασης της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης Rec (2008) 11 «*Ευρωπαϊκοί Κανόνες για Ανήλικους Δράστες που υποβάλλονται σε Κυρώσεις ή Μέτρα*», παρ. 13 εδ. β', οι ανήλικοι δεν έχουν λιγότερα δικαιώματα και νόμιμες εγγυήσεις από αυτές που προβλέπονται για τους ενήλικες δράστες από τους γενικούς κανόνες της ποινικής διαδικασίας.

6) **Η λογική της επανορθωτικής ή αποκαταστατικής δικαιοσύνης (restorative justice)¹⁰ ενισχύεται στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής για ανηλίκους**

Οι παθόντες καθίστανται «πρωταγωνιστές» στην ποινική δικαιοσύνη ανηλίκων με κύρια έμφαση στην αποκατάσταση της βλάβης που προκλήθηκε μέσω της αξιόποινης πράξης. Ωστόσο, η νομιμοποιημένη απαίτηση για βελτίωση της θέσης του θύματος στην ποινική διαδικασία οφείλει να μην συνδέεται με την ενίσχυση της ποινικής καταστολής¹¹,

7) **Η συνειδητοποίηση της ευθύνης του ανηλίκου για την αξιόποινη πράξη θα πρέπει να αφυπνιστεί**

Ουσιαστική προϋπόθεση για την κοινωνικοποίηση ενός εφήβου αποτελεί η έγκαιρη ευκαιρία για την ανάληψη ευθύνης. Η συνειδητοποίηση της ευθύνης νοηματοδοτείται ως η ενίσχυση του σεβασμού του ανήλικου δράστη για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες των τρίτων. Η διαδικασία αυτή επιδιώκεται με κοινοτικά μέτρα, ιδίως μέσω της συνδιαλλαγής δράστη και θύματος (διαμεσολάβησης) και της κοινωφελούς εργασίας. Ωστόσο, οι παροχές του κοινωνικού κράτους δεν επιτρέπεται να συρρικνώνονται υπό τον μανδύα της συνειδητοποίησης και της ανάληψης της ατομικής ευθύνης του ανηλίκου για την πράξη,

8) **Η αρχή της διαπαιδαγώγησης διαπνέει όχι μόνο την εξωιδρυματική μεταχείριση, αλλά και τις στερητικές της ελευθερίας ποινές**

Με βάση μια θεμελιώδη αρχή της Σύστασης της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης Rec (2008) 11 «*Ευρωπαϊκοί Κανόνες για Ανήλικους Δράστες που υποβάλλονται σε Κυρώσεις ή Μέτρα*», οι κυρώσεις ή τα μέτρα που δύνανται να επιβληθούν σε ανηλίκους και ο τρόπος εφαρμογής τους ορίζονται με ενάργεια στον νόμο και ερείδονται στις αρχές της κοινωνικής ένταξης και διαπαιδαγώγησης, καθώς και της πρόληψης της υποτροπής (κανόνας 2). Εκτός από τη νομοθετική κατοχύρωση της παιδαγωγικής στόχευσης του εγκλεισμού, είναι επιβεβλημένη ιδίως η κατοχύρωση των δικαιωμάτων των νεαρών κρατουμένων,

¹⁰ Για την επανορθωτική ή αποκαταστατική δικαιοσύνη βλ. Αρτινοπούλου (2010). Για το αναμορφωτικό μέτρο της συνδιαλλαγής ανήλικου δράστη και θύματος βλ. την Εγκύκλιο της Εισαγγελέως του ΑΠ Δημητρίου-Βασιλοπούλου (2019).

¹¹ Στη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης Rec (2003) 20 «*Νέοι Τρόποι Αντιμετώπισης της Παραβατικότητας των Ανηλίκων και ο Ρόλος της Δικαιοσύνης Ανηλίκων*» ρητά περιλαμβάνεται ανάμεσα στους κύριους σκοπούς του συστήματος δικαιοσύνης ανηλίκων για την αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων, εκτός από την πρόληψη της τέλεσης του εγκλήματος και της υποτροπής, την (επανα)κοινωνικοποίηση και την (επανε)ένταξη των δραστών και η φροντίδα για τις ανάγκες και τα συμφέροντα των θυμάτων (παρ. 1).

- 9) **Οι γονείς εμπλέκονται στην αντιμετώπιση της παραβατικότητας των τέκνων τους (λ.χ. μέσω της παρακολούθησης της ακροαματικής διαδικασίας και μαθημάτων συμβουλευτικής γονέων)**¹²

Σύμφωνα με μια θεμελιώδη αρχή της Σύστασης της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης Rec (2008) 11 «*Ευρωπαϊκοί Κανόνες για Ανήλικους Δράστες που υποβάλλονται σε Κυρώσεις ή Μέτρα*», κάθε ποινικό σύστημα ανηλίκων λαμβάνει υπόψη με τον προσήκοντα τρόπο τα δικαιώματα και τις ευθύνες των γονέων και των νόμιμων εκπροσώπων και (όσο αυτό είναι δυνατό) εμπλέκει τους ίδιους στις διαδικασίες και στην εφαρμογή των κυρώσεων ή μέτρων, εκτός αν τούτο δεν συμβαδίζει με το βέλτιστο συμφέρον του ανηλίκου (κανόνας 14).

- 10) **Η αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων (οφείλει να) διέπεται από διεπιστημονικότητα και διεταιρικήτητα.**

Η παραβατικότητα των ανηλίκων θα πρέπει να προσεγγίζεται υπό το πρίσμα διαφόρων επιστημών, αλλά και από περισσότερες δημόσιες υπηρεσίες, τους εθελοντές και τον ιδιωτικό τομέα. Η αντιμετώπιση πρέπει να στηρίζεται σε επιστημονικά δεδομένα (*what works, with whom and under what circumstances*)¹³. Σύμφωνα με τους Ευρωπαϊκούς Κανόνες για Ανήλικους Δράστες που υποβάλλονται σε Κυρώσεις ή Μέτρα [Σύσταση CM/Rec (2008) 11], κάθε ποινικό σύστημα ανηλίκων οφείλει να ακολουθεί μια πολυεπιστημονική (*multi-disciplinary*) και πολυτομεακή (*multi-agency*) προσέγγιση και να εντάσσεται στο πλαίσιο ευρύτερων κοινωνικών πρωτοβουλιών για τους ανηλικούς, ώστε να διασφαλιστεί μια ολιστική προσέγγιση και συνέχιση της φροντίδας (*αρχές της εμπλοκής της κοινότητας και της συνεχούς φροντίδας*, κανόνας 15) [Πιτσελά 2022].

¹² Βλ. Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης Rec (2003) 20 «*Νέοι Τρόποι Αντιμετώπισης της Παραβατικότητας των Ανηλίκων και ο Ρόλος της Δικαιοσύνης Ανηλίκων*», παρ. 10.

¹³ Βλ. Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης Rec (2003) 20 «*Νέοι Τρόποι Αντιμετώπισης της Παραβατικότητας των Ανηλίκων και ο Ρόλος της Δικαιοσύνης Ανηλίκων*» (προοίμιο, παρ. 5 και 21).

ΕΝΟΤΗΤΑ 3: ΦΙΛΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΔΡΑΣΤΕΣ ΚΑΙ ΘΥΜΑΤΑ ΑΞΙΟΠΟΙΝΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ (ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΙ)

α) Τα συστατικά στοιχεία της φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνης

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, κομβική θέση στο διεθνές θεσμικό πλαίσιο (ήπιο δίκαιο) σχετικά με την ποινική αντιμετώπιση των ανηλίκων κατέχουν οι Κατευθυντήριες Γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη (2010). Ωστόσο, η ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου κειμένου έγκειται στο ότι αναφέρεται στην ενδεδειγμένη αντιμετώπιση κάθε παιδιού, όταν εμπλέκεται σε οποιαδήποτε νομική διαδικασία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η σημασία του καθίσταται πρόδηλη για όλους τους κλάδους του δικαίου και τους τομείς της δικαιοσύνης (Πανάγος 2023α, όπου περαιτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές).

Η προετοιμασία του ως άνω κειμένου άρχισε τον Οκτώβριο του 2007, όταν υλοποιήθηκε στην Ισπανία η 28^η Διάσκεψη των Υπουργών Δικαιοσύνης με αντικείμενο τα προβλήματα πρόσβασης ευάλωτων ομάδων στη δικαιοσύνη. Στο ψήφισμα που υιοθετήθηκε επισημάνθηκε (μεταξύ άλλων) η αναγκαιότητα πρόσβασης των ανηλίκων σε φιλικές διαδικασίες. Εν συνεχεία, διάφορες επιτροπές έλαβαν την εξουσιοδότηση να επεξεργαστούν τις Κατευθυντήριες Γραμμές για τη φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη. Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε επίσης η Σύσταση 1864 (2009) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προώθηση της συμμετοχής των παιδιών στις αποφάσεις που τα αφορούν. Το ίδιο έτος διοργανώθηκε στο Τολέδο διάσκεψη για την προστασία των παιδιών στα δικαστικά συστήματα. Την επόμενη χρονιά, το Συμβουλευτικό Συμβούλιο των Ευρωπαίων Εισαγγελέων (CCPE) υιοθέτησε ακόμη τη Διακήρυξη του Ερεβάν, όπου αναγνωρίστηκαν οι ιδιαιτερότητες της δικαιοσύνης για τους ανηλίκους. Οι ως άνω κινήσεις κορυφώθηκαν με το κείμενο που υιοθετήθηκε το 2010 από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπου τέθηκε στο προσκήνιο η αναγκαιότητα για τη διαμόρφωση ενός παιδοκεντρικού νομικού συστήματος ευρύτερα (Ζαγούρα 2012, 2022).

Το κείμενο των Κατευθυντήριων γραμμών της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη στην ελληνική γλώσσα είναι προσβάσιμο μέσω του ακόλουθου συνδέσμου:

<https://ministryofjustice.gr/wp-content/uploads/2021/10/kateuthintiries-odigies-ypourgon-filiki-pros-paidia.pdf>

Με βάση το συγκεκριμένο κείμενο (σελ. 17), η φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη αποτελεί:

«μια δικαιοσύνη προσβάσιμη, κατάλληλη για τη συγκεκριμένη ηλικία, γρήγορη, επιμελή, προσαρμοσμένη και επικεντρωμένη στις ανάγκες και τα δικαιώματα του παιδιού, που σέβεται τα δικαιώματά του, και κυρίως το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το

δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία και κατανόησή της, το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, καθώς και το δικαίωμα στην ακεραιότητα και την αξιοπρέπεια».

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, στις θεμελιώδεις αρχές των Κατευθυντήριων γραμμών (σελ. 20) επισημαίνεται:

E. Κράτος δίκαιον

1. Η αρχή του κράτους δίκαιου θα πρέπει να ισχύει πλήρως στα παιδιά όπως ακριβώς στους ενήλικες.
2. Όλα τα συστατικά στοιχεία της δίκαιης δίκης, όπως οι αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας, το τεκμήριο της αθωότητας, το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης, το δικαίωμα σε νομικές συμβουλές, το δικαίωμα της πρόσβασης στα δικαστήρια και το δικαίωμα προσφυγής κατά της απόφασης, θα πρέπει να διασφαλίζονται για τα παιδιά όπως ακριβώς για τους ενήλικες και δεν θα πρέπει να περιορίζονται στο ελάχιστο ή να μην διασφαλίζονται καθόλου υπό το πρόσχημα της προστασίας του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού. Τούτο ισχύει για όλες τις δικαστικές, εξωδικαστικές και διοικητικές διαδικασίες.
3. Τα παιδιά θα πρέπει να έχουν δικαίωμα πρόσβασης σε καταλλήλους ανεξαρτήτως και αποτελεσματικούς μηχανισμούς υποβολής καταγγελιών.

Σε ό,τι αφορά το δικαίωμα συμμετοχής, στις θεμελιώδεις αρχές των Κατευθυντήριων γραμμών (σελ. 18) επισημαίνεται:

A. Συμμετοχή

1. Το δικαίωμα κάθε παιδιού να πληροφορείται τα δικαιώματά του, να του παρέχονται κατάλληλοι τρόποι πρόσβασης στη δικαιοσύνη, και να ζητείται και να ακούγεται η γνώμη του θα πρέπει να γίνεται σεβαστό κατά τη διάρκεια των διαδικασιών που το αφορούν άμεσα ή έμμεσα. Αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι θα πρέπει να δίνεται η δέουσα βαρύτητα στη γνώμη του παιδιού, λαμβάνοντας υπόψη την ωριμότητα του και τις δυσκολίες επικοινωνίας που ενδεχομένως έχει, με γνώμονα πάντοτε την ουσιαστική συμμετοχή του στις διαδικασίες.
2. Τα παιδιά θα πρέπει να θεωρούνται και να αντιμετωπίζονται ως φορείς πλήρων δικαιωμάτων και θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα να ασκούν όλα τα δικαιώματά τους κατά τρόπο τέτοιο που να λαμβάνονται υπόψη, η ικανότητα διάκρισης τους και οι περιστάσεις της υπόθεσης.

Με βάση την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (2009), η συμμετοχή περιγράφεται ως:

«εξελισσόμενες διαδικασίες που περιλαμβάνουν τον διαμοιρασμό πληροφοριών και τον διάλογο μεταξύ παιδιών και ενηλίκων, ο οποίος βασίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό και, κατά τη διάρκεια του οποίου τα παιδιά μπορούν να μάθουν πως οι απόψεις τους και εκείνες των

ενηλίκων λαμβάνονται υπόψη και διαμορφώνουν τα αποτελέσματα αυτών των διαδικασιών»¹⁴.

β) Η σημασία της φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνη για την αντιμετώπιση των ανήλικων (φερόμενων ως) δραστών

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) προέβη για πρώτη φορά το έτος 1999 στη ρητή αναγνώριση του δικαιώματος του κάθε παιδιού να συμμετέχει ουσιαστικά στην ποινική διαδικασία. Για τον σκοπό αυτό, το Δικαστήριο αξιοποίησε ως βάση το αρ. 6 της ΕΣΔΑ, από το οποίο απορρέουν οι αρχές της δίκαιης δίκης. Το «δικαίωμα της αποτελεσματικής συμμετοχής» (right to effective participation) αναδείχθηκε σε συστατικό στοιχείο της δίκαιης δίκης για τους ανήλικους κατηγορούμενους (Liefwaard 2020). Πιο συγκεκριμένα, στις υποθέσεις T. κατά Ηνωμένου Βασιλείου και V. κατά Ηνωμένου Βασιλείου (16 Δεκεμβρίου 1999, αρ. 24724/94 και αρ. 24888/94), το Δικαστήριο επισήμανε τα ακόλουθα:

«η μεταχείριση που επιφυλάσσεται στο παιδί το οποίο κατηγορείται για την τέλεση αξιόποινης πράξης πρέπει να λαμβάνει πλήρως υπόψη την ηλικία του παιδιού, τον βαθμό ωριμότητας και την πνευματική και συναισθηματική του ανάπτυξη και να μεριμνά για τη βελτίωση της ικανότητας κατανόησης και συμμετοχής του στη δίκη» (παρ. 84) [...]».

Στην υπόθεση *S.C. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το Δικαστήριο προέβη στη βαθύτερη ανάλυση της έννοιας της «ουσιαστικής συμμετοχής» του ανήλικου στην ποινική δίκη:

«η ουσιαστική συμμετοχή [...] προϋποθέτει ευρύτερη κατανόηση εκ μέρους του κατηγορούμενου της φύσης της δικαστικής διαδικασίας και των όσων διακυβεύονται για τον ίδιο, ιδίως δε της σημασίας τυχόν ποινής που δύναται να του επιβληθεί. Αυτό σημαίνει ότι ο ενδιαφερόμενος, εν ανάγκη με τη βοήθεια π.χ. διερμηνέα, δικηγόρου, κοινωνικού λειτουργού ή ακόμη και φίλου, θα πρέπει να είναι σε θέση να κατανοεί σε γενικές γραμμές όσα διαδραματίζονται στο δικαστήριο. Ο εναγόμενος θα πρέπει να είναι σε θέση να παρακολουθεί όσα υποστηρίζουν οι μάρτυρες κατηγορίας και, εφόσον αντιπροσωπεύεται, να εκθέτει στους δικηγόρους του τη δική του εκδοχή των γεγονότων, να τους υποδεικνύει κάθε κατάθεση με

¹⁴ UN Committee on the Rights of the Child, General comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard, παρ. 3(όπως παρατίθεται σε Hamilton C. et al. (2016: 10-11). Σύμφωνα με την Αρτινοπούλου (2010: 105): «Από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα φαίνεται να επαναπροσδιορίζεται με πιο συγκεκριμένους όρους το δικαίκο πρότυπο προστασίας του παιδιού. Το παιδί πλέον από αντικείμενο προστασίας έγινε υποκείμενο δικαιωμάτων. Τα θεσμικά κείμενα, καθώς και οι πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται στο διεθνές και κυρίως ευρωπαϊκό περιβάλλον φαίνεται να ευνοούν [...] μια νέα φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη, σε αλληλεξάρτηση με την ανάγκη διαμόρφωσης όχι μόνο ενός νέου κλάδου δικαίου, επονομαζόμενου ως «δικαίο του παιδιού», με ερείσματα στην κοινωνιολογία του παιδιού, τις παιδαγωγικές επιστήμες, τα ανθρώπινα δικαιώματα κ.α. [...], που θα την ονόμαζα «οπτική του παιδιού» (child perspective)».

την οποία δεν συμφωνεί και να τους ενημερώνει για κάθε γεγονός το οποίο θα πρέπει να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο της υπεράσπισής του [...]. Με δεδομένη την πολυπλοκότητα των σύγχρονων νομικών συστημάτων, πολλοί ενήλικες με φυσιολογική νοημοσύνη δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα και όσα διαδραματίζονται στην αίθουσα του δικαστηρίου [...]. Γίνεται σαφές από αυτή την υπόθεση ότι ο ανήλικος κατηγορούμενος θα πρέπει να είναι σε θέση να σχηματίσει μια γενική ιδέα της φύσης της διαδικασίας, των επιπτώσεων που μπορεί να έχει η εμφάνιση και η στάση του στο δικαστήριο και των συνεπειών μιας ενδεχόμενης κύρωσης ή μέτρου» (Liefwaard/Rap/Bolscher 2016).

Η νομολογία του ΕΔΔΑ αναγνωρίζεται ότι έθεσε τα αναγκαία θεμέλια για τη διαμόρφωση του μοτίβου της «φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνης» (child-friendly justice). Σήμερα είναι σαφές ότι η αρχή της δίκαιης δίκης (fair trial) και η ρητή θεσμοθέτηση των διαδικαστικών εγγυήσεων (procedural safeguards) για τους ανηλίκους που εμπλέκονται στην ποινική δικαιοσύνη συνδέονται άρρηκτα με την επίτευξη μιας «φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνης» (Liefwaard 2020, Πανάγος 2023α). Επιπρόσθετα, οι συντάκτες των Κατευθυντήριων Γραμμών για τη φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη έλαβαν υπόψη τα προγενέστερα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα σχετικά με την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων (ιδίως τα αρ. 12 και 40 ΔΣΔΠ), καθώς και τα Γενικά Σχόλια 10 (2007), 12 (2009) και 24 (2019) της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Μελετώντας κανείς τις Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, διαπιστώνει ότι όλες σχεδόν οι επιμέρους προβλέψεις εστιάζουν στην προστατευμένη συμμετοχή του παιδιού σε κάθε φάση της ποινικής διαδικασίας (Ζαγορά 2022):

Στα «γενικά συστατικά στοιχεία» της φιλικής προς τα παιδιά δικαιοσύνης περιλαμβάνεται ως διακριτή ενότητα η «πληροφόρηση και καθοδήγηση γονέων και παιδιών». Ειδικότερα, «από την πρώτη τους επαφή» με το δικαστικό σύστημα η με άλλες Αρχές που εφαρμόζουν δικαστικές ή διοικητικές διαδικασίες «τα παιδιά και οι γονείς τους θα πρέπει να ενημερώνονται αμέσως και δεόντως». Η ενημέρωση σχετικά με την κατηγορία θα πρέπει να λαμβάνει χώρα «αμέσως μετά την απαγγελία» της, με τρόπο που να επιτρέπει στους αποδέκτες της «να κατανοούν επακριβώς την κατηγορία και τις πιθανές συνέπειες», για το σύστημα, τις διαδικασίες και τη θέση του παιδιού σε αυτές, για τις πιθανές εξελίξεις και τρόπους επανεξέτασης, για μέτρα προστασίας και υποστήριξης του παιδιού, όποιας φύσης, και για πρακτικά θέματα όπως π.χ. το προβλεπόμενο χρονοδιάγραμμα. Η πληροφόρηση απευθύνεται στο ίδιο το παιδί, στους γονείς και στους νομίμους αντιπροσώπους του, ενώ «η πληροφόρηση των γονέων δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να υποκαθιστά την πληροφόρηση του ίδιου του παιδιού», η οποία θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στα

ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Επιπλέον, η ουσιαστική συμμετοχή του παιδιού απαιτεί την πλαισίωση του από καταλλήλους επαγγελματίες που να ενεργούν σε προστατευτικό για το παιδί περιβάλλον.

Πιο αναλυτικά, **πριν τη δικαστική διαδικασία** κρίνεται αναγκαία η αναλυτική ενημέρωση, «νομική και άλλη πληροφόρηση» των παιδιών «για τη δυνατότητα προσφυγής τους σε δικαστική ή σε εξωδικαστική διαδικασία», με «αναλυτική εξήγηση των πιθανών συνεπειών κάθε επιλογής», ώστε «να μπορούν να κρίνουν την καταλληλότητα και τη σκοπιμότητα των προτεινομένων εναλλακτικών λύσεων», προκειμένου να εκφέρουν γνώμη σχετικά, η οποία να λαμβάνεται υπόψη.

Το ειδικό μέρος (υπό τον τίτλο «παιδιά και αστυνομία») πραγματεύεται τους ορούς συμμετοχής του παιδιού στο στάδιο της προανάκρισης. Συγκεκριμένα (Ζαγορά 2022):

- Το ίδιο το **παιδί** θα πρέπει: να ενημερώνεται για τους λόγους της σύλληψης και της αστυνομικής κράτησης και να έχει πρόσβαση σε δικηγόρο, καθώς και στην επικοινωνία με τους γονείς του ή με άτομο εμπιστοσύνης του να κρατείται χωριστά από τους ενήλικες, σε ασφαλείς και κατάλληλες συνθήκες να γίνονται σεβαστά τα ατομικά του δικαιώματα και η αξιοπρέπεια του και να υιοθετείται φιλική προσέγγιση κατά την προανάκριση, με μερίμνα του εισαγγελέα όλες οι διαδικασίες να υλοποιούνται με κατάλληλο τρόπο και σε κατάλληλη γλώσσα και να λαμβάνονται υπόψη η ευάλωτη κατάσταση λογό ηλικίας, ωριμότητας, ιδιαίτερων αναγκών και δυσκολιών επικοινωνίας.
- Οι **γονείς** θα πρέπει: να προσκαλούνται και να ενημερώνονται αναλυτικά από την αστυνομία για τους λόγους προσαγωγής και κράτησης, να παρίστανται κατά την ανάκριση και κατά την σύνταξη η υπογραφή δηλώσεων εκ μέρους του παιδιού η, εάν τούτο είναι αδύνατον, να παρίσταται άτομο εμπιστοσύνης του παιδιού. Εξάιρεση του γονέα η του άλλου ατόμου χωρεί μονό «εφόσον υπάρχουν υπόνοιες συμμετοχής του στην αξιόποινη πράξη» η εάν η συμπεριφορά του «παρεμποδίζει το έργο της δικαιοσύνης».
- Οι **δικηγόροι** θα πρέπει: να παρίσταται κατά την ανάκριση και κατά την σύνταξη η υπογραφή δηλώσεων εκ μέρους του παιδιού, αντί τουλάχιστον των γονέων.

Κατά τη δικαστική διαδικασία: «Ως φορείς δικαιωμάτων, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε μέσα που τους επιτρέπουν να ασκούν ουσιαστικά τα δικαιώματα τους η να αντιδρούν αποτελεσματικά σε παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους». Το εθνικό δίκαιο θα πρέπει να εξασφαλίζει την πραγματική δυνατότητα πρόσβασης του παιδιού στη δικαιοσύνη, καθώς και τη σχετική νομική καθοδήγηση, με παράλληλη εξάλειψη των δυσχερειών

πρόσβασης όπως είναι το κόστος της διαδικασίας και του νομικού συμβούλου. Στη «νομική συνδρομή και αντιπροσώπευση», η οποία αφορά στο ίδιο το παιδί και στην προώθηση των απόψεων του, μετά από πληροφόρηση του για τις πιθανές συνέπειες έκφρασης τους.

Η συμμετοχή εξασφαλίζεται εν τω πράγματι, μέσα από την «οργάνωση των διαδικασιών, περιβάλλοντος και γλώσσας φιλικών προς τα παιδιά», και ιδίως με «προσαρμοσμένες στον ρυθμό και στην ικανότητα προσοχής του παιδιού» συνεδριάσεις, με την «ελάχιστη δυνατή διατάραξη και απόσπαση της προσοχής» τους, «για να μπορέσουν τα παιδιά να συμμετάσχουν αξιοποιώντας το σύνολο των γνωστικών ικανοτήτων τους και να προστατεύει η συναισθηματική τους σταθερότητα». Αυτό επιτυγχάνεται με την επίδειξη σεβασμού και ευαισθησίας κατά την ακρόαση, με τη χρήση κατάλληλης γλώσσας και με την εν γένει μεταχείριση του παιδιού ανάλογα με την ηλικία, τις ανάγκες, την ωριμότητα, την κατανόηση και τις δυσκολίες επικοινωνίας του, σε περιβάλλον μη εκφοβιστικό. Εξίσου συμβάλλουν οι κατάλληλα διαμορφωμένες και φιλικές αίθουσες αναμονής και ακρόασης, η προηγούμενη εξοικείωση του παιδιού με την αίθουσα και τους συμμετέχοντες υπαλλήλους, καθώς και η συνοδεία του παιδιού από γονείς ή ενήλικα της επιλογής του, ενώ ο κατ' εξαίρεση αποκλεισμός των τελευταίων θα πρέπει να αιτιολογείται. Για όλους τους παραπάνω λόγους είναι σκόπιμη η θέσπιση ειδικών δικαστηρίων ή τμημάτων δικαστηρίων, διαδικασιών και θεσμών, καθώς και εξειδικευμένων μονάδων επαγγελματιών για παιδιά σε σύγκρουση με τον νομό, «στους κόλπους της αστυνομίας, του δικαστικού συστήματος και της εισαγγελίας».

Η «φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη **μετά τη δικαστική διαδικασία** περιλαμβάνει την κοινοποίηση και εξήγηση της δικαστικής απόφασης στο παιδί, από τον δικηγόρο ή τον αντιπρόσωπο, «σε γλώσσά προσαρμοσμένη στο επίπεδο κατανόησης του», κυρίως δε την ενημέρωση του για περαιτέρω δυνατές ενέργειες, «όπως άσκηση έφεσης ή προσφυγή σε ανεξαρτήτους μηχανισμούς υποβολής καταγγελιών». Όταν η δικαστική απόφαση επιβάλλει στερητικά και μη της ελευθέριας μέτρα και κυρώσεις στον ανήλικο παραβάτη του νόμου, το δικαίωμα συμμετοχής του παιδιού στην εφαρμογή αυτών είναι εξίσου σημαντικό να κατοχυρώνεται στο στάδιο της εκτέλεσης, μετά τη δικαστική διαδικασία.

γ) Η σημασία της φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνης για τους ανήλικους μάρτυρες-θύματα

Οι ανήλικοι (ιδίως όσοι έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση) καλούνται να αφηγηθούν κατά την ποινική διερεύνηση της υπόθεσης μια εξαιρετικά επώδυνη εμπειρία. Στο πλαίσιο αυτό ελλοχεύει ο κίνδυνος της δευτερογενούς τους ρηματοποίησης (Θέμελη 2014, 2016). Σύμφωνα με τη Σύσταση (2006) 8 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, πρόκειται (μεταξύ άλλων) για την «περαιτέρω [...] βλάβη του θύματος από λανθασμένες ή

απρόσφορες αντιδράσεις των φορέων [...] της ποινικής δικαιοσύνης» (Πιτσελά 2010). Οι αντιδράσεις αυτές δεν είναι εμπρόθετες. Συχνά συνδέονται με ευρύτερες συστημικές ανεπάρκειες, όπως λ.χ. είναι η έλλειψη οργάνωσης και συντονισμού ανάμεσα στα επιμέρους υποσυστήματα της ποινικής δικαιοσύνης και η ανεπαρκής εκπαίδευση των επαγγελματιών του ποινικού συστήματος (Πανάγος 2023β).

Οι διεθνείς οργανισμοί έχουν επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πρόληψη του δευτερογενούς ψυχικού τραυματισμού των ανήλικων θυμάτων μέσω της έκδοσης διαφόρων κειμένων κατά τις προηγούμενες δεκαετίες (Πιτσελά 2006). Κομβικό σημείο αποτέλεσε η έκδοση των ανωτέρω Κατευθυντήριων Γραμμών για τη φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη. Μεταξύ άλλων, το κείμενο περιλαμβάνει τις ακόλουθες κατευθύνσεις για την «κατάθεση/υποβολή αποδεικτικών στοιχείων εκ μέρους του παιδιού»:

- Η διαδικασία της κατάθεσης θα πρέπει να διεξάγεται από καταρτισμένους επαγγελματίες. Θα πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια, ώστε τα παιδιά να καταθέτουν σε όσο το δυνατό ευνοϊκότερο περιβάλλον και υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες, αναλόγως πάντοτε της ηλικίας τους, της ωριμότητας και του επιπέδου κατανόησης τους, λαμβάνοντας υπόψη και τις δυσκολίες επικοινωνίας που ενδεχομένως έχουν,
- Θα πρέπει να ενθαρρύνεται η οπτικοακουστική καταγραφή των καταθέσεων μεριμνώντας ταυτόχρονα για τον σεβασμό του δικαιώματος των λοιπών ενδιαφερομένων να αμφισβητήσουν το περιεχόμενο των εν λόγω δηλώσεων,
- Σε περίπτωση που απαιτούνται περισσότερες από μια καταθέσεις, θα πρέπει να λαμβάνονται από το ίδιο άτομο, ώστε να διασφαλίζεται η συνοχή της προσέγγισης με γνώμονα πάντοτε το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού,
- Ο αριθμός των καταθέσεων θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν μικρότερος και η διάρκεια τους θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στην ηλικία και την ικανότητα προσοχής του παιδιού,
- Θα πρέπει να αποφεύγεται, στο μέτρο του δυνατού, η άμεση επαφή, η αντιπαράσταση ή η επικοινωνία ανάμεσα στο παιδί-θύμα ή μαρτυρά και στους φερομένους ως δράστες, εκτός και αν έχει υποβληθεί αντίθετο αίτημα εκ μέρους του παιδιού-θύματος,
- Στις ποινικές υποθέσεις, τα παιδιά θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να καταθέτουν χωρίς να είναι παρών ο φερόμενος ως δράστης,
- Η εφαρμογή λιγότερο αυστηρών κανόνων σε θέματα κατάθεσης (όπως π.χ. απαλλαγή από την υποχρέωση ένορκης κατάθεσης ή λοιπών συναφών δηλώσεων) δεν θα πρέπει αυτή καθαυτή να μειώνει την αξία της κατάθεσης,

- Θα πρέπει να σχεδιάζονται και να εφαρμόζονται πρωτοκόλλα κατάθεσης τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη τα διαφορά σταδια ανάπτυξης του παιδιού, έτσι ώστε να ενισχύεται η εγκυρότητα της κατάθεσης,
- Θα πρέπει να αποφεύγονται οι καθοδηγητικές ερωτήσεις, γεγονός που συμβάλλει στην ενίσχυση της αξιοπιστίας μιας κατάθεσης,
- Με γνώμονα το υπέρτατο συμφέρον και την ευημερία του παιδιού, ο δικαστής θα πρέπει να παρέχει στο παιδί τη δυνατότητα να μην καταθέτει,
- Η κατάθεση και η υποβολή αποδεικτικών στοιχείων εκ μέρους του παιδιού δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρούνται μη παραδεκτές η μη αξιόπιστες απλώς και μονό λογό της ηλικίας του,
- Θα πρέπει να εξετάζεται το ενδεχόμενο κατάθεσης σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους.

Σύμφωνα με το ίδιο κείμενο, οι αποφάσεις των φορέων του ποινικού συστήματος θα πρέπει να λαμβάνονται με βάση τα «βέλτιστα συμφέροντα του παιδιού» (best interests of the child). Ωστόσο, η βελτίωση της θέσης του μάρτυρα στα επιμέρους στάδια της ποινικής διαδικασίας οφείλει να μην οδηγεί σε καταστρατήγηση των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου¹⁵. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται η νομολογία του ΕΔΔΑ. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *S.N. κατά Σουηδίας*, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι «στις ποινικές διαδικασίες που αφορούν σεξουαλική κακοποίηση μπορούν να λαμβάνονται κάποια μέτρα για την προστασία του θύματος, υπό τον όρο ότι δεν παρεμποδίζουν την προσήκουσα και ουσιαστική άσκηση των δικαιωμάτων της υπεράσπισης»¹⁶.

Ως εκ τούτου, οι επαγγελματίες της ποινικής δικαιοσύνης καλούνται να συντονίζουν τη δράση τους και να διαμορφώνουν τη μεθοδολογία της εργασίας τους με γνώμονα την επίτευξη ενός κοινού διττού στόχου: την *πρόληψη της δευτερογενούς ρηματοποίησης του μάρτυρα* μέσω πρακτικών που καθιστούν την ποινική διαδικασία *φιλική προς τα παιδιά*, δίχως κάτι τέτοιο να αντιβαίνει στις *δικονομικές εγγυήσεις για τον κατηγορούμενο*. Η φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη μεταφράζεται λ.χ. στον περιορισμένο αριθμό των συνεντεύξεων και στην προσήκουσα προετοιμασία των μαρτύρων για την εξέταση. Η τελευταία θα πρέπει να διενεργείται από κατάλληλα καταρτισμένους επαγγελματίες. Η βιντεοσκόπηση της

¹⁵ Βλ. την Αιτιολογική Έκθεση στις Κατευθυντήριες Γραμμές για τη φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, σελ. 97: «Οι [...] κατευθυντήριες γραμμές δεν αποσκοπούν στην αποδυνάμωση των εγγυήσεων του δικαιώματος στην υπεράσπιση το οποίο προβλέπουν τα διαφορά νομικά συστήματα. Καλούν, ωστόσο, τα κράτη μέλη να προσαρμόσουν, όπου απαιτείται, ορισμένα στοιχεία της νομοθεσίας περί καταθέσεων και υποβολής αποδεικτικών στοιχείων ώστε να αποτρέπεται ο προσθετός ψυχικός τραυματισμός των παιδιών. Σε τελική ανάλυση, ο δικαστής είναι αυτός που κρίνει πάντοτε τη βαρύτητα και την εγκυρότητα κάθε κατάθεσης η αποδεικτικού στοιχείου».

¹⁶ Βλ. την Αιτιολογική Έκθεση στις ως άνω Κατευθυντήριες Γραμμές, σελ. 98.

κατάθεσης κατά την προδικασία (με σκοπό την υποκατάσταση της φυσικής παρουσίας του μάρτυρα στην ακροαματική διαδικασία) εγγυάται επίσης (από κοινού με άλλους παράγοντες) την πρόληψη του δευτερογενούς ψυχικού τραύματος (Πανάγος 2023β).

Η ειδική διαδικασία που οφείλει να ακολουθείται για την εξέταση ενός ανήλικου με βάση το ελληνικό δίκαιο προβλέπεται στο αρ. 227 ΚΠΔ.

Άρθρο 227 Κώδικα Ποινικής Δικονομίας

Ανήλικοι μάρτυρες θύματα προσβολής προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας.

1. Κατά την εξέταση ως μάρτυρα του ανήλικου θύματος των πράξεων που αναφέρονται στα άρθρα 323Α παρ. 4, 324, 336, 337 παρ. 3, 338, 339, 342, 343, 345, 348, 348Α, 348Β, 348Γ, 349, 351Α ΠΚ, στα άρθρα 6, 7, 9 του ν. 3500/2006 (Α' 232), καθώς και στα άρθρα 29 παρ. 5 και 6 και 30 του ν. 4251/2014, διορίζεται και παρίσταται, ως πραγματογνώμων, ειδικά εκπαιδευμένος παιδοψυχολόγος ή παιδοψυχίατρος και σε περίπτωση έλλειψής τους, ψυχολόγος ή ψυχίατρος, που υπηρετεί στα Αυτοτελή Γραφεία Προστασίας Ανήλικων Θυμάτων ή που περιλαμβάνεται στον πίνακα πραγματογνωμόνων, όπου αυτά δεν λειτουργούν. Η εξέταση ως μάρτυρα του ανήλικου θύματος διενεργείται στα Αυτοτελή Γραφεία Προστασίας Ανήλικων Θυμάτων της Εφετειακής Περιφέρειας ή, όπου αυτά δεν λειτουργούν, σε χώρους ειδικά σχεδιασμένους και προσαρμοσμένους για τον σκοπό αυτόν, χωρίς υπαίτια καθυστέρηση και με όσο το δυνατόν περιορισμένο αριθμό συνεντεύξεων.

2. Ο παιδοψυχολόγος ή ο παιδοψυχίατρος προετοιμάζει τον ανήλικο για την εξέταση, συνεργαζόμενος προς τούτο με τους προανακριτικούς υπαλλήλους και με τους δικαστικούς λειτουργούς, καθώς και με τους τυχόν διορισμένους τεχνικούς συμβούλους του κατηγορουμένου, μη εφαρμοζόμενου κατά τα λοιπά του άρθρου 207 ως προς το θέμα της προσωπικής επαφής αυτών με τον ανήλικο. Για το σκοπό αυτόν χρησιμοποιεί κατάλληλες διαγνωστικές μεθόδους, αποφαινεται για την αντιληπτική ικανότητα και την ψυχική κατάσταση του ανήλικου και διατυπώνει τις διαπιστώσεις του σε γραπτή έκθεση, που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της δικογραφίας. Η εξέταση του ανήλικου διενεργείται από τους προανακριτικούς υπαλλήλους και τους δικαστικούς λειτουργούς διά του παρισταμένου παιδοψυχολόγου ή παιδοψυχιάτρου. Κατά την εξέταση ο ανήλικος μπορεί να συνοδεύεται από τον νόμιμο εκπρόσωπό του, εκτός αν ο ανακριτής απαγορεύσει την παρουσία του προσώπου αυτού με αιτιολογημένη απόφασή του για σπουδαίο λόγο, ιδίως, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων ή ανάμειξης του προσώπου αυτού στην ερευνώμενη πράξη.

3. Οι συνήγοροι των διαδίκων έχουν δικαίωμα να ζητήσουν να υποβληθούν στον ανήλικο από τον ανακρίνοντα ερωτήσεις, τις οποίες έχουν προηγουμένως διατυπώσει εγγράφως, εκτός αν κατά την κρίση του παιδοψυχολόγου ή του ψυχιάτρου οι ερωτήσεις αυτές είναι δυνατόν να επηρεάσουν την ψυχική κατάσταση του ανήλικου.

4. Η κατάθεση του ανήλικου συντάσσεται εγγράφως και καταχωρίζεται και σε ηλεκτρονικό οπτικοακουστικό μέσο. Η ηλεκτρονική προβολή της κατάθεσης του ανήλικου αντικαθιστά τη φυσική παρουσία του στα επόμενα στάδια της διαδικασίας.

5. Αν δεν είναι δυνατή η ηλεκτρονική προβολή της κατάθεσης του ανήλικου, η γραπτή κατάθεσή του αναγιγνώσκεται στο ακροατήριο. Αν ο ανήλικος κατά την ακροαματική διαδικασία έχει συμπληρώσει το δέκατο όγδοο έτος, μπορεί να παρίσταται αυτοπροσώπως,

εφόσον κρίνεται απολύτως αναγκαίο.

6. Μετά την εισαγωγή της υπόθεσης που αφορά σε πράξεις της παρ. 1 στο ακροατήριο, ο εισαγγελέας ή οι διάδικοι μπορούν να ζητήσουν από τον πρόεδρο του δικαστηρίου την εξέταση του ανηλίκου, αν δεν έχει εξετασθεί στην ανάκριση ή πρέπει να εξετασθεί συμπληρωματικά. Αν η αίτηση γίνει δεκτή, η εξέταση του ανηλίκου γίνεται με βάση ερωτήσεις που έχουν τεθεί σαφώς, χωρίς την παρουσία των διαδίκων, στον τόπο όπου αυτός βρίσκεται, από ανακριτικό υπάλληλο που τον διορίζει ο δικαστής που διέταξε την εξέταση. Οι παρ. 1 και 2 του παρόντος άρθρου εφαρμόζονται και στις περιπτώσεις αυτές. Οι ερωτήσεις τίθενται από το δικαστήριο μετά από ακρόαση του εισαγγελέα και των παριστάμενων διαδίκων και υποβάλλονται στον ανήλικο, εκτός αν κατά την κρίση του παιδοψυχολόγου ή του ψυχιάτρου είναι δυνατόν να επηρεάσουν την ψυχική κατάσταση του ανηλίκου.

7. Οι παρ. 2 και 3 του άρθρου 68 του ν. 4478/2017 (Α' 91) εφαρμόζονται και στα ανήλικα θύματα των αναφερομένων στην παρ. 1 πράξεων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4: ΟΔΗΓΙΑ (ΕΕ) 2016/800 ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΥΠΟΠΤΟΙ ή ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ (ΕΕ L 132/21.5.2016)

α) Η πορεία προς τη διαμόρφωση της Οδηγίας

Η συζήτηση για τα δικαιώματα του παιδιού στην Ευρωπαϊκή Ένωση εντάχθηκε στη συζήτηση σχετικά με την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων των πολιτών κατά την ποινική διαδικασία¹⁷. Ο προβληματισμός για τη δημιουργία μιας κοινής βάσης κατοχύρωσης των δικονομικών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση είχε, ήδη από τον Νοέμβριο του 2009, οδηγήσει το Συμβούλιο να εκδώσει ψήφισμα για έναν «Οδικό χάρτη για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων ή κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες» (τόσο κατά το προδικαστικό όσο και κατά το δικαστικό στάδιο). Ειδικότερα, στον «Οδικό χάρτη» προτεραιοποιήθηκαν θεμελιώδη δικονομικά δικαιώματα, για τα οποία προβλέφθηκε ότι είναι δυνατόν να συμπληρωθούν και με άλλα, και συγκεκριμένα: το δικαίωμα μετάφρασης και διερμηνείας (μέτρο Α), το δικαίωμα ενημέρωσης για τα δικαιώματα και τις κατηγορίες (μέτρο Β), το δικαίωμα σε νομικές συμβουλές και στο ευεργέτημα της πενίας (μέτρο Γ), το δικαίωμα επικοινωνίας με συγγενείς, εργοδότες και προξενικές αρχές (μέτρο Δ), καθώς και ειδικές διασφαλίσεις για ευάλωτους υπόπτους ή κατηγορουμένους (μέτρο Ε). Επισημάνθηκε επίσης ότι «η υπερβολικά μεγάλη διάρκεια προδικαστικής κράτησης μπορεί να θίγει τη δικαστική συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών και δεν είναι αντιπροσωπευτική των αξιών τις οποίες πρεσβεύει η Ευρωπαϊκή Ένωση», οπότε «κατάλληλα σχετικά μέτρα θα πρέπει να εξετασθούν σε Πράσινη Βίβλο» (μέτρο ΣΤ). Επιπλέον, τον Δεκέμβριο του 2009, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε την Επιτροπή να εξετάσει περαιτέρω το ζήτημα των ελάχιστων δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων και των κατηγορουμένων και να εκτιμήσει κατά πόσο άλλες πτυχές, όπως το τεκμήριο αθωότητας, πρέπει να αντιμετωπιστούν, προκειμένου να προωθηθεί καλύτερα η συνεργασία στον εν λόγω τομέα (Ζαγούρα 2022).

Η συνολική αυτή πρωτοβουλία οδήγησε στην έκδοση των παρακάτω τριών Οδηγιών:

- Οδηγία (ΕΕ) 2010/64 σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία: Στην Οδηγία εξασφαλίζεται αφενός η δωρεάν διερμηνεία, όχι μόνο κατά τη διάρκεια της δίκης, αλλά και κατά τη διάρκεια των αστυνομικών ανακρίσεων και των σημαντικών συναντήσεων με τον δικηγόρο υπεράσπισης, αφετέρου η γραπτή μετάφραση όλων των εγγράφων που είναι ουσιώδη για την

¹⁷ Για μια λεπτομερή παρουσίαση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/800 και γενικότερα του πλαισίου της φιλικής προς το παιδί δικαιοσύνης στον λόγο και το έργο της ΕΕ βλ. Ζαγούρα (2022).

άσκηση του δικαιώματος υπεράσπισης.

- Οδηγία (ΕΕ) 2012/13 σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών: Στην Οδηγία προβλέπεται, μεταξύ άλλων, ότι σε υπόπτους που συλλαμβάνονται θα πρέπει να παρέχεται πάντα έγγραφο δικαιωμάτων σε απλή καθημερινή γλώσσα, το οποίο να περιέχει πληροφορίες για τα δικαιώματά τους. Το έγγραφο αυτό θα μεταφράζεται όποτε χρειάζεται.
- Οδηγία (ΕΕ) 2013/48 σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας: Εν προκειμένω, κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε υπόπτου να συμβουλευέται δικηγόρο από τα αρχικά στάδια της διαδικασίας μέχρι την ολοκλήρωσή της. Επιπλέον, οποιοσδήποτε στερείται την ελευθερία του έχει τη δυνατότητα να επικοινωνεί με την οικογένειά του, και αν έχει συλληφθεί σε άλλη χώρα της ΕΕ, με τις προξενικές Αρχές της χώρας του.

Τον Νοέμβριο του 2013, η Επιτροπή, με Ανακοίνωσή της, υπέβαλε μια δέσμη τριών συμπληρωματικών νομοθετικών προτάσεων στη βάση του παραπάνω Οδικού Χάρτη και του προγράμματος της Στοκχόλμης, υπό τον τίτλο «Βήματα προόδου στο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τους υπόπτους ή κατηγορουμένους – Ενίσχυση των θεμελίων του ευρωπαϊκού χώρου ποινικής δικαιοσύνης»¹⁸.

Οι προτάσεις πραγματεύονταν τα εξής:

- Ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, με έμφαση στα εξής: Η ενοχή δεν μπορεί να συνάγεται από καμία απόφαση ή δήλωση πριν από την οριστική καταδίκη, ενώ το βάρος της απόδειξης φέρει η εισαγγελική αρχή, τυχόν αμφιβολίες είναι προς όφελος του υπόπτου ή του κατηγορουμένου · το δικαίωμα σιωπής (και η αντίστοιχη υποχρέωση των Αρχών να απέχουν από όποια ενέργεια εξαναγκασμού για αυτοενοχοποίηση ή συνεργασία) είναι κατοχυρωμένο και δεν χρησιμοποιείται εις βάρος των υπόπτων προκειμένου να εξασφαλιστεί η καταδίκη τους · ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα παράστασης στη δίκη (κοινό ελάχιστο πρότυπο και μέσο ένδικης προστασίας

¹⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Βήματα προόδου στο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τους υπόπτους ή κατηγορουμένους – Ενίσχυση των θεμελίων του ευρωπαϊκού χώρου ποινικής δικαιοσύνης*, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, COM(2013) 820 τελικό, Βρυξέλλες, 27 Νοεμβρίου 2013.

- Προσωρινή νομική συνδρομή για υπόπτους ή κατηγορούμενους που στερούνται της ελευθερίας τους, από τα αρχικά στάδια της ποινικής διαδικασίας και νομική συνδρομή σε διαδικασίες εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης.
- Ειδικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών.

Στο ζήτημα των αυξημένων εγγυήσεων για τα ύποπτα και κατηγορούμενα παιδιά, η Επιτροπή, στην προαναφερθείσα Ανακοίνωσή της έκαμε ειδική μνεία στις Κατευθυντήριες Γραμμές για τη φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη¹⁹. Στο πλαίσιο αυτό, διαπιστώνει ότι: «Οι υφιστάμενες οδηγίες της ΕΕ σχετικά με τις εγγυήσεις για υπόπτους και κατηγορούμενους εφαρμόζονται επίσης σε παιδιά. Ωστόσο, λόγω του εγγενώς ευάλωτου χαρακτήρα των παιδιών, αναγνωρίζεται ευρέως από τους ενδιαφερόμενους φορείς και τα κράτη μέλη ότι τα παιδιά χρειάζονται ειδική ενισχυμένη προστασία. Για παράδειγμα, υποχρεωτική βοήθεια από δικηγόρο αν είναι αντιμέτωπα με την αστυνομία ή το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Επί του παρόντος τα δικαιώματα δίκαιης δίκης των παιδιών και άλλων ευάλωτων προσώπων δεν κατοχυρώνονται επαρκώς στην ΕΕ δεδομένου ότι δεν προβλέπεται γενική προστασία [...]». Στην Ανακοίνωση υπενθυμίζεται επίσης ότι «το πρόγραμμα της Στοκχόλμης προβλέπει ρητά ότι θα πρέπει να θεσπιστεί ειδικό μέτρο το οποίο να προβλέπει ελάχιστους κοινούς κανόνες για τα ευάλωτα άτομα»²⁰.

Η ειδική κατάσταση των παιδιών, λόγω της οποίας απαιτούνται ξεχωριστές εγγυήσεις, συνοψίζεται στο ότι, σύμφωνα και με τη ΔΣΔΠ, τα παιδιά «θεωρούνται εξ ορισμού ευάλωτα, λόγω της νεαρής ηλικίας, της μη ολοκληρωμένης σωματικής και ψυχολογικής ανάπτυξης και της συναισθηματικής τους ανωριμότητας». Επιπλέον, «αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο κακής μεταχείρισης και προβλημάτων υγείας απ' ό,τι άλλοι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι», την ίδια στιγμή που «ενδέχεται να μην μπορούν να εκφράσουν δεόντως τις δυσκολίες τους». Τέτοιες δυσκολίες είναι π.χ. η δυσκολία ή η αδυναμία κατανόησης και παρακολούθησης της διαδικασίας, «ή τα προβλήματα υγείας»²¹. Έτσι, η Οδηγία προορίζεται να αντιμετωπίσει την ανεπαρκή προστασία του δικαιώματος δίκαιης δίκης και άλλων σχετικών δικαιωμάτων των

¹⁹ Βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Βήματα προόδου στο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τους υπόπτους ή κατηγορούμενους*, σελ. 5-6.

²⁰ Στο ίδιο. Έτσι, «είναι σημαντικό να αποδίδεται ιδιαίτερη προσοχή στον ύποπτο ή κατηγορούμενο ο οποίος δεν μπορεί να κατανοήσει ή να παρακολουθήσει το περιεχόμενο ή το νόημα της διαδικασίας λόγω π.χ. της ηλικίας του ή της ψυχικής ή σωματικής του κατάστασης» (βλ. Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 30ής Νοεμβρίου 2009*, ό.π., Παράρτημα, Μέτρο Ε). Βλ. και την προαναφερθείσα Οδηγία (ΕΕ) 2012/13 για το δικαίωμα ενημέρωσης, όπου συναντάται η ίδια διατύπωση στην αιτιολογική σκέψη 26.

²¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Βήματα προόδου στο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τους υπόπτους ή κατηγορούμενους*.

παιδιών ως ειδικής κατηγορίας ευάλωτων προσώπων, αλλά και να εξομαλύνει τις διαφορές μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά. Οι εν λόγω διαφορές, όπως επεσήμαινε η Ανακοίνωση, υπονομεύουν την αμοιβαία εμπιστοσύνη εντός της Ένωσης και, ως εκ τούτου, εμποδίζουν την ορθή λειτουργία της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων στο πλαίσιο του συστήματος απονομής δικαιοσύνης των ανηλίκων (Ζαγούρα 2022).

Σε συνέχεια των παραπάνω, το 2016, εκδόθηκε η Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών²². Μέσα στην ίδια χρονιά, είχε προηγηθεί η Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, ενώ ακολούθησε και η Οδηγία (ΕΕ) 2016/1919 σχετικά με τη δικαστική αρωγή για υπόπτους και κατηγορουμένους στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και για καταζητούμενους σε διαδικασίες εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης.

Η Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 ενσωματώθηκε στην ελληνική (εσωτερική) έννομη τάξη με τον νόμο 4689/2020. Πρόκειται για μια γενικά πιστή εσωτερίκευση των προβλέψεών της, με κάποιες αποκλίσεις που θεωρήθηκαν από τον εθνικό νομοθέτη αποδεκτές στο πλαίσιο της διακριτικής ευχέρειας που του παρέχεται²³.

β) Ο σκοπός της Οδηγίας

Όπως είχε προβληθεί και από τα κείμενα προεργασίας της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/800, ο σκοπός της είναι διττός, ήτοι:

- αφενός να διευρύνει την προστασία των δικαιωμάτων των ύποπτων και κατηγορούμενων παιδιών στα δικαστικά συστήματα, ιδίως κατά τα στάδια που τα παιδιά είναι περισσότερο εκτεθειμένα σε κίνδυνο βλάβης (όπως π.χ. σε καθεστώς στέρησης της ελευθερίας),
- αφετέρου (ακολουθώντας τη γραμμή του Οδικού χάρτη για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων ή κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες) να διευκολύνει την αμοιβαία αναγνώριση των δικαστικών αποφάσεων και την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών σε ποινικές υποθέσεις, μέσα

²² Η Οδηγία τέθηκε σε εφαρμογή από την 10η Ιουνίου 2016, με υποχρέωση των κρατών μελών να την ενσωματώσουν έως την 11η Ιουνίου 2019.

²³ Στο κυρίως κείμενο του εκπαιδευτικού υλικού παρουσιάζεται σχολιασμένη η ευρωπαϊκή Οδηγία, με κάποιες επιλεκτικές παρατηρήσεις στα σημεία διαπιστώνονται σημαντικές αποκλίσεις του ελληνικού νομικού κειμένου από το ευρωπαϊκό. Στο Παράρτημα δίνεται ολόκληρο το (εθνικό) νομικό κείμενο της ενσωμάτωσης (Ν. 4689/2020).

από μια σχετική τυποποίηση των μέσων προστασίας των δικονομικών δικαιωμάτων των παιδιών.

Σύμφωνα με το κείμενο της Οδηγίας και με τις αιτιολογικές σκέψεις που εισάγουν – και σε ένα βαθμό επεξηγούν – τις διατάξεις (recitals), οι εγγυήσεις υπέρ των ύποπτων και κατηγορούμενων παιδιών ακολουθούν τους διεθνώς παραδεδεγμένους κανόνες. Ως σκοπό έχουν: α) τα παιδιά να μπορούν να κατανοούν και να συμμετέχουν στην ποινική διαδικασία, καθώς και να ασκούν το δικαίωμά τους σε δίκαιη δίκη, και μάλιστα από τα ενωρίτερα στάδια της διαδικασίας, κατά τα οποία τα παιδιά είναι περισσότερο ευάλωτα, αλλά και β) να προλαμβάνεται η υποτροπή των παιδιών και να προωθείται η κοινωνική τους ένταξη. Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 7, η Οδηγία «προάγει τα δικαιώματα του παιδιού, λαμβάνοντας υπόψη τις Κατευθυντήριες Γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη».

γ) Το πεδίο εφαρμογής (άρθρο 2 της Οδηγίας)

Η Οδηγία εφαρμόζεται αποκλειστικά στις ποινικές διαδικασίες που αφορούν σε παιδιά ή σε πρόσωπα που ήταν παιδιά όταν άρχισαν οι διαδικασίες αυτές, αλλά συμπλήρωσαν στη συνέχεια την ηλικία των 18 ετών, και η εφαρμογή της «κρίνεται ενδεδειγμένη», λαμβανομένων υπόψη των περιστάσεων της υπόθεσης και της ωριμότητας και ευαλωτότητας του προσώπου. Ορίζεται ότι η Οδηγία «δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται σε μερικά ήσσονος σημασίας αδικήματα» (π.χ. σε ήσσονος σημασίας παραβάσεις του κώδικα οδικής κυκλοφορίας, ήσσονος σημασίας παραβάσεις γενικών δημοτικών κανονισμών και ήσσονος σημασίας προσβολές της δημόσιας τάξης)²⁴. Επίσης, όταν η νομοθεσία κράτους μέλους προβλέπει την επιβολή ποινής για ήσσονος σημασίας αδικήματα από άλλη Αρχή, πλην δικαστηρίου, η Οδηγία δεν τυγχάνει εφαρμογής, παρά μόνο εάν υφίσταται δυνατότητα έφεσης ή παραπομπής της υπόθεσης ενώπιον ποινικού δικαστηρίου, και μόνο κατά τη διαδικασία αυτή. Σε κάθε περίπτωση, η Οδηγία εφαρμόζεται χωρίς εξαιρέσεις εάν το ύποπτο ή κατηγορούμενο παιδί υπόκειται σε στέρηση της ελευθερίας, σε όποιο στάδιο της διαδικασίας²⁵.

Σημειωτέον ότι στην ελληνική εκδοχή της Οδηγίας, το πεδίο εφαρμογής είναι σημαντικά συρρικνωμένο και οι προβλέψεις της εφαρμόζονται μόνο «σε πράξεις, για τις οποίες όταν τελούνται από ενήλικο, προβλέπεται ποινή φυλάκισης, το κατώτατο όριο της οποίας είναι

²⁴ Αιτιολογική σκέψη 16.

²⁵ Έχει, ωστόσο, σχολιαστεί ότι σε διάφορες έννομες τάξεις, αδικήματα που δεν τυγχάνουν ποινικής διαχείρισης, π.χ. παραβάσεις του ΚΟΚ, είναι δυνατόν να καταλήξουν σε σημαντικές κυρώσεις και σε εγγραφές στο ποινικό μητρώο των παιδιών, οπότε θα έπρεπε να κατοχυρώνονται ικανοποιητικού βαθμού δικονομικές εγγυήσεις και γι' αυτές τις περιπτώσεις (Rap/Zlotnik 2018: 118).

τουλάχιστον έξι (6) μηνών» (Ν. 4689/2020, άρθ. 2, παρ. 5), αφήνοντας έτσι εκτός ρύθμισης τη μεγαλύτερη ύλη που απασχολεί σήμερα τη δικαιοσύνη ανηλίκων. Πρόκειται για αδικήματα για τα οποία, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις για την ποινική μεταχείριση των ανηλίκων, δεν μπορεί να επιβληθεί η ιδιαίζουσα στερητική της ελευθερίας ποινή του περιορισμού σε ειδικό σωφρονιστικό κατάστημα νέων (άρθ. 127 ΠΚ), αλλά μπορεί να επιβληθεί το αναμορφωτικό μέτρο της τοποθέτησης σε ίδρυμα αγωγής, το οποίο αποτελεί οιοное στερητικό της ελευθερίας μέτρο.

δ) Τα επιμέρους δικαιώματα

δ.1) Δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού, σε απλή και προσιτή γλώσσα, γραπτά ή/και προφορικά (άρθρο 4 της Οδηγίας)

Όταν τα παιδιά πληροφορούνται ότι είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινικές διαδικασίες, ενημερώνονται «άμεσα»:

- σχετικά με τα δικαιώματά τους, σύμφωνα με την Οδηγία (ΕΕ) 2012/13 που ισχύει για κάθε ύποπτο και κατηγορούμενο ανεξαρτήτως ηλικίας,
- σχετικά με τις γενικές πτυχές της διεξαγωγής της διαδικασίας,
- ειδικά δε, σχετικά με τα ενισχυμένα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην παρούσα Οδηγία και συγκεκριμένα: τα δικαιώματα συνδρομής από δικηγόρο (άρθρου 6 της Οδηγίας) και δικαστικής συνδρομής (άρθρου 18 της Οδηγίας), το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής (άρθρου 14 της Οδηγίας) και τα δικαιώματα που εμπλέκουν τον ασκούντα τη γονική μέριμνα, δηλ. το δικαίωμα της ενημέρωσής του (άρθρου 5 της Οδηγίας) και της συνοδείας του παιδιού σε στάδια της διαδικασίας άλλα από αυτό της ακροαματικής διαδικασίας (άρθρου 15 παρ. 4).

Επίσης, «σε όσο το δυνατόν περισσότερο πρώιμο και κατάλληλο στάδιο της διαδικασίας», τα παιδιά ενημερώνονται σχετικά με:

- τα δικαιώματα σε ατομική αξιολόγηση (άρθρου 7 της Οδηγίας) και σε ιατρική εξέταση και περίθαλψη (άρθρου 8 της Οδηγίας),
- τα δικαιώματα αυτοπρόσωπης παράστασης στη δίκη (άρθρου 16 της Οδηγίας) και συνοδείας σε αυτήν από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα (άρθρου 15 παρ. 1 της Οδηγίας),
- τα δικαιώματα περιορισμού και περιοδικής επανεξέτασης της στέρησης της ελευθερίας και χρήσης εναλλακτικών μέτρων (άρθρων 10 και 11 της Οδηγίας), καθώς και
- το δικαίωμα σε αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας (άρθρου 19 της Οδηγίας).

Εάν τέλος, το παιδί στερηθεί την ελευθερία του ενημερώνεται πάραυτα για το δικαίωμά του σε ειδική μεταχείριση (άρθρου 12 της Οδηγίας). Το δικαίωμα ενημέρωσης του άρθρου 4 της

Οδηγίας και το δικαίωμα αυτοπρόσωπης παρουσίας και συμμετοχής του άρθρου 16 συνθέτουν το δικαίωμα ουσιαστικής συμμετοχής του παιδιού στη διαδικασία²⁶.

δ.2) Δικαίωμα του παιδιού να ενημερώνεται ο ασκών τη γονική μέριμνα (άρθρο 5 της Οδηγίας)

Ο ασκών τη γονική μέριμνα λαμβάνει επίσης «το συντομότερο δυνατό» την ίδια ενημέρωση που λαμβάνει και το παιδί, εξαιρουμένων των περιπτώσεων, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική σκέψη 23 της Οδηγίας, που η ενημέρωση αυτή:

- αντιβαίνει στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού ή
- είναι ανέφικτη, εάν δηλ. είναι αδύνατη η επικοινωνία με τον ασκούντα τη γονική μέριμνα ή είναι άγνωστη η ταυτότητά του ή
- θα έθετε σε σοβαρό κίνδυνο την ποινική διαδικασία (π.χ. «όταν ενδέχεται να καταστραφούν ή αλλοιωθούν αποδεικτικά στοιχεία, να παρεμβληθούν εμπόδια σε μάρτυρες» ή στην περίπτωση «που ο ασκών τη γονική μέριμνα ενδέχεται να έχει συμμετάσχει στην εικαζόμενη εγκληματική δραστηριότητα μαζί με το παιδί»).

Στις παραπάνω περιπτώσεις η ενημέρωση πραγματοποιείται σε κατάλληλο ενήλικα που υποδεικνύει το παιδί, με την προϋπόθεση ότι τον αποδέχεται και η αρμόδια Αρχή, άλλως η ενημέρωση πραγματοποιείται σε τρίτο πρόσωπο που μπορεί να είναι και εκπρόσωπος «αρχής ή άλλου φορέα που έχει την ευθύνη για την προστασία ή την καλή κατάσταση των παιδιών». Μάλιστα, όταν οι λόγοι εξαίρεσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα εκλείψουν, κάθε πληροφορία θα πρέπει από το χρονικό σημείο αυτό να απευθύνεται σε αυτόν.

Σε συμφωνία με το άρθρο 40 παρ. 2 περ. β', αριθ. (ii) ΔΣΔΠ και με άλλα διεθνή κείμενα, η Οδηγία αναγνωρίζει την αξία της μεγαλύτερης δυνατής εμπλοκής των γονέων σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας²⁷, επιφυλάσσοντάς τους έναν διακριτό ρόλο και υποχρεώνοντας την αρμόδια Αρχή να τους παρέχει κατάλληλη ενημέρωση, να τους επιτρέπει τη συνοδεία του παιδιού (άρθρο 15 της Οδηγίας) και να υποδέχεται αίτημά τους για διενέργεια ιατρικής εξέτασης του ύποπτου και κατηγορούμενου παιδιού (άρθρο 8 της Οδηγίας)²⁸. Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Οδηγίας, ο ασκών τη γονική μέριμνα είναι το

²⁶ Έχει πάντως σχολιαστεί ότι η απλή προφορική παρουσίαση ή και γραπτή χορήγηση στο παιδί μιας εύληπτης κατάστασης δικαιωμάτων, χωρίς να του παρέχεται ταυτόχρονα η δυνατότητα να λάβει και να ζητήσει περαιτέρω διευκρινίσεις ή εξηγήσεις, όπως π.χ. για τις πραγματικές συνέπειες της άσκησης ενός δικαιώματος ή της παραίτησης από δικαίωμα, δεν πληροί τις προϋποθέσεις ουσιαστικής συμμετοχής (Rap/Zlotnik/van Leeuwen/Liefwaard 2018: 29).

²⁷ Έχει θεωρηθεί ότι η κατοχύρωση και περιγραφή του ρόλου των γονέων στο πλαίσιο της Οδηγίας δίνει μια σαφή διάσταση στο δικαίωμα των παιδιών να λαμβάνουν κατάλληλη συνδρομή, άλλη από την νομική, σύμφωνα και με το άρθρο 40 παρ. 2 περ. β', αριθ. (iii) της ΔΣΔΠ (βλ. και Rap/Zlotnik 2018: 125).

²⁸ Επισημαίνεται ότι η ενημέρωση του ασκούντος τη γονική μέριμνα σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του παιδιού αποτελεί ξεχωριστό δικαίωμα στο πλαίσιο της Οδηγίας (EE) 2013/48. Ειδικότερα,

«φυσικό ή νομικό πρόσωπο», το οποίο είναι νόμιμος φορέας του συνόλου «των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων [...] όσον αφορά το πρόσωπο ή την περιουσία παιδιού, περιλαμβανομένων των δικαιωμάτων επιμέλειας και προσωπικής επικοινωνίας»²⁹.

δ.3) Συνδρομή από δικηγόρο και δικαίωμα στη χορήγηση νομικής αρωγής (άρθρα 6 και 18 της Οδηγίας)

Συμπληρωματικά προς τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από την Οδηγία (ΕΕ) 2013/48, η οποία εφαρμόζεται σε κάθε ύποπτο και κατηγορούμενο ανεξαρτήτως ηλικίας³⁰, και «δεδομένου ότι τα παιδιά είναι ευάλωτα και δεν είναι πάντα σε θέση να κατανοήσουν πλήρως και να παρακολουθήσουν την ποινική διαδικασία»³¹, το ύποπτο και κατηγορούμενο παιδί λαμβάνει νομική υποστήριξη από δικηγόρο και εκπροσωπείται από αυτόν, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, κατά τους παρακάτω χρόνους/στάδια:

- προτού το παιδί εξεταστεί από την αστυνομία ή άλλη Αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική Αρχή,

στο άρθρο 5 παρ. 2 προβλέπεται ότι «τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε ο ασκών τη γονική μέριμνα του παιδιού να ενημερωθεί το νωρίτερο δυνατόν για τη στέρηση της ελευθερίας του και για τους σχετικούς λόγους, εκτός εάν τούτο αντιβαίνει στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, οπότε ενημερώνεται κάποιος άλλος ενδεδειγμένος ενήλικας», π.χ. ένας συγγενής, χωρίς ωστόσο να θίγονται ενδεχόμενες διατάξεις του εθνικού δικαίου «που απαιτούν να ενημερώνονται για τη στέρηση της ελευθερίας παιδιού τυχόν ειδικές αρχές, ιδρύματα ή άτομα, που είναι ιδίως αρμόδια για την προστασία και ευημερία των παιδιών» (αιτιολογική σκέψη 55). Εξάλλου, εάν τυχόν τα κράτη μέλη «παραεκκλίνουν προσωρινά» από την εφαρμογή των δικαιωμάτων αυτών – λόγω ειδικών περιστάσεων – εξασφαλίζεται «ότι μια αρχή αρμόδια για την προστασία και ευημερία των παιδιών ενημερώνεται χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση για τη στέρηση της ελευθερίας του παιδιού» (άρθρο 5 παρ. 4). Οι ειδικές περιστάσεις μπορεί να αφορούν σε «έναν από τους ακόλουθους επιτακτικούς λόγους: α) όταν υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπούν σοβαρές συνέπειες για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπου ή β) όταν υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπεί μια κατάσταση κατά την οποία μπορεί να παρουσιαστεί σημαντικός κίνδυνος για την ποινική διαδικασία» (άρθρο 5 παρ. 3).

²⁹ Έχει πάντως επισημανθεί ότι υπάρχει σχετική ασάφεια όσον αφορά στον προσδιορισμό του χρόνου που απαντά στην απαίτηση η ενημέρωση να γίνεται «το συντομότερο δυνατόν», αλλά και όσον αφορά στο ποια θεωρείται κάθε φορά η «αρμόδια Αρχή». Γίνεται δε δεκτό ότι, προκειμένου να είναι ουσιαστική η ενημέρωση των γονέων για τις δυνατότητες που τους παρέχονται, αυτή θα πρέπει να παρέχεται με φιλικό τρόπο (Rap/Zlotnik/van Leeuwen/Liefwaard 2018: 23).

³⁰ Έτσι, στην αιτιολογική σκέψη 52 της Οδηγίας (ΕΕ) 2013/48 υπενθυμίζεται ότι «η παρούσα οδηγία συνάδει με τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη, συμπεριλαμβανομένων [...] των δικαιωμάτων του παιδιού. [...] Η παρούσα οδηγία θα πρέπει να εφαρμόζεται σύμφωνα με τα εν λόγω δικαιώματα και αρχές». Επίσης, στην αιτιολογική σκέψη 55 δίνεται ξεκάθαρα η κατεύθυνση ότι «η παρούσα οδηγία προάγει τα δικαιώματα των παιδιών και λαμβάνει υπόψη τις κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, ιδίως τις διατάξεις περί πληροφόρησης και συμβουλευτικής υποστήριξης των παιδιών». Μάλιστα, στο άρθρο 13 της Οδηγίας προβλέπεται ότι «τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, κατά την εφαρμογή της παρούσας οδηγίας, να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες ανάγκες των υπόπτων και των κατηγορουμένων αν πρόκειται για ευάλωτα άτομα», μεταξύ δε αυτών, λογίζονται και τα παιδιά

³¹ Βλ. αιτιολογική σκέψη 25.

- κατά την ανακριτική διαδικασία, και οπωσδήποτε στις περιπτώσεις της διέλευσης προσώπων για αναγνώριση, των κατ' αντιπαράσταση εξετάσεων και των αναπαραστάσεων του εγκλήματος,
- χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, μετά τη στέρηση της ελευθερίας του παιδιού και εγκαίρως, πριν το παιδί παραστεί ενώπιον ποινικού δικαστηρίου. Άλλως, η διαδικασία αναβάλλεται, «για εύλογο χρονικό διάστημα», μέχρις ότου αφιχθεί ο δικηγόρος ή προκειμένου να εξασφαλιστεί δικηγόρος, όταν δεν έχει διορισθεί από το παιδί.

Στην ελληνική εκδοχή της Οδηγίας, το δικαίωμα στη δωρεάν νομική συνδρομή αποτελεί ένα προβληματικό ζήτημα. Αν και καταρχήν (Ν. 4689/2020, άρθ. 2) η δωρεάν νομική συνδρομή, όπως και όλες οι δικονομικές εγγυήσεις, εφαρμόζεται για όλες τις πράξεις για τις οποίες, όταν τελούνται από ενήλικο, προβλέπεται ποινή φυλάκισης, το κατώτατο όριο της οποίας είναι τουλάχιστον έξι (6), στο ειδικό άρθρο περί του δικαιώματος στη χορήγηση νομικής αρωγής (Ν. 4689/2020, άρθ. 16) τίθενται επιπλέον όροι και προϋποθέσεις που αφορούν στο χαμηλό εισόδημα του ανηλίκου. Εξάλλου, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ενώ για τον ενήλικο κατηγορούμενο προβλέπεται υποχρεωτικός διορισμός συνηγόρου στην ακροαματική διαδικασία για κακουργήματα και πλημμελήματα για τα οποία ο νόμος απειλεί ποινή φυλάκισης τουλάχιστον τριών (3) ετών, στην περίπτωση των ανηλίκων κατηγορουμένων, η υποχρέωση αυτή περιορίζεται στην εκδίκαση πράξης που αν την τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα (άρθ. 340 παρ. 1 εδ. β' και γ' ΚΠΔ). Ως εκ τούτου, η νομική εκπροσώπηση του ανηλίκου στην ακροαματικής διαδικασία του δικαστηρίου ανηλίκων είναι σημαντικά αποδυναμωμένη συγκρινόμενη με την νομική εκπροσώπηση ενός ενήλικου κατηγορούμενου.

δ. 4) Δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση (άρθρο 7 της Οδηγίας)

Πρόκειται για την αξιολόγηση (α) της προσωπικότητας και της ωριμότητας του παιδιού, (β) του οικονομικού, κοινωνικού και οικογενειακού του υπόβαθρου, συμπεριλαμβανομένου του περιβάλλοντος στο οποίο ζει, (γ) των ενδεχόμενων ειδικών του αδυναμιών, όπως μαθησιακά προβλήματα και δυσκολίες επικοινωνίας, και (δ) των ειδικών του αναγκών ως προς την προστασία, την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την ένταξη στην κοινωνία. Η έκταση και οι λεπτομέρειες της ατομικής αξιολόγησης προσαρμόζονται ανάλογα με τις περιστάσεις της υπόθεσης και τα μέτρα που ενδέχεται να ληφθούν. Πραγματοποιείται με την ενεργό συμμετοχή του παιδιού, από ειδικευμένο προσωπικό, βάσει πολυεπιστημονικής προσέγγισης, στο πλέον πρώιμο και κατάλληλο στάδιο της διαδικασίας, κατά προτίμηση πριν την

απαγγελία της κατηγορίας³², ενώ επικαιροποιείται ανά διαστήματα και σε κάθε περίπτωση είναι διαθέσιμη κατά την έναρξη της ακροαματικής διαδικασίας.

Η ατομική αξιολόγηση χρησιμεύει για να κριθεί εάν και σε ποιο βαθμό θα χρειαστούν ειδικά μέτρα κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, καθώς και για να προσδιορισθεί η έκταση της ποινικής ευθύνης του παιδιού και η καταλληλότητα και η αποτελεσματικότητα μιας ποινής ή ενός εκπαιδευτικού μέτρου³³. Παρέκκλιση από την υποχρέωση διενέργειας ατομικής αξιολόγησης χωρεί ανάλογα με τις περιστάσεις της υπόθεσης, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, τη βαρύτητα του αδικήματος και τα ενδεχόμενα μέτρα, με γνώμονα το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού³⁴.

Η ατομική αξιολόγηση, με τη μορφή της διερεύνησης του πρότερου βίου και των συνθηκών στις οποίες ο ανήλικος ζει, απαντάται αρχικά στον κανόνα 16.1 του Πεκίνου, όπου προορίζεται, ωστόσο, να εξυπηρετεί αποκλειστικά τη «συνετή εκδίκαση της υπόθεσης από την αρμόδια αρχή». Στο πλαίσιο της παρούσας Οδηγίας, η διενέργεια της ατομικής αξιολόγησης πρωτολαμβάνει μια νομικά δεσμευτική δικονομική υπόσταση και τίθεται τόσο στη διάθεση της υπεράσπισης του παιδιού όσο και στη διάθεση του μηχανισμού απονομής δικαιοσύνης. Η κεντρική ιδέα γύρω από την οποία συντίθεται το δικαίωμα στην ατομική αξιολόγηση είναι η προστασία της ευάλωτης. Ο εντοπισμός και η συμπερίληψη των ιδιαίτερων αναγκών των ευάλωτων ατόμων που είναι ύποπτοι και κατηγορούμενοι έχουν επισημανθεί στο πλαίσιο διαφόρων Οδηγιών³⁵. Στην Έκθεση αξιολόγησης επιπτώσεων που

³² Βλ. και την αιτιολογική σκέψη 39: «[...] Θα πρέπει ωστόσο να είναι δυνατή η απαγγελία κατηγορίας σε περίπτωση που δεν υπάρχει ατομική αξιολόγηση, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού. Αυτό θα μπορούσε να συμβεί, για παράδειγμα, στην περίπτωση που ένα παιδί τελεί υπό προσωρινή κράτηση και η αναμονή έως ότου καταστεί διαθέσιμη η ατομική αξιολόγηση θα ενείχε τον κίνδυνο να παραταθεί αδικαιολόγητα η εν λόγω κράτηση».

³³ Βλ. και την αιτιολογική σκέψη 38: «Οι αρμόδιες αρχές θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις πληροφορίες που προκύπτουν από ατομική αξιολόγηση, όταν αποφασίζουν εάν θα πρέπει να ληφθεί κάποιο ειδικό μέτρο όσον αφορά το παιδί, όπως η παροχή πρακτικής βοήθειας, όταν αξιολογούν την καταλληλότητα και την αποτελεσματικότητα ασφαλιστικών μέτρων όσον αφορά το παιδί, όπως αποφάσεις προσωρινής κράτησης ή εναλλακτικά μέτρα, και συνεκτιμώντας τα ατομικά χαρακτηριστικά και τις ατομικές περιστάσεις του παιδιού όταν λαμβάνουν απόφαση ή αναλαμβάνουν δράση στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, μεταξύ άλλων, κατά την έκδοση καταδικαστικής απόφασης. Σε περίπτωση που δεν είναι ακόμη διαθέσιμη μια ατομική αξιολόγηση, οι αρμόδιες αρχές δεν εμποδίζονται να λάβουν τέτοιου είδους μέτρα ή αποφάσεις, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι όροι που καθορίζονται στην παρούσα οδηγία, μεταξύ άλλων, ότι η ατομική αξιολόγηση θα διεξαχθεί στο εγγύτερο κατάλληλο στάδιο της διαδικασίας. Η καταλληλότητα και η αποτελεσματικότητα των μέτρων ή των αποφάσεων που λαμβάνονται πριν από την ατομική αξιολόγηση μπορούν να επανεξεταστούν όταν η ατομική αξιολόγηση καταστεί διαθέσιμη».

³⁴ Βλ. και αιτιολογική σκέψη 40 «[...] Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να συνεκτιμώνται όλα τα σχετικά στοιχεία, μεταξύ άλλων, εάν το παιδί κατά το πρόσφατο παρελθόν υποβλήθηκε ή όχι σε ατομική αξιολόγηση στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, ή εάν η συγκεκριμένη υπόθεση μπορεί να εξεταστεί χωρίς την απαγγελία κατηγορίας».

³⁵ Ειδική μνεία στα ευάλωτα άτομα γίνεται και στην Οδηγία (ΕΕ) 2012/13 σχετικά με το δικαίωμα

συνοδεύει την πρόταση Οδηγίας για τις δικονομικές εγγυήσεις ύποπτων και κατηγορούμενων παιδιών υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ευάλωτο χαρακτηρίζεται ένα ύποπτο ή κατηγορούμενο άτομο το οποίο δεν μπορεί να συμμετέχει αποτελεσματικά στην ποινική διαδικασία, όπως συμβαίνει π.χ. όταν αυτό «δεν κατανοεί ευρέως τη φύση της κατηγορίας ή την δικαστική διαδικασία ή το διακύβευμα για τον ίδιο ή την ίδια, συμπεριλαμβανομένης της σημασίας της όποιας ποινής μπορεί να του/της επιβληθεί»³⁶. Στην Έκθεση εξηγείται ότι τα παιδιά είναι εξ ορισμού ευάλωτα άτομα για τρεις λόγους:

- «εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους και της ατελούς φυσικής και ψυχολογικής τους ανάπτυξης, καθώς και της συναισθηματικής και εκπαιδευτικής τους ανωριμότητας, τα παιδιά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κατανόηση του διακυβέυματος κατά την ποινική διαδικασία, στην κατανόηση του νόμου και των δικαιωμάτων τους, κατά την υπεράσπιση του εαυτού τους και κατά την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων που τους δίνει ο νόμος».
- τα παιδιά είναι επίσης ευάλωτα «λόγω της άνισης θέσης στην οποία βρίσκονται απέναντι σε ενήλικες που κατέχουν ειδική εξουσία στην διαχείριση ποινικών υποθέσεων, την ίδια στιγμή που τα ίδια μπορεί να έχουν περιορισμένη και συχνά λανθασμένη γνώση ή κατανόηση των ποινικών δικαστηρίων και των δικαιωμάτων τους κατά τη διαδικασία».
- «ένας μεγάλος αριθμός των παιδιών είναι ευάλωτα για επιπλέον λόγους, επειδή αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας, μαθησιακά προβλήματα και μαθησιακές και επικοινωνιακές δυσκολίες»³⁷.

δ.5) Δικαίωμα ιατρικής εξέτασης (άρθρο 8 της Οδηγίας)

Για τη διασφάλιση της προσωπικής του ακεραιότητας, το παιδί που στερείται την ελευθερία του έχει δικαίωμα χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση σε ιατρική εξέταση, προκειμένου να αξιολογηθεί η γενική πνευματική και σωματική του κατάσταση, καθώς και η ικανότητά του

ενημέρωσης, στην Οδηγία 2013/48 σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, στην Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης, αλλά και στην (ΕΕ) 2016/1919 σχετικά με τη δικαστική αρωγή (βλ. και την προαναφερθείσα Σύσταση της Επιτροπής της 27ης Νοεμβρίου 2013 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για ευάλωτα πρόσωπα που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών). Εξάλλου, στην Οδηγία (ΕΕ) 2010/64 σχετικά με το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης προβλέπεται ότι οι αρχές θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη κάθε δυνητικό παράγοντα ευπάθειας που θα επηρέαζε την ικανότητα υπόπτων και κατηγορουμένων να παρακολουθούν τη διαδικασία και να γίνονται κατανοητοί, προκειμένου να υιοθετούν κατάλληλα μέτρα.

³⁶ Βλ. European Commission, Commission staff working document - Impact Assessment: Accompanying the document Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council - Proposal on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings, ό.π.σελ. 9.

³⁷ Βλ. European Commission, Commission staff working document - Impact Assessment: Accompanying the document Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council - Proposal on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings, ό.π.

να αντιμετωπίσει την ανάκριση ή άλλες ανακριτικές πράξεις ή πράξεις συλλογής αποδεικτικών στοιχείων ή οποιαδήποτε μέτρα σε βάρος του. Η ιατρική εξέταση θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν λιγότερο επεμβατική και να διενεργείται από ιατρό ή άλλο εξειδικευμένο επαγγελματία, είτε κατόπιν πρωτοβουλίας των αρμόδιων Αρχών (ιδίως όταν συγκεκριμένες ενδείξεις σχετικά με την υγεία επιβάλλουν την εξέταση αυτή) είτε κατόπιν αίτησης του παιδιού ή του ασκούντος τη γονική μέριμνα ή άλλου κατάλληλου ενήλικα στη θέση αυτού (σύμφωνα με τα άρθρα 5 και 15 της Οδηγίας) ή του δικηγόρου του παιδιού. Το πόρισμα της ιατρικής εξέτασης συντάσσεται εγγράφως και, εφόσον απαιτείται, παρέχεται ιατρική περίθαλψη.

δ.6) Οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων (άρθρο 9 της Οδηγίας)

Για να διασφαλίζεται η επαρκής προστασία των παιδιών, τα οποία δεν είναι πάντοτε ικανά να κατανοήσουν το περιεχόμενο των ανακρίσεων που διενεργούνται από αστυνομικές ή άλλες Αρχές επιβολής του νόμου, αυτές καταγράφονται με οπτικοακουστικά μέσα, όπως ορίζεται από την αρχή της αναλογικότητας. Παράλληλα, και με γνώμονα το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, λαμβάνεται ιδίως υπόψη το εάν παρίσταται δικηγόρος και εάν το παιδί έχει στερηθεί την ελευθερία του. Σε κάθε περίπτωση η ανάκριση θα πρέπει να διεξάγεται με τρόπο που να λαμβάνει υπόψη την ηλικία και την ωριμότητά του³⁸.

δ.7) Περιορισμός της στέρησης της ελευθερίας, ειδική μεταχείριση και εναλλακτικά της κράτησης μέτρα (άρθρα 10, 11 και 12 της Οδηγίας)

Γενικά, τα παιδιά θα πρέπει να τυγχάνουν μεταχείρισης κατάλληλης για την ηλικία τους, την ωριμότητά τους και το επίπεδο κατανόησης, λαμβανομένων υπόψη τυχόν ειδικών αναγκών τους, όπως είναι οι δυσχέρειες επικοινωνίας. Ειδικότερα, επειδή τα παιδιά βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση όταν κρατούνται, θα πρέπει η στέρηση της ελευθερίας να τους επιβάλλεται μόνο ως έσχατο μέτρο και για τη μικρότερη δυνατή χρονική διάρκεια, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη την ηλικία και την ατομική κατάσταση του κάθε παιδιού ξεχωριστά, καθώς και τις ιδιαίτερες περιστάσεις της περίπτωσης. Κυρίως, θα πρέπει να αποφεύγεται η στέρηση της ελευθερίας σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας πριν αποφανθεί οριστικά το δικαστήριο εάν το παιδί τέλεσε το αδίκημα, λόγω των πιθανών κινδύνων για τη σωματική, πνευματική και κοινωνική του ανάπτυξη και επειδή η στέρηση της ελευθερίας ενδέχεται να δυσχεράνει την επανένταξή του στην κοινωνία. Κάθε κράτηση

³⁸ Θεωρείται ότι η οπτικοακουστική καταγραφή αποτελεί ένα αντικειμενικό και ασφαλές μέσο επαλήθευσης του φιλικού τρόπου διενέργειας της ανάκρισης και η χρήση της διασφαλίζει ότι δεν χρησιμοποιήθηκαν ακατάλληλα μέσα κατά τη διάρκεια αυτής (Rap/Zlotnik/van Leeuwen/Liefwaard 2018). Από την άλλη, εκτιμάται ότι το κριτήριο αναλογικότητας, ότι δηλ. η οπτικοακουστική καταγραφή παραλείπεται εάν παρίσταται δικηγόρος, περιορίζει αισθητά την εφαρμογή της και αδυνατίζει η επιθυμητή προστασία για την οποία προβλέφθηκε (Sayers 2015).

θα πρέπει να βασίζεται σε αιτιολογημένη απόφαση, η οποία θα πρέπει να υπόκειται σε περιοδική επανεξέταση από δικαστήριο, ανά εύλογα χρονικά διαστήματα, είτε αυτεπαγγέλτως είτε κατ' αίτηση του παιδιού, του δικηγόρου του ή δικαστικής Αρχής, ιδίως του εισαγγελέα. Οι αρμόδιες Αρχές θα πρέπει να εξετάζουν πάντοτε μέτρα εναλλακτικά της κράτησης, όπως είναι η απαγόρευση να βρίσκεται το παιδί σε ορισμένες περιοχές, η υποχρέωση να διαμένει σε συγκεκριμένο τόπο, η υποχρέωση εμφάνισής του στις αρμόδιες Αρχές, η συμμετοχή του σε εκπαιδευτικά προγράμματα, η συμμετοχή, με τη συγκατάθεσή του, σε θεραπευτικά προγράμματα, διάφοροι περιορισμοί αναφορικά με τις συναναστροφές του κ.λπ.

Στην περίπτωση που το παιδί στερηθεί την ελευθερία του, θα πρέπει να επωφελείται από ειδικά μέτρα προστασίας, ιδίως όσον αφορά στη χωριστή κράτηση από ενήλικες και όσον αφορά στις συνθήκες κράτησής του, λόγω της εγγενούς ευάλωτης κατάστασής του. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να διαχωρίζεται από τους ενήλικες, εκτός εάν κρίνεται ότι αυτό δεν εξυπηρετεί τα μείζονα συμφέροντά του, σύμφωνα με το άρθρο 37 περ. γ' της ΔΣΔΠ. Η χωριστή κράτηση μπορεί να εξακολουθήσει και μετά τη συμπλήρωση του 18ου έτους της ηλικίας του, αφού ληφθούν υπόψη οι περιστάσεις που αφορούν το συγκεκριμένο πρόσωπο και το υπέρτατο συμφέρον των παιδιών που κρατούνται μαζί με αυτό. Ειδικότερα, η κράτηση του παιδιού μαζί με νέους ενήλικες είναι δυνατή, εφόσον αυτό δεν αντίκειται στην αρχή του υπέρτερου συμφέροντός του, είναι, ωστόσο, σκόπιμο να μην κρατείται μαζί με ενήλικες των οποίων η ηλικία υπερβαίνει το 24^ο έτος.

Κατά την κράτηση λαμβάνονται μέτρα, αναλογικά και κατάλληλα σε σχέση με τη διάρκεια της, προκειμένου: α) να διαφυλάσσεται η υγεία και η σωματική και πνευματική ανάπτυξη των παιδιών, β) να εξασφαλίζεται το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση και την κατάρτιση και η πρόσβασή τους σε εκπαιδευτικά ιδρύματα ανάλογα με τις ανάγκες τους, όπως είναι τα σωματικά, αισθητηριακά ή μαθησιακά προβλήματα, καθώς και η πρόσβασή τους σε προγράμματα που προάγουν την ανάπτυξή τους και την επανένταξή τους στην κοινωνία, γ) να εξασφαλίζεται η ουσιαστική και τακτική άσκηση του δικαιώματός τους στην οικογενειακή ζωή και η επικοινωνία με τους φίλους τους, μέσω επισκέψεων και αλληλογραφίας, εκτός και αν απαιτούνται έκτακτοι περιορισμοί προς το υπέρτατο συμφέρον τους ή προς το συμφέρον της δικαιοσύνης, και δ) να εξασφαλίζεται ο σεβασμός της θρησκευτικής ελευθερίας τους ή των πεποιθήσεών τους και η μη παρέμβαση στα θέματα αυτά³⁹.

³⁹ Σημειωτέον ότι οι εν λόγω προβλέψεις, οι οποίες παραπέμπουν σε νομικά κείμενα σωφρονιστικού γενικά περιεχομένου, κατονομάζονται εν προκειμένω ως δικονομικές. Ωστόσο, στην ελληνική εκδοχή της Οδηγίας οι εν λόγω προβλέψεις δεν έχουν συμπεριληφθεί στο οικείο άρθρο (Ν. 4689/2020, άρθ. 11).

Εξίσου θα πρέπει να επιδιώκεται ο περιορισμός της αστυνομικής κράτησης και η λήψη ειδικών μέτρων προστασίας, η οποία είναι σκόπιμο να υποστηρίζεται και από την έκδοση κατευθυντήριων γραμμών και οδηγιών προς τους αστυνομικούς. Ειδικότερα, τα παιδιά θα πρέπει να διαχωρίζονται από τους ενήλικες, εκτός εάν κρίνεται ότι αυτό δεν εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον τους ή εάν όλως εξαιρετικώς αυτό δεν είναι πρακτικά δυνατό (όπως για παράδειγμα, σε αραιοκατοικημένες περιοχές), υπό την προϋπόθεση ότι η κράτηση λαμβάνει χώρα με τρόπο συμβατό με το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού και ότι προστατεύεται η σωματική ακεραιότητα και η καλή κατάστασή του. Κατά την αστυνομική κράτηση, θα πρέπει επίσης να λαμβάνονται μέτρα, αναλογικά και κατάλληλα σε σχέση με τη διάρκειά της. Τέλος, τα κράτη μέλη θα πρέπει να εξασφαλίζουν ότι τα παιδιά που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους μπορούν να συναντήσουν όσον το δυνατό νωρίτερα τον ασκούντα τη γονική μέριμνα ή άλλον κατάλληλο ενήλικα, λαμβανομένων υπόψη των ανακριτικών και επιχειρησιακών αναγκών⁴⁰.

Στα σχετικά με τη στέρηση της ελευθερίας και την ποινική μεταχείριση των παιδιών άρθρα της Οδηγίας αναγνωρίζεται το πνεύμα αλλά και οι διατυπώσεις σχετικών διεθνών και ευρωπαϊκών νομικών κειμένων καθώς και της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης των παιδιών, ενδιαφέρουσες αποφάσεις του ΕΔΔΑ εκδόθηκαν και μετά την έγκριση των Κατευθυντήριων Γραμμών για τη φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη, στη βάση διαφόρων άρθρων της ΕΣΔΑ.

δ.8) Έγκαιρη και επιμελής εξέταση των υποθέσεων (άρθρο 13 της Οδηγίας)

Διασφαλίζεται ότι «οι ποινικές διαδικασίες που αφορούν παιδιά αντιμετωπίζονται ως επείγουσες και εξετάζονται με τη δέουσα επιμέλεια», ιδίως ότι τα παιδιά λαμβάνουν μεταχείριση που προστατεύει την αξιοπρέπειά τους και που αναλογεί στην ηλικία τους, την ωριμότητά τους και το επίπεδο κατανόησης, λαμβανομένων υπόψη τυχόν ειδικών αναγκών τους και δυσχερειών επικοινωνίας.

δ.9) Δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 14 της Οδηγίας)

⁴⁰ Μπορεί να θεωρηθεί ότι πρόκειται για μια διευρυμένη και ενισχυμένη εκδοχή του δικαιώματος επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας που προβλέπεται στο άρθρο 6 της Οδηγίας (ΕΕ) 2013/48, σύμφωνα με το οποίο «τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι που στερούνται την ελευθερία τους έχουν δικαίωμα επικοινωνίας χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση με ένα τουλάχιστον τρίτο πρόσωπο, όπως με συγγενή, που έχουν υποδείξει οι ίδιοι». Ειδική μνεία γίνεται στις περιπτώσεις ύποπτων και κατηγορούμενων παιδιών: «Τα κράτη μέλη θα πρέπει να μην περιορίζουν ή να αναβάλλουν την άσκηση του δικαιώματος επικοινωνίας με τρίτους όσον αφορά σε ύποπτους ή κατηγορούμενους παιδιά που στερούνται την ελευθερία τους, εκτός από πολύ εξαιρετικές περιστάσεις. Σε περίπτωση που εφαρμοστεί αναβολή, το παιδί δεν θα πρέπει πάντως να κρατείται σε απομόνωση και θα πρέπει να του επιτρέπεται να επικοινωνεί λόγω χάρη με ίδρυμα ή άτομο αρμόδιο για την προστασία και την ευημερία των παιδιών» (αιτιολογική σκέψη 55).

Διασφαλίζεται η προστασία της ιδιωτικής ζωής των παιδιών κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, ιδίως με την διεξαγωγή της ακροαματικής διαδικασίας χωρίς την παρουσία ακροατηρίου, αλλά και με την ενθάρρυνση των ΜΜΕ να λαμβάνουν μέτρα αυτορρύθμισης σχετικά, με σκοπό, μεταξύ άλλων, να διευκολύνεται η επανένταξη των παιδιών στην κοινωνία.

δ.10) Δικαίωμα του παιδιού να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία (άρθρο 15 της Οδηγίας)

Το παιδί έχει το δικαίωμα να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά την ακροαματική διαδικασία στην οποία συμμετέχει. Οι εξαιρέσεις είναι οι ίδιες με αυτές του άρθρου 5 της Οδηγίας⁴¹. Τα παιδιά θα πρέπει επίσης να έχουν το δικαίωμα να συνοδεύονται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα και σε άλλα στάδια της διαδικασίας, όπως για παράδειγμα κατά την εξέτασή τους από την αστυνομία, με την προϋπόθεση ότι εξυπηρετείται το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού και ότι η παρουσία του προσώπου αυτού δεν θίγει την ποινική διαδικασία. Το άρθρο 15 συμπληρώνει τα άρθρα 5 και 8 της Οδηγίας όσον αφορά στον ρόλο των γονέων στην ποινική διαδικασία, ο οποίος παραδοσιακά είναι σημαντικός και συμπυκνώνεται εν προκειμένω στο τρίπτυχο: πληροφόρηση, πρόκληση ιατρικής εξέτασης, συνοδεία.

δ.11) Δικαίωμα των παιδιών να παρίστανται αυτοπροσώπως και να συμμετέχουν στη δίκη τους (άρθρο 16 της Οδηγίας)

Σύμφωνα και με το άρθρο 47 του ΧΘΔΕΕ και το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, διασφαλίζεται ότι τα παιδιά έχουν το δικαίωμα και ενθαρρύνονται να παρίστανται στη δίκη τους, μεταξύ άλλων με την αυτοπρόσωπη κλήτευσή τους και με την αποστολή αντιγράφου της κλήτευσης στον ασκούντα τη γονική μέριμνα – ή, εάν τούτο θα αντέβαινε στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, σε άλλον κατάλληλο ενήλικα. Παράλληλα, πρέπει να λαμβάνεται κάθε ενδεδειγμένο μέτρο προκειμένου να καταστεί ουσιαστική η συμμετοχή τους, να ακούγονται και να εκφράζουν τη γνώμη τους. Θα πρέπει να διασφαλίζεται επίσης ότι τα παιδιά που δεν παρέστησαν στη δίκη τους έχουν δικαίωμα σε νέα δίκη ή σε άλλο μέσο ένδικης προστασίας που επιτρέπει επαναπροσδιορισμό της ουσίας της υπόθεσης, περιλαμβανομένης της εξέτασης

⁴¹ Συγκεκριμένα δηλ. εξαιρούνται οι περιπτώσεις που αυτό αντιβαίνει στο υπέρτατο συμφέρον του ή που αυτό είναι ανέφικτο –εάν είναι αδύνατη η επικοινωνία με τον ασκούντα τη γονική μέριμνα ή είναι άγνωστη η ταυτότητά του– ή που αυτό θα έθετε σε σοβαρό κίνδυνο την ποινική διαδικασία π.χ. «όταν ενδέχεται να καταστραφούν ή αλλοιωθούν αποδεικτικά στοιχεία, να παρεμβληθούν εμπόδια σε μάρτυρες» ή στην περίπτωση «που ο ασκών τη γονική μέριμνα ενδέχεται να έχει συμμετάσχει μαζί με το παιδί στην εικαζόμενη εγκληματική δραστηριότητα». Τότε η συνοδεία γίνεται από κατάλληλο ενήλικα που υποδεικνύει το παιδί ή, εάν τέτοιος δεν υπάρχει ή δεν γίνεται αποδεκτός από την αρμόδια Αρχή, η συνοδεία μπορεί να ανατεθεί σε «εκπρόσωπο αρχής ή άλλου φορέα που έχει την ευθύνη για την προστασία ή την καλή κατάσταση των παιδιών».

νέων αποδεικτικών στοιχείων (που ενδέχεται να οδηγήσει σε ανατροπή της αρχικής απόφασης, σύμφωνα με και με τα άρθρα 8 και 9 της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343)⁴². Η αυτοπρόσωπη και ουσιαστική συμμετοχή των παιδιών στη δίκη τους αποτελεί την κορύφωση του δικαιώματος συμμετοχής στην ποινική διαδικασία, η οποία σύμφωνα και με τις κατευθύνσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού στο Γενικό Σχόλιο 12, πρέπει να εκτείνεται σε όλα της τα στάδια. Το δικαίωμα στην ουσιαστική συμμετοχή αναγνωρίζεται και σε άλλες προβλέψεις της Οδηγίας, όπως π.χ. στα άρθρα 5 και 15 σχετικά με την υπόδειξη εκ μέρους του παιδιού κατάλληλου ενήλικα στη θέση του ασκούντος τη γονική μέριμνα, στο άρθρο 7 σχετικά με τη συμμετοχή του στην ατομική αξιολόγηση κ.λπ.

δ.12) Μέσα ένδικης προστασίας (άρθρο 19 της Οδηγίας)

Διασφαλίζεται ότι τα παιδιά, σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η Οδηγία, έχουν στη διάθεσή τους αποτελεσματικό μέσο ένδικης προστασίας δυνάμει του εθνικού δικαίου.

δ.13) Κατάρτιση των επαγγελματιών (άρθρο 20 της Οδηγίας)

Διασφαλίζεται ότι οι δικαστές και οι εισαγγελείς που ασχολούνται με ποινικές διαδικασίες που αφορούν παιδιά διαθέτουν ειδικές ικανότητες στον τομέα αυτό ή έχουν ουσιαστική πρόσβαση σε ειδική κατάρτιση, ιδίως όσον αφορά τα δικαιώματα των παιδιών, τις κατάλληλες ανακριτικές τεχνικές, την παιδική ψυχολογία και την επικοινωνία σε γλώσσα προσαρμοσμένη στα παιδιά. Τέτοια ειδική κατάρτιση παρέχεται επίσης στο προσωπικό των Αρχών επιβολής του νόμου και των καταστημάτων κράτησης, καθώς και στους δικηγόρους που ασχολούνται με ποινικές διαδικασίες που αφορούν παιδιά.

Γενικότερα, οι επαγγελματίες που έρχονται σε άμεση επαφή με παιδιά θα πρέπει να ενεργούν με βάση τις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών διαφόρων ηλικιακών ομάδων και να μεριμνούν ώστε η διαδικασία να προσαρμόζεται σε αυτές. Για τον σκοπό αυτό, όσοι παρέχουν στα

⁴² Στη σύγχρονη με την υπό εξέταση Οδηγία για τα παιδιά Οδηγία (ΕΕ) 2016/343, ενημέρωση του υπόπτου και κατηγορουμένου σχετικά με τη δίκη θεωρείται ότι έχει γίνει εφόσον «το εν λόγω πρόσωπο κλητεύθηκε αυτοπροσώπως ή ότι με άλλα μέσα του παραστέθηκαν επισήμως πληροφορίες για την προγραμματισμένη ημερομηνία και τον τόπο διεξαγωγής της δίκης κατά τρόπο ώστε να είναι σε θέση να γνωρίζει για την δίκη». Η ενημέρωση περιλαμβάνει και πληροφόρηση σχετικά με τις συνέπειες της μη παράστασης, ιδίως για το ότι η απόφαση μπορεί να εκδοθεί ακόμη και αν δεν εμφανιστεί στη δίκη (αιτιολογική σκέψη 36). Επίσης προβλέπεται ότι όταν οι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι λαμβάνουν γνώση της απόφασης, ειδικότερα όταν συλλαμβάνονται, θα πρέπει να λαμβάνουν γνώση της δυνατότητας να προσβάλουν την απόφαση και του δικαιώματος να ζητήσουν νέα δίκη ή να ασκήσουν άλλο ένδικο μέσο προστασίας (αιτιολογική σκέψη 39). Ειδική μνεία γίνεται στα ευάλωτα πρόσωπα, δηλ. σε αυτά δηλ. που δεν είναι σε θέση να κατανοούν ή να συμμετέχουν ουσιαστικά στην ποινική διαδικασία λόγω της ηλικίας, της διανοητικής ή σωματικής τους κατάστασης ή λόγω αναπηριών, των οποίων οι ειδικές ανάγκες θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη (αιτιολογική σκέψη 42). Ιδιαίτερα για τα παιδιά ορίζεται ότι επειδή είναι ευάλωτα, θα πρέπει να απολαύουν συγκεκριμένου βαθμού προστασίας και σε σχέση με ορισμένα από τα δικαιώματα που προβλέπονται στην Οδηγία, θα πρέπει να θεσπίζονται ειδικές δικονομικές εγγυήσεις (αιτιολογική σκέψη 43).

παιδιά υποστήριξη και υπηρεσίες αποκαταστατικής δικαιοσύνης θα πρέπει να τυγχάνουν επαρκούς κατάρτισης, σε επίπεδο κατάλληλο για την επαφή τους με τα παιδιά και να τηρούν τα επαγγελματικά πρότυπα, ώστε να εξασφαλίζεται ότι οι υπηρεσίες αυτές παρέχονται με αμεροληψία, με σεβασμό και με επαγγελματικό τρόπο.

ε) Συμπέρασμα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο σκοπός της Οδηγίας είναι διττός. Αφενός αφορά στη διεύρυνση της προστασίας των δικαιωμάτων των ύποπτων και κατηγορούμενων παιδιών στα δικαστικά συστήματα, αφετέρου στοχεύει στη διευκόλυνση της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων και την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών σε ποινικές υποθέσεις. Αν και ο σκοπός εκκινεί από τη λεγόμενη «λειτουργική προσέγγιση», δηλ. αυτή της παροχής διασφαλίσεων για τον συγκεκριμένο στόχο της αξιόπιστης διασυνοριακής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, σε μεγάλο βαθμό προβάλλεται και η λεγόμενη «αυτοτελής προσέγγιση». Η τελευταία αφορά στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αξιών, στις οποίες βασίζεται το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Τούτο απηχείται και στην προηγηθείσα δραστηριοποίηση της Επιτροπής στο πεδίο των δικαιωμάτων του παιδιού, όπου αποτυπώνεται η θεσμική και μεθοδολογική της προσέγγιση στη γραμμή της ΔΣΔΠ (Ouwkerk 2019: 96).

Σε κάθε περίπτωση, δεν θα μπορούσε να μην αποτιμηθεί θετικά το γεγονός ότι η Οδηγία, μεταξύ άλλων, θίγει ζητήματα που είχαν μείνει σχετικά αδιευκρίνιστα στο πλαίσιο των Κατευθυντήριων Γραμμών για τη φιλική προς το παιδί δικαιοσύνη, όπως είναι το δικαίωμα στη δωρεάν νομική συνδρομή, το δικαίωμα του παιδιού στην εμπλοκή των γονέων του στην ποινική διαδικασία και το δικαίωμα αυτοπρόσωπης παράστασής του στη δίκη. Εξάλλου, επεκτείνει τη συζήτηση σε θέματα που δεν είχαν τύχει επεξεργασίας, όπως η οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων στο στάδιο της αστυνομίας και η τύχη των παιδιών μετά την συμπλήρωση του 18^{ου} έτους της ηλικίας τους. Ως εκ τούτων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η Οδηγία αποτελεί σημαντικό εργαλείο ενδυνάμωσης της θέσης των ύποπτων και κατηγορούμενων παιδιών, τόσο σε συμβολικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

Δεν λείπει ωστόσο και ο αντίλογος, ότι δηλ. η Οδηγία επιτρέπει παρεκκλίσεις από την εξασφάλιση των δικονομικών εγγυήσεων στη βάση μιας «εξατομικευμένης αξιολόγησης αναλογικότητας» (individual proportionality assessment) [Rap/Zlotnik 2018: 118], παραπέμποντας στις περιστάσεις της υπόθεσης (όπως π.χ. στο δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο και στο δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση)⁴³ ή παραπέμποντας γενικότερα στην

⁴³ Σχετικές είναι οι αιτιολογικές σκέψεις 30 και 40.

αρχή της αναλογικότητας (όπως π.χ. στην οπτικοακουστική καταγραφή)⁴⁴. Στην κατεύθυνση αυτή, έχει επικριθεί το μεγάλο εύρος που αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια των Αρχών και το ότι οι παραβιάσεις δεν έχουν επιπτώσεις για το κράτος μέλος, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται εντέλει η ουσιαστική εφαρμογή των προβλέψεών της (Caianiello 2014: 317-329, βλ. και Rap/Zlotnik 2018: 115].

Πέραν των παραπάνω και συνοψίζοντας την ευρωπαϊκή εμπειρία, αναδεικνύεται αδιαμφισβήτητα ότι η ανάγκη αναβάθμισης της διαδικαστικής δικαιοσύνης και των δικονομικών εγγυήσεων για τα παιδιά εμπεδώνεται σταθερά στον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό. Και τούτο ιδίως διότι το αίτημα για την ενεργή συμμετοχή τους στον δημόσιο και πολιτικό λόγο καθιστά αναγκαία, μεταξύ άλλων, και τη νομική τους κοινωνικοποίηση. Έτσι, η Οδηγία αποτελεί σε κάθε περίπτωση και ένα ακόμη βήμα στη συνειδητοποίηση αυτή (Ζαγούρα 2022).

⁴⁴ Βλ. άρθρο 9 της Οδηγίας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5: ΒΑΣΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΕ ΕΦΗΒΟΥΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ – ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

Η έρευνα στον τομέα της συμβουλευτικής παραδοσιακά έχει δώσει έμφαση σε άτομα που απευθύνθηκαν οικειοθελώς σε κάποιον ειδικό και έχει παράξει άφθονο υλικό για τους παράγοντες που συντελούν στην αλλαγή κατά τη θεραπεία και τη συμβουλευτική. Λιγότερα, ωστόσο, είναι τα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με τους εφήβους που τους ζητήθηκε από το ποινικό σύστημα να παρακολουθήσουν θεραπευτικές ή συμβουλευτικές συνεδρίες ή θεραπευτικά προγράμματα χωρίς τη θέλησή τους. Η συμβουλευτική σε ανήλικους παραβάτες έχει ιδιαιτερότητες που σχετίζονται με τον διττό ρόλο φροντίδας και εξουσίας/ελέγχου του επαγγελματία που, ανάλογα με την αντίληψη του ίδιου για τον ρόλο του μπορεί να λειτουργεί άλλοτε ως βοηθός/σύμβουλος και άλλοτε ως επαγγελματίας που επιβάλλει το Νόμο (“dual role of care and control”)⁴⁵.

Παρακάτω θα αναλυθούν βασικές δεξιότητες και ειδικοί παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τη συμβουλευτική διαδικασία, ιδίως κατά την άσκηση του μέτρου της επιμέλειας, αλλά και στην εν γένει άσκηση συμβουλευτικού ρόλου σε ανήλικους σε σύγκρουση με τον νόμο και στις οικογένειές τους. Πρόκειται για τις βασικές δεξιότητες συμβουλευτικής σε εφήβους (υπό α) - δηλ. τη σχέση συμμαχίας (υπό α1), τις βασικές δεξιότητες επικοινωνίας (υπό α2), τις ειδικές δεξιότητες επικοινωνίας που σχετίζονται με το αναπτυξιακό στάδιο του ανηλίκου (υπό α3), τις ειδικές δεξιότητες επικοινωνίας που σχετίζονται με το πολιτισμικό υπόβαθρο (υπό α4) - για τις βασικές δεξιότητες συμβουλευτικής σε οικογένειες (υπό β), για την κατ’ οίκον επίσκεψη (υπό γ), και για την τέχνη και την τεχνική της παραπομπής σε φορείς της κοινότητας (υπό δ).

α) Βασικές δεξιότητες συμβουλευτικής σε εφήβους

α.1) Η εγκαθίδρυση και διατήρηση συμμαχίας

⁴⁵ Στην ελληνική έννομη τάξη τον ρόλο αυτό έχει κατεξοχήν ο επιμελητής ανηλίκων, στο πλαίσιο της εφαρμογής του αναμορφωτικού μέτρου της επιμέλειας ΥΕΑ, χωρίς να αποκλείεται η συμβουλευτική παρακολούθηση του ανηλίκου να ανατίθεται και σε άλλους, συνεργαζόμενους με την ποινική δικαιοσύνη, επαγγελματίες, είτε στο πλαίσιο της εφαρμογής άλλων μέτρων του άρθρου 122 ΠΚ είτε συμπληρωματικά προς το αναμορφωτικό μέτρο της επιμέλειας ΥΕΑ. Ως εκ τούτου, όσα στο κεφάλαιο αυτό αποδίδονται στον/στην επιμελητή/επιμελήτρια (ανηλίκων) τυγχάνουν εφαρμογής σε κάθε επαγγελματία που καλείται να έχει συμβουλευτικό ρόλο προς το παιδί και την οικογένεια.

Η συμμαχία μεταξύ επιμελητή και εφήβου (“working alliance”, “youth alliance”) αποτελεί μία από τις πέντε Βασικές Σωφρονιστικές Πρακτικές (“Core Correctional Practices”) που έχουν σκοπό τη μείωση της παραβατικής συμπεριφοράς και είναι βασισμένες στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης. Η συμμαχία ή άλλως σχέση, αποτελεί μία από τις καλά τεκμηριωμένες πρακτικές (“effective practices”) για την αποτελεσματικότητα της επιμέλειας (Bosker et al. 2020). Πιο συγκεκριμένα, θεωρείται ένας από τους βασικούς μηχανισμούς αλλαγής που επηρεάζουν τα αποτελέσματα των στρατηγικών της επιμέλειας, στο σκέλος που αφορά τη συμμετοχή των ανηλίκων (Schwalbe 2012). Η σύναψη και διατήρησή της αποτελούν προϋπόθεση για να μπορέσουμε να δουλέψουμε κατάλληλα πάνω στην αλλαγή της συμπεριφοράς, ενώ έχει επιβεβαιωθεί η θετική σχέση της ποιότητας της συμμαχίας και της μείωσης της υποτροπής.

Η «συμμαχία» αποτελείται από τρεις παράγοντες, σύμφωνα με τη θεωρία του Bordin (1979): 1. τον δεσμό (bond) μεταξύ παραβάτη και επιμελητή, δηλ. τη συναισθηματική σχέση, την εμπιστοσύνη, το σεβασμό και το νιάξιμο, 2. τη συμφωνία σχετικά με τους στόχους και 3. τη συμφωνία σχετικά με τις εργασίες που θα γίνουν για να επιτευχθούν οι συμφωνημένοι στόχοι. Συνδέεται με τα συναισθήματα του επιμελητή και του ανηλίκου, τη στάση του ενός για τον άλλο, με το γνήσιο ενδιαφέρον, την ενσυναίσθηση και τον σεβασμό που δημιουργεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας και με τη δημιουργία στέρεου εδάφους για την επίτευξη των στόχων που θέτουν και υλοποιούν από κοινού.

Η διατήρηση μιας θετικής συμμαχίας δεν σημαίνει ότι ο επιμελητής θα είναι αρεστός στον έφηβο καθ’ όλη τη συμβουλευτική διαδικασία ούτε θα πρέπει να ενδίδει σε αυτό τον πειρασμό. Θα υπάρξουν ρήξεις και δύσκολες στιγμές κατά τις οποίες η σχέση θα δοκιμαστεί. Γεγονότα όπως μια απόφαση του δικαστηρίου που δεν θα ικανοποιεί τον έφηβο, η μη εμφάνιση του εφήβου στα προκαθορισμένα ραντεβού ή η μη συμμόρφωσή του με κάποιον όρο ή μέτρο που επισύρει δυσάρεστες συνέπειες. Ο επιμελητής χρειάζεται να είναι εκεί, «παρών», να μπορεί να αντέξει τα δυσάρεστα συναισθήματα που φέρει ο έφηβος και να τα εμπεριέξει για να μπορέσει η συμμαχία να διατηρηθεί.

α.2) Βασικές δεξιότητες επικοινωνίας⁴⁶

Αυτές εμπεριέχονται στις παρακάτω τεχνικές:

1. Προσεκτική παρακολούθηση λεκτικών και μη λεκτικών μηνυμάτων

Περιλαμβάνει:

Οπτική επαφή

⁴⁶ Η θεωρητική ανάλυση των βασικών δεξιοτήτων επικοινωνίας βασίζεται στους Kadushin/Kadushin 1997 και Δημοπούλου-Λαγωνίκα 2000.

Σωματική γλώσσα (π.χ. ρουφάει τη μύτη, κουνάει νευρικά τα πόδια, κόκκινα μάτια)

Ύφος ομιλίας

Λεκτική ακολουθία

Σημάδια (π.χ. χαρακιές στους καρπούς, τατουάζ)

Συνάντηση στον χώρο παροχής κοινωφελούς εργασίας (δομή Δήμου) με 19χρονη ρομά, παντρεμένη με ένα παιδί, που διαμένει σε καταυλισμό στο ίδιο σπίτι με τον σύζυγο, το παιδί τους και την οικογένεια του συζύγου. Η επιμελήτρια βλέπει μια κοκκινίλα κάτω από το μάτι της που παραπέμπει σε χτύπημα.

Επιμ.: Στο μάτι σου βλέπω ένα σημάδι. Θες να μου πεις τι έγινε;

Ανηλ.: Τίποτα. Χτύπησα στις δουλειές. (Δεν δίνει καμία άλλη πληροφορία και σταματά).

Σε συζήτηση με τον επόπτη του Δήμου δόθηκαν πληροφορίες για τον σύζυγο και τον πεθερό που πιθανά τη χτυπούν. Στη συνέχεια, αυτό αξιοποιήθηκε στις επόμενες συνεδρίες όπου συζητήθηκαν οι σχέσεις με τον σύζυγο και την οικογένειά του, η θέση της γυναίκας στην κοινότητα των ρομά.

2. Ενεργητική ακρόαση

Βασική δεξιότητα που συνδέεται με την ενσυναίσθηση. Λεκτικά εκφράζεται με «Ναι», «Μμμ», «Συνέχισε» που σημαίνει «είμαι εδώ και σε ακούω», «καταλαβαίνω».

3. Εκφράσεις κατανόησης και ενδιαφέροντος

Τέτοιες είναι οι παρακάτω:

Ουχι ουχι, Σας ακούω, Καταλαβαίνω, Πολύ καλά, Συνεχίστε, Μάλιστα κ.λπ.

4. Επανάληψη

Ο επιμελητής επαναλαμβάνει μια λέξη ή πρόταση του ανηλίκου/γονέα που έχει σημασία και μπορεί να δώσει επιπλέον πληροφορίες. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να έχει ακούσει σωστά και να έχει επιλέξει με προσοχή τις λέξεις εκείνες ή τις προτάσεις στις οποίες ο ανήλικος/γονέας έχει επενδύσει συναισθηματικά έντονα.

Συνεδρία με μητέρα, αρχηγό μονογονεϊκής οικογένειας, που μιλά για τον πρώην σύζυγο:

Μητέρα: Είναι καλός πατέρας. Μπορεί να μην υπήρξε καλός σε άλλα πράγματα, αλλά στην οικογένεια ήταν πάντα δίπλα.

Επιμ.: Δεν υπήρξε καλός σε άλλα πράγματα; Ποια πράγματα εννοείτε;

5. Παράφραση

Δίνεται στον ανήλικο/γονέα το ουσιαστικό νόημα αυτών που λέει και παράλληλα δίνεται η δυνατότητα στον επιμελητή να διευκρινίσει εάν κατάλαβε καλά αυτά που άκουσε/ανατροφοδότηση.

Συνεδρία ανηλίκου με την επιμελήτριά του στο πλαίσιο της επιμέλειας λίγες μέρες πριν το δικαστήριο:

Επιμ.: Μετά από 2 χρόνια συνεργασίας φτάνουμε στην ώρα του δικαστηρίου. Πώς σου φαίνεται που φτάνεις σιγά σιγά στο τέλος;

Ανήλ.: Δεν μπορώ να το εξηγήσω, δεν κοιμάμαι τελευταία και πολύ. Σκέφτομαι συνέχεια διάφορα και δεν έχω και πολλή όρεξη. Μιλάω λίγο στο skype με έναν φίλο, αλλά δεν λέμε και πολλά.

Επιμ.: Τώρα που φτάνει η ώρα του δικαστηρίου ανησυχείς για το πώς θα είναι, και αυτό σε κάνει να μην μπορείς να λειτουργήσεις όπως πριν.

6. Ερωτήσεις (ανοιχτές-κλειστές, διπλές, διερευνητικές, καθοδηγητικές)

Έχουν μεγάλη σημασία κυρίως στις συνεντεύξεις κοινωνικής έρευνας, στις οποίες σκοπός είναι η συλλογή πληροφοριών, και στις συνεντεύξεις αξιολόγησης-εκτίμησης στις οποίες σκοπός είναι η γνωμοδότηση και η λήψη απόφασης. Οι συνεντεύξεις των επιμελητών στο πλαίσιο της κοινωνικής έρευνας που καταλήγουν στη σύνταξη εκθέσεων με γνωμοδοτικό χαρακτήρα ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία.

<u>Κλειστές</u> (απαντώνται με ναι-όχι. Περιορίζουν το εύρος της απάντησης)	<u>Ανοιχτές</u> (δίνουν τη δυνατότητα για ποιοτική περιγραφή)
<i>Το παιδί σας είναι καλός μαθητής;</i>	<i>Το παιδί σας πώς τα πάει στο σχολείο;</i>
<i>Έχετε ψάξει ποτέ τα πράγματά του μήπως έχει χάσει το δωμάτιό του;</i>	<i>Πώς αντιμετωπίζετε το ενδεχόμενο να φέρνει χρήση στο σπίτι σας;</i>

Διπλές

-Θα θέλατε να έρχεσθε μαζί του στα ραντεβού ή να έρχεται μόνος του;

Διερευνητικές

Όταν οι αρχικές πληροφορίες χρειάζονται περισσότερη διευκρίνιση και λεπτομέρεια.

Οι έφηβοι συνηθίζουν απαντούν μονολεκτικά και δυσκολεύονται στις λεπτομερείς

αφηγήσεις, επομένως, οι διερευνητικές ερωτήσεις είναι πολύ συχνές προκειμένου να αντλήσει ο επιμελητής πληροφορίες και να κατανοήσει την ακριβή κατάσταση.

Ανήλ.: Μετά έγινε αυτό που λένε.

Επιμ.: Τι ακριβώς λένε; Ποιοι εννοείς;

Ανήλ.: Αυτό που λένε τα παιδιά που με κατηγορούν.

Επιμ.: Δηλαδή τι λένε τα παιδιά που σε κατηγορούν;

Ανήλ.: Ότι τους έκλεψα μαζί με τον φίλο μου το κινητό. Δεν έγινε όμως ακριβώς ό,τι είπαν στην αστυνομία.

Καθοδηγητικές

Όταν ο επιμελητής θέλει έμμεσα να υποδείξει εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης/αντίδρασης.

Ανηλ.: Κάθε φορά που αρχίζει να φωνάζει, τσαντίζομαι και φεύγω από το σπίτι. Γυρίζω αργά και η μάνα μου με ψάχνει στη γειτονιά.

Επιμ.: Έχεις προσπαθήσει ποτέ να κάνεις κάτι άλλο όταν η μητέρα σου ξεσπά σε φωνές;

7. Περίληψη

Επιδιώκεται στην αρχή της συνάντησης, προκειμένου ο επιμελητής να κάνει τη σύνδεση με την προηγούμενη συνάντηση ή στο τέλος, όταν ο επιμελητής συγκεφαλαιώνει τα όσα ειπώθηκαν για να επιβεβαιωθεί από τον ανήλικο/γονέα η ορθή κατανόησή τους.

Επιμ.: Στο τελευταίο ραντεβού μιλήσαμε για την σχέση σου με την αδελφή σου και το πόσο δύσκολο σου είναι να είσαι μακριά της. Μου είπες ότι υπάρχουν πράγματα που θα ήθελες να της πεις, αλλά πάντα δυσκολεύεσαι.

Ανηλ.: Ναι, μετά την συνάντησή μας της έστειλα ένα μήνυμα στο κινητό. Δεν ξέρω εάν έκανα καλά, αλλά ήταν ένας τρόπος να της δείξω ότι ενδιαφέρομαι.

8. Αντανάκλαση συναισθήματος

Στόχος είναι ο ανήλικος/γονέας να κατανοήσει τα συναισθήματά του και να αυξήσει το επίπεδο αυτεπίγνωσης. Η επιτυχημένη χρήση της δεξιότητας της αντανάκλασης δείχνει την ικανότητα του επαγγελματία για ενσυναίσθηση. Αφενός χρειάζεται να ακούσει πραγματικά το άτομο που έχει απέναντί του για να εντοπίσει την ακριβή απόχρωση του συναισθήματος (π.χ. λύπη-θλίψη-απελπισία-απόγνωση) και να τη «δώσει» πίσω,

αφετέρου είναι αναγκαίο να διαχωρίσει το δικό του συναίσθημα από το συναίσθημα του ανηλίκου/γονέα. Τότε μόνο μπορεί να λειτουργήσει όπως ένας καθρέπτης που αντικατοπτρίζει αυτά που προσπάθησε να εξωτερικεύσει το άτομο, αλλά με νέες εκφράσεις. Είναι σημαντικό να αφήσει τον ανήλικο/γονέα να απορρίψει ή να διορθώσει την αντανάκλαση, εάν δεν είναι σωστή και παράλληλα να τον υποστηρίξει συναισθηματικά. Πρόκειται για μια δεξιότητα που χρειάζεται πείρα, επιδεξιότητα και προσοχή στη χρήση της.

Ο Αντώνης είχε μια καλή πορεία στο σχολείο και έκανε μια συστηματική προσπάθεια με φροντιστήριο για να δώσει πανελλήνιες και να γίνει αστυνομικός, όπως ο πατέρας του. Μία μέρα αφού τελείωσαν οι πανελλήνιες μπήκαν στο σπίτι του οι αστυνομικοί με ένταλμα, κατάσχασαν τον σκληρό δίσκο και στη συνέχεια του ασκήθηκε ποινική δίωξη για πορνογραφία.

Στο πρώτο ραντεβού παραβρίσκονται οι γονείς και ο 20χρονος πλέον Αντώνης. Μετά από τις συστάσεις και τη γνωριμία γίνονται ερωτήσεις που σχετίζονται με το ιστορικό του και ο Αντώνης λέει πως εργάζεται ως διανομέας, το πρωί και το απόγευμα, σε δυο μαγαζιά της περιοχής του. Ο νεαρός φαίνεται συμπαθής, ικανός και προσγειωμένος.

Επιμ.: Εργάζεσαι σε δυο δουλειές λοιπόν. Με το σχολείο πώς πας;

Ανηλ.: Τελείωσα το λύκειο.

Επιμ.: Σε τι λύκειο πήγαινες; Γενικό ή ΕΠΑΛ;

Ανηλ.: Γενικό.

Επιμ.: Έδωσες Πανελλήνιες;

Ο Αντώνης ξεσπά σε γοερά κλάματα. Και δείχνει πως δεν θέλει να είναι μπροστά οι γονείς του. Η επιμελήτρια βγάζει τους γονείς έξω.

Επιμ.: Λοιπόν;

Ανηλ.: Έδωσα μια φορά. Δεν τα κατάφερα και δεν ξαναέδωσα. Ήθελα να γίνω αστυνομικός, όπως ο πατέρας μου. Αυτό όμως τώρα έχει τελειώσει για μένα. Πρέπει να δουλέψω.

Συνεχίζεται η συνέντευξη με τον Αντώνη σκυφτό και θλιμμένο. Αναλύονται οι πανελλήνιες, η απόδοσή του, οι δυο εργασίες και πώς συνδέονται στο παρόν με την υπόθεση στο δικαστήριο.

Επιμ.: Καταλαβαίνω ότι νιώθεις ενοχές γι' αυτό που έγινε και προσπαθείς να επανορθώσεις κάνοντας δυο δουλειές και προσφέροντας στην οικογένεια, ενώ οι γονείς

σου δεν σου ζητούν να προσφέρεις οικονομικά. Αφησες τον εαυτό σου και τα όνειρά σου, παρόλο που ήθελες πολύ να γίνεις αστυνομικός. Όμως η ζωή συνεχίζεται και είσαι πολύ νέος και ικανός να ξαναβρείς τι θα ήθελες να κάνεις και να σπουδάσεις αυτό που θα επιλέξεις.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι η κατανόηση εκ μέρους του επιμελητή της συμπεριφοράς και των αντιδράσεων του ανηλικού μέσα από την αξιολόγηση βιωμάτων του παρελθόντος που σχετίζονται είτε με τον ίδιο είτε με τους γονείς και τα συμπεράσματα στα οποία ο επιμελητής μπορεί να καταλήξει δεν είναι σε καμία περίπτωση ανακοινώσιμα ή συζητήσιμα με τον ανήλικο/γονέα, τουλάχιστον με τη μορφή ερμηνείας/ερμηνευτικών σχολίων. Η **ερμηνεία** είναι μια δεξιότητα που χρησιμοποιείται από θεραπευτές εντός συγκεκριμένου θεραπευτικού πλαισίου με την παράλληλη χρήση υποστηρικτικών τεχνικών (Δημοπούλου-Λαγωνίκα 2000). Η χρήση της από άλλους επαγγελματίες σε μη κλινικούς χώρους, χωρίς κλινική εποπτεία θα πρέπει να αποφεύγεται.

9. Ενθάρρυνση

Δίνεται μέσα από προτρεπτικές εκφράσεις όπως «συνεχίστε», «μάλιστα» κ.λπ., αλλά και ένα νεύμα ή ένα βλέμμα αρκεί για να ενθαρρύνουμε τον ανήλικο/γονέα να συνεχίσει να μιλά.

10. Ανταπόκριση

Ο επιμελητής ανταποκρίνεται στο βαθύτερο συναίσθημα του ανηλικού/γονέα που υπάρχει πίσω από ένα γεγονός

Πρώτη συνεδρία με μητέρα με τρία ανήλικα αγόρια, το μεγαλύτερο εκ των οποίων έρχεται κατηγορούμενο για κλοπή.

Μητ.: Τα μεγαλώνω μόνη μου από τότε που ο μικρότερος ήταν 3 ετών. Δουλεύω 2 δουλειές για να κρατήσω το σπίτι που αγοράσαμε με δάνειο με τον πρώην σύζυγο και να προσφέρω στα παιδιά μου ό,τι χρειάζονται. Είναι η ζωή μου αυτά τα παιδιά. Πήγαμε στ.. [τόπος κατοικίας] γιατί εκεί πιστεύαμε θα ήταν καλύτερο για εκείνα. Όλη τη μέρα δουλεύω για να μην τους λείπει τίποτα, γιατί εκείνος δεν βοηθά πια. Δεν έχω χρόνο για μένα, αλλά δεν γκρινιάζω.

Επιμ.: Θα είναι πολύ δύσκολο για μια γυναίκα να μεγαλώνει μόνη της τρία αγόρια.

Αρχίζει να κλαίει. Ο επιμελητής ανταποκρίνεται στην βαθύτερη ανάγκη της για εκτόνωση συναισθημάτων μοναξιάς.

Πρώτη συνεδρία με γονείς. Από τις ερωτήσεις που έχει ήδη απευθύνει η επιμελήτρια συμπεραίνει ότι ασκούν με επιτυχία το γονεϊκό τους ρόλο και νιώθουν μεγάλη ντροπή και ενοχή που ο γιος τους κατηγορείται για παραβατική πράξη.

ενοχή που ο γιος τους κατηγορείται για παραβατική πράξη.

Επιμ.: Ξέρω πως είναι μεγάλο πλήγμα για εσάς να σας καλούν σε μια τέτοια υπηρεσία που ίσως σας δημιουργεί την εντύπωση ότι θα κρίνει την ικανότητά σας ως γονείς.

Η μητέρα ξεσπά σε κλάματα. Ο πατέρας προσπαθεί να κρύψει τη συγκίνησή του.

Πατέρας: Δεν έχουμε ξαναβρεθεί σε δικαστήρια, δεν ξέρουμε τι σημαίνει αστυνομικός, δικαστής. Δεν του έχουμε δώσει τέτοια παραδείγματα του Χ.

11. Διασαφήνιση

Ο επιμελητής προβαίνει σε διευκρινίσεις προκειμένου να διαχωρίσει την αντικειμενική από την υποκειμενική πραγματικότητα και να κάνει ορατά τυχόν αμφιθυμικά συναισθήματα που βιώνονται.

Μητέρα: Θα πάω σε κάποιο πρόγραμμα συμβουλευτικής, αφού μου λέτε ότι θα μας βοηθήσει.

Επιμ.: Είναι σημαντικό να ζητήσετε βοήθεια επειδή αναγνωρίζετε ότι θέλετε να βοηθηθείτε και όχι επειδή σας το λέω εγώ.

Ανήλ: Λέω να πάω φέτος μόνος μου διακοπές για πρώτη φορά. Θα το απαιτήσω από τους γονείς μου. Κάθε χρόνο πάω μαζί τους. Φέτος αποφάσισα να κάνω δικό μου πρόγραμμα. [--]Θα τους ζητήσω όμως να με πάνε μέχρι το λιμάνι και να μου κουβαλήσουν τα πράγματα.

Επιμ.: Από την μια μεριά λες ότι θέλεις να αυτονομηθείς από τους γονείς σου, αλλά από

την άλλη τους ζητάς να είναι κοντά σου, να σε πάνε στο λιμάνι.

12. Επιβεβαίωση

Όταν «ανοίγεται» ένα άτομο, μιλά για συναισθήματα και ο επιμελητής επιβεβαιώνει την έκφραση των συναισθημάτων του.

Ανήλ.: Νιώθω μεγάλη απογοήτευση που δεν πέρασα στις εξετάσεις. Είχα τόσο επενδύσει σε αυτό. Ονειρευόμουν την ημέρα που θα είμαι φοιτητής.

Επιμ.: Ναι... Νιώθεις μεγάλη απογοήτευση που δεν κατάφερες να κάνεις πραγματικότητα το όνειρό σου.

α.3) Δεξιότητες επικοινωνίας που σχετίζονται με το αναπτυξιακό στάδιο του ανηλίκου

Όπως και στις συνεντεύξεις με μικρότερα παιδιά, ο επιμελητής οφείλει να λάβει υπόψη του το στάδιο της εφηβείας που διανύει ο ανήλικος (πρώιμη, μέση, όψιμη φάση), το οποίο αντιστοιχεί σε συγκεκριμένες γνωστικές και συναισθηματικές κατακτήσεις. Η διερεύνηση του επιπέδου των κατακτήσεων αυτών επισκοπείται σε έναν βαθμό από τον επιμελητή, ο οποίος λαμβάνει επιπλέον υπόψη του τυχόν διαθέσιμες αξιολογήσεις (π.χ. από τα Κέντρα Διεπιστημονικής Συμβουλευτικής και Υποστήριξης/ ΚΕΔΑΣΥ, Ν. 4823/2021, άρθ. 11, παρ. 2), αλλά μπορεί και να προκαλέσει εξειδικευμένη ατομική αξιολόγηση από επαγγελματίες της ψυχικής υγείας (Ν. 4689/20, άρθ. 7, παρ. 2). Γενικά πάντως, κατά την επικοινωνία τους με τους εφήβους, οι επιμελητές κάνουν χρήση των παρακάτω παραδοχών:

Οι έφηβοι επεξεργάζονται διαφορετικά τις ερωτήσεις συγκριτικά με τους ενήλικες. Οι λεκτικές δεξιότητες που έχουν κατακτηθεί σε κάθε στάδιο είναι οδηγός για τον τρόπο που διατυπώνει ο επιμελητής τις ερωτήσεις του. Οφείλει να χρησιμοποιεί πιο απλούς όρους χωρίς να επιμένει σε επιστημονική ορολογία, εάν η ηλικία και οι γνωστικές κατακτήσεις του παιδιού δεν είναι οι κατάλληλες. Για να είναι σίγουρος πως γίνεται κατανοητός, χρησιμοποιεί σύντομες προτάσεις, αναδιατυπώνει και κάνει περίληψη, με σκοπό την ανατροφοδότηση σχετικά με το εάν ο έφηβος αντιλαμβάνεται πλήρως τις έννοιες που του περιγράφονται, όπως νομικοί όροι και διαδικασίες. Λαμβάνει υπόψη του πως από τη μέση προς την όψιμη φάση αρχίζει πλέον ο έφηβος να έχει την ικανότητα να σκέφτεται και να εκφράζεται όπως οι ενήλικες.

- Η ερώτηση «κατάλαβες;» ή «θέλεις να με ρωτήσεις κάτι σχετικά με αυτά που σου είπα;» πρέπει να γίνεται συχνά και να μην αναμένουμε από τον ανήλικο να πάρει ο

ίδιος αυτή την πρωτοβουλία, καθώς βρίσκεται μπροστά σε μια φιγούρα εξουσίας που συχνά προτιμά να την ευχαριστεί και να απαντά, ακόμη κι αν δεν έχει καταλάβει.

- Αποφεύγουμε την ερώτηση «γιατί», καθώς «αυξάνει την ανησυχία, το αίσθημα ανεπάρκειας, τις άμυνες και την αίσθηση ότι ο έφηβος έχει απογοητεύσει αυτόν που κάνει τη συνέντευξη» (Kadushin/Kadushin 1997: 257). Ο έφηβος συνήθως δεν μπορεί να απαντήσει στο «γιατί», ιδίως όταν η ερώτηση έχει να κάνει με αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές, ενώ πρόκειται για μια ερώτηση που βασανίζει συχνά και τους γονείς που συχνά επαναλαμβάνουν την ερώτηση αυτή στο παιδί κάνοντας το να νιώθει περισσότερες ενοχές.

Ο επιμελητής από τις πρώτες πληροφορίες που παίρνει από το ιστορικό του εφήβου βρίσκεται μπροστά σε έναν άριστο μαθητή, με καλές επιδόσεις στο μπάσκετ, παιδί μιας παραδοσιακής μεσοαστικής οικογένειας. Παρασυρόμενος από τη σοβαρότητα της πράξης για την οποία κατηγορείται ο έφηβος (ληστεία) τον ρωτάει με έκπληξη: «Καλά με τέτοιες επιδόσεις και τέτοιους γονείς, πώς βρέθηκες εσύ εδώ;». Η ερώτηση αυτή κινητοποιεί ενοχές που σχετίζονται με τη σύγκριση που γίνεται με τους γονείς (υπαιτιγμός ότι οι γονείς είναι άξιοι/ικανοί/πετυχημένοι, ενώ ο έφηβος όχι).

Οι έφηβοι συχνά λένε πως καταλαβαίνουν τα πάντα γιατί διστάζουν να παραδεχτούν τη δυσκολία τους αναφορικά με την πλήρη κατανόηση του αντικειμένου της συζήτησης. Δεν αναμένεται να πει από μόνος του ο έφηβος «δεν ξέρω/δεν καταλαβαίνω», ακόμη κι αν τον έχουμε διαβεβαιώσει ότι η απάντηση αυτή είναι αποδεκτή. Γι' αυτό το λόγο πρέπει ο επιμελητής να μπορεί να αναγνωρίσει τα μη λεκτικά σημάδια παρανόησης (Liefwaard et al. 2016).

Οι έφηβοι, στο πλαίσιο της αυτονόμησης, αμφισβητούν τα πρόσωπα εξουσίας, όπως είναι οι γονείς, οι καθηγητές, αλλά και οι επιμελητές ανηλίκων. Άλλοι έφηβοι περιμένουν από τους ενήλικες να είναι επικριτικοί, ακόμη κι αν δείχνουν φιλικοί, και γι' αυτό δεν απαντούν στις ερωτήσεις ή είναι προκλητικοί ή εχθρικοί κατά τη συμβουλευτική διαδικασία. Είναι σημαντικό ο επιμελητής να μην παίρνει προσωπικά τις επιθέσεις του εφήβου στο πρόσωπό του, παρά να εκλαμβάνεται αποκλειστικά ως επίθεση που κατευθύνεται σε έναν φορέα-σύμβολο εξουσίας.

Πολύ-υπότροπος έφηβος, που οι πράξεις για τις οποίες κατηγορείται σχετίζονται με συμμετοχή σε διαδηλώσεις, μολότοφ και φθορές σε δημόσια κτίρια, κάνει διαρκώς υποτιμητικά και προσβλητικά σχόλια για τους αστυνομικούς, τους δικαστές και τους επιμελητές σχεδόν σε κάθε συνεδρία. Εάν ο επιμελητής αρχίσει να απαντά στις προκλήσεις του ανηλίκου παίρνοντας τα σχόλια ως προσωπική προσβολή, η συμβουλευτική διαδικασία

μπορεί να πάρει τροπή μάχης με κίνδυνο να υπονομευθεί η συνεργατική διάσταση της επιμέλειας.

Υπάρχουν ωστόσο και οι έφηβοι που προσαρμόζονται με μεγάλη ευκολία στις προτάσεις των ενηλίκων και είναι πρόθυμοι να τους ευχαριστούν. Σε αυτές τις περιπτώσεις η προσοχή πρέπει να είναι στραμμένη στο εάν απαντούν ουσιαστικά σε αυτό που τους ζητείται ή απαντούν απλά για να ευχαριστήσουν τον επιμελητή και να γίνουν αρεστοί.

Οι έφηβοι σκέφτονται περισσότερο το παρόν και έχουν δυσκολία να εστιάσουν στο μέλλον, ειδικά στο μακρινό μέλλον, γι' αυτό είναι καλύτερο ο επιμελητής να μιλά για τις συνέπειες και τους στόχους στο άμεσο μέλλον.

Οι φίλοι είναι ιεροί. Ερωτήσεις ή σχόλια που σχετίζονται με τους φίλους μπορεί να ερμηνευτούν από τον έφηβο ως κριτική εναντίον του ιδίου και να πυροδοτήσουν θυμό.

Ανήλικος που κατηγορείται για υπόθεση ληστείας με άλλους δυο συγκατηγορούμενους και ο επιμελητής λαμβάνει την πληροφορία, μέσω συναδέλφου επιμελητή που εποπτεύει έναν εκ των συγκατηγορουμένων, ότι ο ανήλικος κάνει χρήση ουσιών. Στην προσπάθειά της να εκμαιεύσει τη σχέση του ανηλίκου με τη χρήση λέει: «Έμαθα πως οι φίλοι σου είναι μπλεγμένοι σε διάφορα ε; Κάτι για ναρκωτικά ακούω». Ο ανήλικος θυμώνει που μιλούν για τους φίλους του και παράλληλα για το ότι ο επιμελητής υπαινίσσεται έμμεσα και για εκείνον ότι κάνει χρήση ουσιών και κλείνεται περισσότερο στον εαυτό του.

Το ίδιο ισχύει και για τους γονείς που, ακόμη κι αν είναι κακοποιητικοί ή τον παραμελούν ή δεν ασκούν αποτελεσματικά τον γονεϊκό τους ρόλο ή συμπεριφέρονται με υπέρμετρη αυστηρότητα, παραμένουν για τον ανήλικο οι σημαντικοί Άλλοι.

Ο ανήλικος είναι συστηματικός χρήστης ουσιών, περνά τις μέρες του στις πιάτσες, κάνει φυγές από το σπίτι, ασκεί βία στους γονείς και δεν έχει καμία πρόθεση να πάει σε πρόγραμμα απεξάρτησης. Η μητέρα του μετά από πολλές προσπάθειες ανακοινώνει στην επιμελήτρια ότι δεν θέλει να τον ξαναδεί και ότι εγκαταλείπει την προσπάθεια. Στο επόμενο ραντεβού η επιμελήτρια του λέει:

-Τι να κάνουμε, βρε [όνομα ανηλίκου]; Πρέπει να προχωρήσεις χωρίς τη μάνα σου, αφού αποφάσισε να φύγει. Πρώτη φορά βλέπω μια μάνα να παρατάει το παιδί της, ενώ προσπαθεί, έστω και λίγο».

-Κυρία [όνομα επιμελήτριας], εμένα δεν θα με ξαναδείτε στο γραφείο σας [με έντονο ύφος και θυμό], γιατί εγώ τη μάνα μου την έχω κορώνα στο κεφάλι μου [εγκαταλείπει τη

συνεδρία].

Η χρήση διαγραμμάτων και σχεδίων (π.χ. διάγραμμα με τις φάσεις από τις οποίες ο ανήλικος διέρχεται μέχρι να φτάσει στο Δικαστήριο), η περιήγηση του εφήβου στην αίθουσα του δικαστηρίου και η περιγραφή της ακροαματικής διαδικασίας ή εναλλακτικά η χρήση φωτογραφιών της αίθουσας, όταν ένας επιμελητής δεν έχει άμεση πρόσβαση σε αυτή, αποτελούν χρήσιμες μεθόδους για την ενημέρωση του ανήλικου κατηγορούμενου για τη διαδικασία και τα δικαιώματά του.

Η χρήση τυποποιημένων εργαλείων και ασκήσεων με ερωτήσεις, εικόνες, ζωγραφιές, βοηθούν στην ανάδυση θεμάτων για περαιτέρω συζήτηση, αποφεύγοντας τις ευθείες ερωτήσεις που μπορεί να είναι πιο δύσκολο να απαντηθούν από νεότερους εφήβους.

α.4) Δεξιότητες επικοινωνίας που σχετίζονται με το πολιτισμικό υπόβαθρο του ανήλικου

Οι ανήλικοι που έρχονται σε επαφή με το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από την πληθυσμιακή ομάδα των Ρομά, ενώ τελευταία διακρίνεται η τάση για ολοένα και περισσότερους αλλοδαπούς ανήλικους, ασυνόδευτους ή μη, που βρίσκονται σε διαδικασία αναγνώρισης διεθνούς προστασίας. Η παρουσία αυτών των πληθυσμών σε συνδυασμό με τους εφήβους που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών πρώτης ή δεύτερης γενιάς και τους εφήβους από μεικτούς γάμους (π.χ. πατέρας Έλληνας-μητέρα Βουλγάρα) κάνει τη συμβουλευτική διαδικασία ακόμη πιο περίπλοκη, αλλά και πιο ενδιαφέρουσα. Τα πολιτισμικά στοιχεία που φέρουν οι ανήλικοι από τις χώρες, τις οικογένειές τους, αλλά και τις κοινότητες στις οποίες ζουν (π.χ. κοινότητα Αφρικανών της Κυψέλης) παίζουν ρόλο τόσο στον τρόπο που ο επιμελητής προσφέρει συμβουλευτική όσο και στον τρόπο που από κοινού με τον έφηβο θέτουν τους στόχους.

Ο επιμελητής διατυπώνει με προσοχή τις ερωτήσεις, αποφεύγει τις μακροσκελείς ερωτήσεις και προσπαθεί να ρωτά συχνά εάν ο έφηβος κατάλαβε, αναδιατυπώνει και κάνει περίληψη των όσων ειπώθηκαν, με σκοπό να επιβεβαιώσει ότι η επικοινωνία είναι αποτελεσματική. Επίσης, πέρα από τη δική του βιβλιογραφική αναζήτηση γύρω από τη ιστορία και τις συνήθειες συγκεκριμένων ομάδων, είναι βοηθητικό αυτές οι ιδιαιτερότητες να γίνονται αντικείμενο συζητήσεων μεταξύ επιμελητή και ανήλικου, με σκοπό να εμπλουτίζεται η γνώση και η εμπειρία και των δυο. Σε δεύτερο επίπεδο αυτές οι συζητήσεις ενισχύουν τη συμμαχία, καθώς ο έφηβος αντιλαμβάνεται το γνήσιο ενδιαφέρον του επιμελητή για τη διαφορετικότητά του.

Πολύ συχνά στόχοι που δεν λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του εφήβου οδηγούν σε αποτυχία την παρέμβαση και προκαλούν συναισθήματα ματαίωσης στον επιμελητή.

Επιμελητής έχει συμφωνήσει με 16χρονο Ρομά, απόφοιτο Δημοτικού, να παρακολουθήσει την Α' τάξη του γυμνασίου, καλλιεργώντας του και την προσδοκία ότι θα του εξασφαλιστεί και η κατάλληλη υποστήριξη. Ο ίδιος ο ανήλικος έδειχνε να θέλει να συνεχίσει το σχολείο και ο επιμελητής τον ενθάρρυνε, έκανε τις απαραίτητες ενέργειες για εγγραφή και πήρε τη διαβεβαίωση των γονέων ότι θα τον υποστηρίζουν. Ωστόσο ο ανήλικος δεν πήγε ούτε μία μέρα στο σχολείο, ενώ εμφανίστηκε μια μέρα στο γραφείο και του ανακοίνωσε πως παντρεύτηκε και πως η γυναίκα του είναι έγκυος.

Ασυνόδευτος ανήλικος που διαμένει σε ξενώνα φιλοξενίας συμφωνεί με τον επιμελητή ότι θα φοιτήσει στο σχολείο. Πρόκειται για παιδί ικανό και με ενδιαφέροντα και δείχνει να είναι πολύ ενθουσιασμένος με αυτήν την προοπτική αυτή, κάνοντας ήδη μαθήματα ελληνικών. Η παρέμβαση ανατρέπεται σε συνέχεια μιας ολιγόλεπτης τηλεφωνικής επικοινωνίας του ανήλικου με την οικογένεια του στη χώρα καταγωγής, καθώς ο πατέρας του τού λέει πως έδωσε όλη την περιουσία του στους διακινητές για να έρθει εκείνος στην Ελλάδα και να βοηθάει την οικογένειά του με τα χρήματα που βγάζει. Ο ανήλικος επιστρέφει στις συνεδρίες με αίτημα την εύρεση εργασίας και δεν συζητά καθόλου για το σχολείο.

Ένα κομβικό σημείο στην επικοινωνία με ανήλικους που δεν μιλούν επαρκώς την ελληνική γλώσσα είναι η χρήση διερμηνέα, ο οποίος αναμένεται να μεταφέρει ακριβώς τα όσα λέει ο ανήλικος χωρίς δικές του προσθήκες. Ο διερμηνέας μπορεί να αξιοποιηθεί ως “πολιτισμικός διαμεσολαβητής” για να εξηγήσει στον ανήλικο τους ιδιωτισμούς, αλλά και να δώσει στον επιμελητή πληροφορίες για το νόημα κάποιων λέξεων στην κουλτούρα του ανηλίκου. Η προσφυγή σε συγγενικό ή φιλικό πρόσωπο του ανηλίκου για υπηρεσίες μετάφρασης πρέπει να αποφεύγεται, ενώ θα πρέπει να εξασφαλίζεται επαρκής χρόνος στον διερμηνέα και τον εξυπηρετούμενο να συστηθούν. Οι στρατηγικές που μπορεί να βοηθήσουν είναι η διατήρηση βλεμματικής επαφής μεταξύ επιμελητή και ανηλίκου (όχι επιμελητή και διερμηνέα), η χρήση σύντομων και απλών προτάσεων, η αποφυγή ιδιωτισμών και επαγγελματικής ορολογίας. Έχουμε υπόψη μας, τέλος, ότι η συνεργασία με διερμηνείς συνήθως διπλασιάζει την χρονική διάρκεια της συνέντευξης.

Τι βοηθάει στην επικοινωνία με τους ανήλικους παραβάτες

1. Οι παραβατικές συμπεριφορές είναι αυτές που επικρίνονται, όχι το άτομο που τις διέπραξε.
2. Οι δεξιότητες σύναψης σχέσης και οι τεχνικές δεξιότητες χρειάζεται να χρησιμοποιούνται αρμονικά μαζί.
3. Ο ισορροπημένος συνδυασμός επιβολής των μέτρων και συναισθηματικής υποστήριξης του παραβάτη είναι αναγκαίος (Bosker et al. 2020)
4. Ο επιμελητής χρειάζεται να είναι αυστηρός, δίκαιος και να νοιάζεται (“firm, fair and caring”) (Kennealy 2012)
5. Η διασαφήνιση του ρόλου του επιμελητή και του ίδιου του ανηλίκου στη συμβουλευτική διαδικασία περιλαμβάνει ειλικρινείς συζητήσεις σχετικά με:
 - i. Τον σκοπό της συνεργασίας-παρέμβασης
 - ii. Τον διπλό ρόλο φροντίδας-εξουσίας
 - iii. Τις προσδοκίες του ανηλίκου από τον επιμελητή
 - iv. Την εξουσία του επιμελητή και πώς θα τη χρησιμοποιήσει
 - v. Διαπραγματεύσιμες και μη διαπραγματεύσιμες περιοχές
 - vi. Θέματα απορρήτου – ποιος μπορεί να μάθει και τι από αυτά που λέγονται (Trotter 2015)

Το ξεκάθαρο συμβόλαιο από την πρώτη κιόλας συνεδρία αποτελεί εγγύηση μιας καλής μελλοντικής συνεργασίας. Όταν η παρουσίαση πληροφοριών σχετικά με τη συνεργασία γίνεται από τον επιμελητή με τρόπο κατανοητό και σαφή, τότε αυξάνονται οι πιθανότητες για τη δημιουργία εποικοδομητικής συμμαχίας, καθώς ο έφηβος νιώθει ότι ο επιμελητής είναι ικανός, συνεπώς αξίζει να εργαστούν μαζί του.

Επομένως, είναι σημαντικό να συζητείται με τον ανήλικο ποιες πληροφορίες θα κοινοποιηθούν στους γονείς του, ποιες θα κοινοποιηθούν στους λειτουργούς της δικαιοσύνης και ποιες θα μείνουν εμπιστευτικές. Ο ανήλικος λόγω της ηλικίας του πιθανά δεν έχει εμπειρία συνεργασίας με ειδικούς και δεν ξέρει τι σημαίνει επιμέλεια και συμβουλευτική, ενώ δεν γνωρίζει τι να περιμένει από έναν επιμελητή ανηλίκων. Επομένως, χρειάζεται να «εκπαιδευτεί» στο τι είναι αναμενόμενο από τις δυο πλευρές. Κατά την προδικαστική του παρέμβαση, ο επιμελητής διευκρινίζει τον ρόλο του στο ποινικό σύστημα, τη διαδικασία της ατομικής αξιολόγησης και της ακροαματικής διαδικασίας, τυχόν υποχρεώσεις του ανηλίκου (π.χ. τήρηση περιοριστικών όρων), καθώς και ότι ο επιμελητής είναι υποχρεωμένος να αναφέρει τυχόν παραβίαση των υποχρεώσεων. Μετα δικαστικά, κατόπιν επιβολής αναμορφωτικών μέτρων από το Δικαστήριο Ανηλίκων, ο επιμελητής ενημερώνει τον ανήλικο για τις υποχρεώσεις αμφότερων των πλευρών και συμφωνούν από κοινού σε ένα εξατομικευμένο πλάνο βασισμένο στις ανάγκες του.

Τι δεν βοηθάει στην επικοινωνία με τους ανήλικους παραβάτες

1. Ο ανήλικος να κατηγορείται, να τιμωρείται ή να επικρίνεται.
2. Η έμφαση **μόνο** στην εφαρμογή των μέτρων και τις πιθανές συνέπειες της μη τήρησης αυτών (επιμελητές με υψηλό φρόνημα επιβολής του νόμου).
3. Η έμφαση **μόνο** στη συναισθηματική υποστήριξη και φροντίδα των παραβατών (επιμελητές με κλινική προσέγγιση).
4. Το ηθικοπλαστικό και διδακτικό («δασκαλίστικο») ύφος.
5. Το να επισημαίνει ο επιμελητής στον ανήλικο ότι θα πρέπει να αισθάνεται διαφορετικά: «Δεν χρειάζεται να νιώθεις απογοήτευση. Θα προσπαθήσεις πάλι», «Δεν θα έπρεπε να στρεσάρεσαι τόσο πολύ με το δικαστήριο».

β) Βασικές δεξιότητες συμβουλευτικής σε οικογένειες

Η συνεργασία γονέα-επιμελητή αποτελεί τον «ακρογωνιαίο λίθο των αποτελεσματικών παρεμβάσεων του μέτρου της επιμέλειας» (Maschi 2013), παρόλο που η επίτευξή της αποτελεί ένα δύσκολο στόχο. Τα εμπόδια είναι συχνά και σχετίζονται τόσο με την εξουσιαστική θέση των επιμελητών όσο και με την άρνηση των γονέων να δώσουν πληροφορίες για τα παιδιά τους στο ποινικό σύστημα, με τον φόβο πως θα τιμωρηθούν και οι ίδιοι (Schaffner 1997).

Η επιμελήτρια έχει κάνει την πρώτη οικογενειακή συνεδρία με τον 21χρονο κατηγορούμενο και τους γονείς του και όλα περιγράφονται ως τέλεια. Στη επόμενη ατομική συνεδρία ο νεαρός αρχίζει να μιλάει ανοιχτά για όσα έχει κάνει στο παρελθόν στο σχολείο (αποβολές, τσακωμοί, βία) και κάποια στιγμή λέει: «Εάν άκουγε η μητέρα μου αυτά που σας λέω τώρα, θα με σκότωνε».

Συνήθη εμπόδια, επίσης, αποτελούν οι περιορισμένοι πόροι των μειονεκτούντων οικογενειών, όπως η δυσκολία των γονέων να πάρουν ρεπό από την εργασία τους και η έλλειψη μεταφορικού μέσου, αλλά και γονεϊκά χαρακτηριστικά, όπως είναι η απάθεια απέναντι στα προβλήματα των παιδιών τους (Davies/Davidson 2001) και οι ελλιπείς γονεϊκές δεξιότητες, όπως η αδυναμία επιβολής ορίων.

Ανήλικος με πολύ συγκρουσιακές σχέσεις με τη μητέρα του, η οποία δεν μπορεί να του θέσει κανένα όριο, της ασκεί σωματική βία και δεν πηγαίνει στα ραντεβού με τον επιμελητή. Η μητέρα πολύ συχνά μιλάει τηλεφωνικά με τον επιμελητή, του καταγγέλλει την ενδοοικογενειακή βία που υφίσταται και τον πιέζει να την καταθέσει στον Εισαγγελέα Ανηλίκων, χωρίς την παραμικρή δική της εμπλοκή. Παράλληλα, απειλεί το παιδί ότι ο επιμελητής θα τον βάλει σε ίδρυμα.

Οι συνεδρίες συμβουλευτικής δύνανται να γίνονται με όλα τα μέλη της οικογένειας ή με μεμονωμένα μέλη της ή ακόμη και με επαγγελματίες που ασκούν εν τοις πράγμασι την επιμέλεια, όπως επίτροποι ασυνόδευτων παιδιών ή κοινωνικοί λειτουργοί παιδιών τοποθετημένων σε ιδρύματα ή ξενώνες. Η συστηματική εργασία με την οικογένεια του ανήλικου εξαρτάται από το είδος του προβλήματος του ανήλικου. Σε κάποιες περιπτώσεις οι ατομικές συνεδρίες με τον ανήλικο μπορούν να αποδώσουν με μικρή συμμετοχή των γονέων, ενώ υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις που το πρόβλημα του ανήλικου πρέπει να αντιμετωπιστεί με συστηματική συμβουλευτική εργασία με τους γονείς, όπως σε περιπτώσεις χρήσης ουσιών, ψυχιατρικού προβλήματος, πρόληψης κ.α. Είναι προφανές ότι υπάρχει και η δυνατότητα παραπομπής της οικογένειας σε εξειδικευμένους φορείς για συμβουλευτική ή θεραπεία οικογένειας, ενώ υπάρχουν και οικογένειες που λόγω της εξοικείωσης και της σχέσης εμπιστοσύνης με τον επιμελητή δείχνουν να ανταποκρίνονται θετικά στην οικογενειακή συμβουλευτική χωρίς να χρειάζεται παραπομπή.

Τι βοηθάει στην επικοινωνία με τις οικογένειες

A. Σύναψη παράλληλης συμμαχίας με τους γονείς

Η σύναψη παράλληλης συμμαχίας με τους γονείς αποτελεί παράγοντα που οδηγεί σε θετικά αποτελέσματα με εφήβους που δεν έχουν αίτημα και δεν επιθυμούν την αλλαγή.

B. Διασαφήνιση ρόλου

Οι γονείς χρειάζεται να ενημερωθούν με ειλικρίνεια για τον ρόλο του επιμελητή, αλλά και τον ρόλο που αναμένεται από τους ίδιους να παίξουν στη συμβουλευτική διαδικασία και στην επίτευξη των στόχων για το παιδί τους. Ιδιαίτερη προσοχή χρήζουν τα θέματα απορρήτου. Ο επιμελητής χρειάζεται να ενημερώσει για το απόρρητο των συνομιλιών του με κάθε μέλος και ότι αυτό θα χρειαστεί να παρακαμφθεί μόνο όταν ο ανήλικος γίνει επικίνδυνος για τους άλλους ή τον εαυτό του. Η πλήρης και ειλικρινής διασαφήνιση του

ρόλου χρειάζεται να γίνει από τις πρώτες συνεδρίες, άλλως η διαδικασία θα βρεθεί μπροστά σε σοβαρά εμπόδια.

Ανήλικη που δεν της έχει γίνει εξ αρχής διασαφήνιση του απορρήτου δεν μιλάει ανοιχτά στον επιμελητή γιατί φοβάται ότι εάν πει για τη χρήση ουσιών, εκείνος θα το αποκαλύψει στους γονείς της.

Γονείς που δεν μπορούν να θέσουν τα όρια στον έφηβο γιο τους προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν τη φωνή και τη θέση της επιμελήτριας προκειμένου να μεταφέρει εκείνη στο παιδί δικές τους ανησυχίες, αλλά και για να πάρει πληροφορίες για αυτά που λέει ο γιος: «Σας παρακαλώ πείτε του ότι...», «Δεν πήγε σχολείο και δεν μου το είπε, για να δούμε θα το πει σε εσάς»;

Ανήλικος έρχεται στα πρώτα ραντεβού έχοντας ως πληροφορία από τους γονείς ότι ο επιμελητής θα τον στείλει σε ίδρυμα. Εάν ο επιμελητής δεν ενημερώσει εξ αρχής για τον ρόλο του, κινδυνεύει να βρεθεί με έναν έφηβο φοβισμένο που δεν θα μπορέσει να τον εμπιστευτεί.

Γ. Καλλιέργεια αιτήματος/αναγνώριση προβλήματος, στόχοι και συμβόλαιο.

Συζητούνται τα ζητήματα που απασχολούν τους γονείς σε σχέση με τον ανήλικο και το αντίστροφο. Σε περιπτώσεις άρνησης του προβλήματος, ο επιμελητής το αναδεικνύει μέσω της συζήτησης των παραγόντων επικινδυνότητας (τι συμβαίνει στο σπίτι, στην επίδοση και συμπεριφορά στο σχολείο, στις κοινωνικές συναναστροφές) και θέτει ως ζητούμενο την προτεραιοποίηση των στόχων. Επιλέγονται σε πρώτη φάση στόχοι που έχουν χαρακτήρα επείγοντος, είναι ευκολότερα επιτεύξιμοι, και στους οποίους συμφωνούν και οι δυο πλευρές.

Αφού διευκρινιστούν οι στόχοι, διατυπώνεται το συμβόλαιο συνεργασίας που περιλαμβάνει τους όρους (τι αναμένεται από τις δυο πλευρές να κάνουν), τη συχνότητα και τον αριθμό των συνεδριών εντός του χρονικού πλαισίου της επιμέλειας, τους στόχους, καθώς και τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ο επιμελητής κάνει δηλώσεις, με στόχο την καλλιέργεια της ιδέας της συνεργασίας και της από κοινού προσπάθειας.

Δ. Καλλιέργεια ενσυναίσθησης γονέων

Οι γονείς συχνά αδυνατούν να νιώσουν ενσυναίσθηση γι' αυτό που συμβαίνει στο παιδί τους, κατακλύζονται από συναισθήματα θυμού, αγανάκτησης, αβοήθητου και απαισιοδοξίας για το μέλλον και συχνά θεωρούν πως μόνο η παρέμβαση στο ίδιο το παιδί είναι ικανή να φέρει την αλλαγή. Ο επιμελητής φροντίζει να τους υπενθυμίζει τι συμβαίνει

στην εφηβεία και πόσο αναμενόμενες είναι κάποιες αντιδράσεις των εφήβων, φροντίζει να τους κάνει να αναλογιστούν πώς ήταν οι ίδιοι κατά την εφηβεία για να μπορέσουν να μπουκ στη θέση του ανηλίκου. Με τη στάση του απέναντι στον ανήλικο αποτελεί ένα πρότυπο για τους γονείς.

Ε. Εκμάθηση τήρησης ορίων

Οι οικογένειες των ανηλίκων παραβατών περιγράφονται ως οικογένειες με ανύπαρκτα ή χαλαρά όρια (υπερβολική ανοχή) ή με πολύ σφιχτά όρια (υπερβολική αυστηρότητα). Η προσπάθεια του επιμελητή εντοπίζεται στο να φέρει τις οικογένειες σε μια ισορροπία μεταξύ ανοχής και αυστηρότητας χωρίς υπερβολική τιμωρία ή παντελή έλλειψη συνεπειών. Η εργασία με τους γονείς περιέχει συζητήσεις για τα όρια και τις συνέπειες όταν ο ανήλικος ξεπερνά τα όρια και ασκήσεις συμπεριφοριστικής έμπνευσης για το πώς θα μπορούσαν να διαχειριστούν με εναλλακτικούς τρόπους την παραβίαση με συμπεριφοριστικού τύπου παρεμβάσεις, π.χ. δίνει εργασίες του τύπου: «Προσπαθήστε μέχρι την επόμενη συνεδρία όταν το παιδί σας παραβιάσει το ωράριο προσέλευσης στο σπίτι, να επιβληθεί η συνέπεια που συμφωνήθηκε».

Στ. Διαχείριση συμπεριφορών βίας

Σε περιπτώσεις που διαπιστώνονται βίαιες συμπεριφορές πρέπει να γίνεται σαφές ότι αυτές δεν γίνονται ανεκτές κατά τις συνεδρίες, ότι όταν αυτές συμβαίνουν στο σπίτι ή σε άλλους χώρους μεταξύ των μελών (ενδοοικογενειακή βία), δεν είναι αποδεκτές, καθώς και ότι ο επιμελητής οφείλει, σύμφωνα με το Νόμο, να προβεί σε ενημέρωση του αρμόδιου Εισαγγελέα.

γ) Η κατ' οίκον επίσκεψη

Οι κατ' οίκον επισκέψεις δίνουν την ευκαιρία να συναντήσει ο επιμελητής όλα τα μέλη της οικογένειας ταυτόχρονα, μέλη που δεν έχει τη δυνατότητα να δει στο γραφείο, όπως παππούδες ή γιαγιάδες που ζουν στο ίδιο οικογενειακό οίκημα ή που δεν μπορούν να μετακινηθούν λόγω προβλημάτων υγείας και άλλα πρόσωπα που παίζουν ρόλο στη ζωή του ανηλίκου και δεν γνωρίζει ή δεν έτυχε να αναφερθούν, όπως ένας γείτονας, θείος-α ή κάποιος μεγάλος αδελφός-ή που δεν μένει πλέον στην οικογενειακή εστία. Τα μέλη της οικογένειας είναι πιο πιθανό να συμμετέχουν στο σπίτι τους παρά όταν τους ζητείται να έρθουν στο γραφείο, ενώ ο επιμελητής έχει την ευκαιρία για παρατήρηση των εμπειριών της οικογένειας από πρώτο χέρι παρά από μαρτυρίες τρίτων. Τα άτομα νιώθουν πιο άνετα στο χώρο τους και δίνεται η δυνατότητα στον επιμελητή να δει πώς αλληλεπιδρούν αυθόρμητα στο περιβάλλον του σπιτιού τους. Στο σπίτι, επίσης, παρατηρείται συχνά πως η διαφορά

εξουσίας μεταξύ επαγγελματία και οικογενείας μειώνεται και, συνεπώς, αυξάνεται η αίσθηση της συμμετοχικότητας/συνεργασίας (partnership) [Trotter 2015]. Τέλος, τα άτομα το εκτιμούν όταν ο επαγγελματίας έκανε τον κόπο να ταξιδέψει ως το σπίτι τους και προσπάθησε να έρθει κοντά τους γεωγραφικά, αλλά και συναισθηματικά (Ribner/Knei-Paz 2002), ειδικά όταν αυτό είναι μακριά και δύσκολα προσβάσιμο.

Κάποιες φορές εγείρονται ανησυχίες σχετικά με την ασφάλεια του επαγγελματία κατά τις επισκέψεις αυτές, ιδίως όταν: η οικογένεια του είναι ελάχιστα γνωστή, εικάζει ότι υπάρχει πιθανότητα να εμπλέκονται και άλλα μέλη της σε σοβαρές παραβατικές συμπεριφορές ή η περιοχή/γειτονιά είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη. Ο επαγγελματίας οφείλει να σταθμίσει τα οφέλη μιας τέτοιας επίσκεψης σε σχέση με τον κίνδυνο που μπορεί αυτή να ενέχει. Μπορεί να επιλέξει να κάνει την επίσκεψη παρουσία άλλου συναδέλφου ή να την αποφύγει, εάν κρίνει ότι θέτει σε κίνδυνο την σωματική του ακεραιότητα.

Οι οικογένειες συχνά είναι καχύποπτες όταν ακούνε για τις κατ' οίκον επισκέψεις, ιδίως όταν αυτές γίνονται ξαφνικά και σε ανύποπτο χρόνο, καθώς φοβούνται ότι ο επιμελητής θα πάει για έλεγχο της κατάστασης. Υπάρχουν περιπτώσεις οικογενειών που έχουν εμπειρία κατ' οίκον επισκέψεων από κοινωνικούς λειτουργούς λόγω προηγούμενου ιστορικού διερεύνησης κακοποίησης-παραμέλησης, επομένως η προηγούμενη αρνητική εμπειρία δεν βοηθά ιδιαίτερα στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης. Ωστόσο, υπάρχουν και οικογένειες που βρίσκουν πολύ θετική την επίσκεψη στο σπίτι τους, γιατί θεωρούν πως είναι μια καλή ευκαιρία να πείσουν με την εικόνα τους σπιτιού τους πως όλα βαίνουν καλά και πως παρέχουν στα παιδιά τους ασφάλεια και τα απαραίτητα υλικά αγαθά. Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις που οι οικογένειες δείχνουν να εκτιμούν τον κόπο του επιμελητή να φτάσει στην άλλη άκρη της πόλης για να τους επισκεφθεί και αυτό τους φέρνει πιο κοντά, καθώς δείχνει ένα γνήσιο ενδιαφέρον για την κατάσταση την οποία βιώνουν.

Υπάρχουν πληροφορίες που δεν θα μπορούσε ο επιμελητής να έχει με άλλο τρόπο ή θα χρειάζονταν πολύ περισσότερες συνεδρίες για να τις λάβει, όπως η εικόνα του σπιτιού και των επίπλων, το μέρος που κοιμούνται τα μέλη και με ποιους, τα ενδιαφέροντα των μελών που αντικατοπτρίζονται στα αντικείμενα του σπιτιού. Οι πληροφορίες που λαμβάνει ο επιμελητής από τις κατ' οίκον επισκέψεις δίνουν υλικό προς αξιοποίηση σε επόμενες συνεδρίες στο γραφείο.

Κορίτσι που δεν συνεργαζόταν ποτέ με την επιμελήτρια, ζούσε στο δρόμο με περιθωριοποιημένες ομάδες και είχε πολύ έντονη παραβατική συμπεριφορά, συναντιέται για πρώτη φορά με την επιμελήτρια στο σπίτι της. Αποφεύγει να μιλά και κάθεται μακριά. Πάνω από το κρεβάτι της η επιμελήτρια παρατηρεί την εικόνα της Παναγίας και τη ρωτά:

«Πιστεύεις;». Αρχίζει τότε να μιλά για την πίστη και να δονείται το συναίσθημά της, ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή έδειχνε να μην έχει κανένα απολύτως ενδιαφέρον επικοινωνίας.

δ) Η τέχνη και τεχνική της παραπομπής σε φορείς της κοινότητας

Παραπομπές σε άλλους επαγγελματίες, φορείς ή Οργανώσεις πραγματοποιούνται γενικά όταν:

- Το άτομο δεν είναι επιλέξιμο για τις υπηρεσίες που παρέχει ένας φορέας, π.χ. ένα άτομο προσέρχεται στο κέντρο κοινότητας Δήμου και ζητά οικονομική βοήθεια, αλλά δεν είναι δημότης, συνεπώς παραπέμπεται στην αντίστοιχο κέντρο του Δήμου του, καθώς το συγκεκριμένο κέντρο ενισχύει οικονομικά μόνο δημότες του.
- Το άτομο χρειάζεται εξειδικευμένες υπηρεσίες που δεν καλύπτονται από τον φορέα, π.χ. ένα άτομο λαμβάνει μηνιαία οικονομική βοήθεια και ο κοινωνικός λειτουργός κατά τη λήψη του κοινωνικού ιστορικού κρίνει πως χρειάζεται άμεσα ψυχιατρική υποστήριξη. Το άτομο παραπέμπεται σε ειδική ψυχιατρική μονάδα για διάγνωση και θεραπεία, χωρίς ωστόσο να σταματάει η οικονομική ενίσχυση και η συνεργασία με τον επαγγελματία.

Οι παραπομπές που γίνονται από τους επιμελητές ανηλίκων συνήθως ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία παραπομπών και αποτελούν μια σημαντική μέθοδο εργασίας. Οι επιμελητές καλούνται να παραπέμψουν είτε κατά την ατομική αξιολόγηση, όταν κρίνουν ότι το παιδί χρήζει ειδικής αξιολόγησης, είτε κατ' εφαρμογή αναμορφωτικού μέτρου που επιβάλλει ρητώς στον ανήλικο τη συνεργασία και την αξιοποίηση των υπηρεσιών άλλων φορέων, όπως π.χ. ενός προγράμματος αλφαριθμητισμού σε ανήλικους ρομά ή ενός προγράμματος απεξάρτησης για έναν χρήστη ουσιών. Εξάλλου, η παραπομπή για παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών είναι μια μέθοδος που χρησιμοποιείται κατεξοχήν στο πλαίσιο της εφαρμογής του μέτρου της επιμέλειας ΥΕΑ, καθώς ο επιμελητής φροντίζει για μια εξατομικευμένη, ολιστική παρέμβαση, με σκοπό την αλλαγή.

Η γνώση των πηγών της κοινότητας αποτελεί μία από τις βασικές δεξιότητες που χρειάζονται οι επιμελητές κατά την άσκηση του έργου τους. Πιο ειδικά, στο χώρο της δικαιοσύνης, η χρήση πηγών στην κοινότητα αποτελεί, σύμφωνα με τις Βασικές Σωφρονιστικές Πρακτικές, σημαντική δράση για τη μείωση της παραβατικότητας. Ο επιμελητής δεσμεύει την απαραίτητη υποστήριξη από φορείς και επαγγελματίες της κοινότητας μαζί με το παιδί και για λογαριασμό του. Οφείλει να λάβει υπόψη του ότι η παρουσία του ιδίου στη ζωή του ανηλίκου είναι πρόσκαιρη, ενώ οι δομές στην κοινότητα θα είναι σημαντικές για τον ανήλικο σε βάθος χρόνου, αφότου η αποστολή του επιμελητή θα έχει ολοκληρωθεί. Πέρα από την

όποια ψυχολογική, εκπαιδευτική, νομική υποστήριξη εξασφαλίσει στην κοινότητα, είναι σημαντικό ο επιμελητής να αξιολογεί και τις υλικές-οικονομικές ανάγκες της οικογένειας και να παραπέμπει αναλόγως. Η πληροφορία για ένα αγαθό ή μια υπηρεσία που είναι διαθέσιμη στην κοινότητα μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη εμπιστοσύνης που θα διευκολύνει τη συμβουλευτική διαδικασία και, φυσικά, για την αποκατάσταση του παραβάτη. Η συμβουλευτική από μόνη της δεν μπορεί να έχει αποτελέσματα σε κάποιον που δεν έχει καλύψει τις βιολογικές του ανάγκες, σύμφωνα με την ιεράρχηση των ανθρώπινων αναγκών κατά τον Maslow (1943).

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΠΕΤΥΧΗΜΕΝΗ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ

- Φτιάξτε μια τηλεφωνική ατζέντα με στοιχεία επικοινωνίας όλων των στενών συνεργατών σας, την οποία σταδιακά θα συμπληρώνετε, καθώς θα χτίζετε νέες γνωριμίες και νέες συνεργασίες.
- Ρωτήστε συναδέλφους σας να σας συστήσουν κάποιον ειδικό ή κάποια εξειδικευμένη υπηρεσία.
- Όταν έχετε διαθέσιμο χρόνο κάντε μια επίσκεψη σε έναν συνεργάτη σας ή σε έναν φορέα με τον οποίο συνεργάζεστε, αλλά δεν γνωρίζετε προσωπικά. Είναι σημαντικό να γνωρίζετε και προσωπικά αυτόν στον οποίο παραπέμπετε και τις υπηρεσίες που μπορεί να λάβει ο ανήλικος/οικογένεια. Σε επόμενο χρόνο αυτό θα σας βοηθήσει προκειμένου το περιστατικό σας να μην μπει σε λίστα αναμονής, αλλά και για να λαμβάνετε, χωρίς μεγάλο κόπο και γραφειοκρατία, πληροφορίες για τη συνεργασία του ανήλικου με τον φορέα παραπομπής.
- Κατά διαστήματα να επικαιροποιείτε τις γνώσεις σας για τις παροχές που προσφέρουν φορείς που γνωρίζετε ήδη. Οι ΜΚΟ αλλάζουν συχνά τις παροχές τους, ανάλογα με τη χρηματοδότηση που λαμβάνουν ή/και τη διάγνωση αναγκών της κοινότητας. Κάποιες μάλιστα μπορεί να είναι διατεθειμένες να φτιάξουν ένα πρόγραμμα ειδικά σχεδιασμένο για εσάς.
- Η συμμετοχή σας σε τοπικά δίκτυα ή θεματικά δίκτυα φορέων χρησιμεύσει για να λάβετε πληροφορίες για νέους κοινοτικούς πόρους προς όφελος των παιδιών και των οικογενειών τους.
- Υπάρχουν τοπικά προγράμματα ή φορείς που δεν μπορεί κανείς να τα βρει στο διαδίκτυο ή δεν υπάρχουν κάπου καταχωρημένα. Βγείτε στην κοινότητα και αναζητήστε τα. Συνήθως οι κοινωνικοί λειτουργοί στους Δήμους τα γνωρίζουν

λόγω της εγγύτητάς τους με αυτά. Ένα τηλέφωνο στην Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου μπορεί να αποβεί χρήσιμο.

- Ενημερώστε με λεπτομέρεια τον ανήλικο για τους λόγους που κρίνετε ωφέλιμη την παραπομπή και ανακουφίστε τον με την υποστήριξή σας καθ' όλη τη διάρκεια της διασύνδεσής του με τον φορέα παραπομπής. Η παραπομπή σε έναν νέο επαγγελματία και μια νέα Οργάνωση γεμίζει με άγχος και μπορεί να βιωθεί ως απόρριψη ή ως προδοσία (Fine/Glasser 2008).
- Δίνετε στον ανήλικο/οικογένεια ακριβείς οδηγίες για το πού ακριβώς θα πάει, πώς θα πάει (συγκοινωνίες) και το όνομα του προσώπου αναφοράς. Είναι σημαντικό να του τονίσετε να αναφέρει το όνομα σας και την ιδιότητά σας όταν ζητήσει ραντεβού.
- Κλείστε ραντεβού οι ίδιοι εκ μέρους του, όπου κρίνετε εσείς πως αυτό θα τον βοηθήσει, και κάντε το μπροστά του.
- Όταν ο φορέας ζητά το αίτημα να γίνεται από τον ίδιο τον ανήλικο/οικογένεια (κυρίως θεραπευτικά πλαίσια), εξηγήστε του(ς) αυτή τη στάση του φορέα και διαχωρίστε τον ρόλο της ΥΕΑ από τον ρόλο ενός θεραπευτικού πλαισίου.
- Όταν κάνετε την παραπομπή εξηγήστε αναλυτικά τι θα συμβεί με το απόρρητο. Όταν η παραπομπή αφορά σε αξιολόγηση καλό είναι να έχετε λάβει εξ αρχής τη γραπτή συγκατάθεση του ανηλίκου/γονέα για την απευθείας γνωστοποίηση σε εσάς των αποτελεσμάτων από τον φορέα αξιολόγησης ή να έχετε συμφωνήσει με τον γονέα να σας προσκομίσει ο ίδιος την έκθεση.
- Συνοδεύστε οι ίδιοι τον ανήλικο, εάν εσείς κρίνετε ότι αυτό θα τον βοηθήσει. Πολλές φορές βοηθά να κάνετε την πρώτη συνάντηση από κοινού με τον εκπρόσωπο του φορέα και τον ανήλικο για να διευκρινιστεί το συμβόλαιο συνεργασίας.
- Η παραπομπή δεν σημαίνει τη διακοπή της συνεργασίας με τον ανήλικο και την οικογένεια ούτε την πλήρη ανάληψη ευθύνης από τον φορέα παραπομπής.
- Σε περιπτώσεις παρέμβασης από περισσότερους φορείς, οριοθετήστε τον ρόλο σας και τον ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν οι άλλοι και, σε συνεννόηση με το υπόλοιπο δίκτυο υποστήριξης, αναλάβετε τον ρόλο του συντονιστή. Είναι σημαντικό να υπάρχει ένα πρόσωπο που, σύμφωνα με τη συζήτηση της υπόθεσης, θα υποχρεώνει τους ειδικούς να ολοκληρώσουν αυτά που οι ίδιοι οι οργανισμοί τους έχουν αναλάβει. «Η αποτελεσματικότητα αυτής της εργασίας έχει προστατεύσει χιλιάδες παιδιά κατά τις περασμένες δεκαετίες» (Sutton 2003).
- Για να μπορεί να λειτουργήσει θετικά η παραπομπή πρέπει εσείς οι ίδιοι να πιστεύετε στην αξία και την αποτελεσματικότητα του φορέα ή του ειδικού. Αυτό

κάνει τον ανήλικο να νιώσει σιγουριά για το πού θα πάει και βοηθά στη σύναψη θετικών σχέσεων με τον φορέα παραπομπής (Κοσκιιάδου 2011). Απώτερος σκοπός είναι τα θετικά αποτελέσματα για τον ανήλικο και εκεί δεν χωρούν ανταγωνισμοί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α) Ελληνική

- Αβδελά Έ., «Νέοι εν κινδύνω». Επιτήρηση, αναμόρφωση και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο, Πόλις, Αθηνά, 2013
- Αλεξιάδης Σ., Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής – Ευρωπαϊκή αντεγκληματική πολιτική, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005
- Αρτινοπούλου Β., Επανορθωτική δικαιοσύνη – Η πρόκληση των σύγχρονων δικαικών συστημάτων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010
- Βαλμαντώνης Ι., Συνεπιμέλεια και βέλτιστο συμφέρον του τέκνου (υπό το φως του Ν 4800/2021), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2022
- Γαλανάκη Ε., Το «φανταστικό ακροατήριο» και ο «προσωπικός μύθος» των εφήβων σε σχέση με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και την αντίληψη του κινδύνου. Ψυχολογία 8(4)/2001, σελ. 411-430
- Γασπαρινάτου Μ., Νεανική παραβατικότητα & αντεγκληματική πολιτική, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2020
- Δημητρίου-Βασιλοπούλου Ξ., Τα αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα για τους ανήλικους παραβάτες, στο Κ. Σπινέλλη (επιμ.), Στηρίζοντας τον ανήλικο παραβάτη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, σελ. 63-97
- Δημητρίου-Βασιλοπούλου Ξ., Παροχή διευκρινιστικών κατευθύνσεων για την προαγωγή της εφαρμογής του αναμορφωτικού μέτρου της συνδιαλλαγής ανήλικου δράστη και θύματος σύμφωνα με το άρθρο 122 ΠΚ – Εγκύκλιος της Εισαγγελίας του Α.Π., 25/6/2019

- Δημητρίου-Βασιλοπούλου Ξ., Γενικές αρχές του δικαίου ανηλίκων, Διεθνής και ελληνική νομοθεσία για παραβατικούς ανηλίκους, Εξειδικευμένοι επαγγελματίες, στο Χ. Ζαραφονίτου, Φ. Μηλιώνη, Έ. Ανίτση (επιμ.), Πρακτικά Συνεδρίου με θέμα: «Η κοινωνική επανένταξη ανηλίκων και νεαρών παραβατών», Διόνικος, Αθήνα, 2019, σελ. 21-32, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.epanodos.org.gr
- Δημοπούλου-Λαγωνικά Μ., Μεθοδολογία κοινωνικής εργασίας: Μοντέλα παρέμβασης. Από την ατομική στην ολιστική προσέγγιση, Τόπος, Αθήνα, 2000
- Ζαγούρα Π., Όψεις της παραβατικότητας των ανηλίκων και τα όρια της ποινικής της διαχείρισης, στο Κ. Σπινέλλη (επιμ.), Στηρίζοντας τον ανήλικο παραβάτη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, σελ. 125-142
- Ζαγούρα Π., Συμβουλευτική σε ανήλικους παραβάτες και κρατούμενους, στο Σ. Βιδάλη & Π. Ζαγούρα (επιμ.), Συμβουλευτική και φυλακή, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2008, σελ. 71-117
- Ζαγούρα Π., Ο εγκληματολόγος, επιμελητής ανηλίκων, στο Χ. Ζαραφονίτου (διευθ.), Το επάγγελμα του εγκληματολόγου σήμερα: Περιεχόμενο, προκλήσεις και προοπτικές, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012, σελ. 194-201
- Ζαγούρα Π., Νεότερες τάσεις στην ποινική δικαιοσύνη για ανήλικους στο διεθνές πεδίο, στο Δ. Αντωνοπούλου, Ε. Γρηγοριανού, Μ. Λεμπέση (επί.), Διακρίσεις: Πολιτικές – Νομικό πλαίσιο – Πρακτική εφαρμογή, ΝΠΙΔ «ΕΠΑΝΟΔΟΣ», Αθήνα, 2012, σελ. 26-31, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.epanodos.org.gr
- Ζαγούρα Π., Λειτουργίες του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης για ανήλικους (Διδακτορική Διατριβή), Νομική Σχολή ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2022
- Θεμελή Ό., Τα παιδιά καταθέτει – Η δικανική εξέταση ανηλίκων μαρτύρων, θυμάτων σεξουαλικής κακοποίησης, Τόπος, Αθήνα, 2014
- Θεμελή Ό., Συμβουλευτικές δεξιότητες: Το μυστικό για μία επιτυχημένη επικοινωνία, στο Πρακτικός Οδηγός για το έργο των Επιμελητών Ανηλίκων και Επιμελητών Κοινωνικής Αρωγής, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Αθήνα, 2016, σελ. 53-76
- Κοσκιιάδου Τ., Η δικτύωση ως θεραπευτική παρέμβαση σε ανήλικους που έρχονται σε επαφή με το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Ένα μοντέλο σε δοκιμή, στο Ζαγούρα Π. (επιμ.) Διεπιστημονικότητα, διεταιρικότητα και κοινωνική ένταξη του νέου παραβάτη, Αθήνα/Κομοτηνή. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2011, σελ. 351-366
- Κουλούρης Ν., Υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων και κοινωνικής αρωγής: Το κοινωνικό πρόσωπο της ποινικής δικαιοσύνης και της δικαιοσύνης ανηλίκων, στο

Πρακτικός Οδηγός για το έργο των Επιμελητών Ανηλίκων και Επιμελητών Κοινωνικής Αρωγής, Αθήνα, 2016, σελ. 13-52

- Κουλούρης Ν., Ειδικά καταστήματα κράτησης νέων, στο Ν. Ανδρουλάκης, Λ. Μαργαρίτης, Ι. Φαρσεδάκης (επιμ.), Λεξικό νομικής ορολογίας – Τ. III: Ποινικό δίκαιο & εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018, σελ. 247-248
- Κουράκης Ν., Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων – Ποινική και εγκληματολογική προσέγγιση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2012
- Μαλλούχου Α. & Μουτσοπούλου Χ., Συμβουλευτική και επιμελητές ανηλίκων: Διαστάσεις κοινωνικής διαπαιδαγώγησης των ευρισκομένων σε κίνδυνο ή σε σύγκρουση με τον νόμο ανηλίκων, στο Γ. Κουγιουμτζής & Δ. Λουκά (επιμ.), Συμβουλευτική & συνηγορία – Προάσπιση ανθρωπίνων δικαιωμάτων & ψυχικής υγείας, Γρηγόρης, Αθήνα, 2018, σελ. 161-191
- Μπλέικμोर Σ., Επινοώντας τον εαυτό μας. Η μυστική ζωή του εφηβικού εγκεφάλου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2022
- Νάσκου-Περράκη Π., Χρυσόγονος Κ., Ανθόπουλος Χ. (επιμ.), Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη – Ερμηνεία κατ' άρθρο, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002
- Πανάγος Κ., Πρότυπα και γενικές αρχές του ποινικού δικαίου ανηλίκων – Κατευθύνσεις για τη συνδιαλλαγή δράστη και θύματος, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2023α
- Πανάγος Κ., Πρόληψη της δευτερογενούς θυματοποίησης ανήλικων μαρτύρων: Κατευθύνσεις για την εφαρμογή του άρ. 227 ΚΠΔ με βάση το δίκαιο του παιδιού, Ποινική Δικαιοσύνη 7/2023β, σελ. 826-839
- Παύλου Σ., Δημήτραινας Γ., Κοσμάτος Κ., Οι κυρώσεις στον νέο Ποινικό Κώδικα, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2023
- Πιτσελά Α., Διεθνή κείμενα σωφρονιστικής πολιτικής, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003
- Πιτσελά Α., Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής (Διεθνή και ευρωπαϊκά) – Δίκαιο ανηλίκων, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006
- Πιτσελά Α., Η εγκληματολογική προσέγγιση του οικονομικού εγκλήματος, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010
- Πιτσελά Α., Αναμορφωτικά μέτρα, στο Κ. Σπινέλλη, Ν. Κουράκη, Μ. Κρανιδιώτη (επιμ.), Λεξικό εγκληματολογίας, Τόπος, Αθήνα, 2018, σελ. 34-41
- Πιτσελά Α., Εξελίξεις της νομοθεσίας στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο ανηλίκων, στο Π. Στάγκου & Δ. Μανιού (επιμ.), Δικαιώματα των παιδιών – Προστασία παιδιών και

εφήβων με έμφαση στα παιδιά σε κίνδυνο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2021, σελ. 88-118

- Πιτσελά Α., Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2022
- Σπινέλλη Κ., Ελληνικό δίκαιο ανηλίκων, δραστών και θυμάτων – Ένας κλάδος υπό διαμόρφωση, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1992
- Σπινέλλη Κ., «Αντεγκληματική πολιτική» για ανήλικα άτομα – Προβληματισμοί, πρότυπα, προοπτικές, στο Ν. Κουράκη (επιμ.), Αντεγκληματική πολιτική, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994, σελ. 271-281
- Σπινέλλη Κ & Τρωϊάνου Α., Δίκαιο ανηλίκων – Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1992
- Σταθουλοπούλου Ε., Άρθρο 40 [Ποινική μεταχείριση], στο Π. Νάσκου-Περράκη, Κ. Χρυσόγονου, Χ. Ανθόπουλου (επιμ.), Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη – Ερμηνεία κατ' άρθρο, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002, σελ. 413-442
- Σταθουλοπούλου Ε., Εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού κατά την ποινική δίκη του νεαρού παραβάτη: Κεκτημένα και προοπτικές, στο Π. Ζαγούρα (επιμ.), Διεπιστημονικότητα, διεταιρικότητα και κοινωνική ένταξη του νεαρού παραβάτη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2011, σελ. 85-109
- Σταθουλοπούλου Ε., Η προβληματική της ειδικής πρόληψης στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης για ανηλίκους, στο Χ. Ζαραφονίτου (διευθ. έκδ.), Το επάγγελμα του εγκληματολόγου σήμερα: Περιεχόμενο, προκλήσεις και προοπτικές, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2012, σελ. 171-179
- Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Η απειλή της ποινής και των μέτρων ασφαλείας, στο Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, Ν. Μπιτζιλέκη, Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου (επιμ.), Δίκαιο των ποινικών κυρώσεων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2020, σελ. 31-141

β) Ξενόγλωσση

- Andrews D.A. & Kiessling J.J., Program structure and effective correctional practices: A summary of the CaVic research, In R. R. Ross & P. Gendreau (Eds.), Effective correctional treatment, 1980
- Bordin E.S., The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance, Psychotherapy: Theory, Research & Practice 16(3)/1979, pp. 252-260
- Bosker J., Van Doormalen Jolein Monnee, Henskens Renee, Van Der Plaat Denise, Effective practices in probation supervision. A systematic literature review, Kwaliteit Forensische Zorg, 2020

- Caianiello M., To Sanction (or not to Sanction) Procedural Flaws at EU Level? A Step Forward in the Creation of an EU Criminal Process, *European Journal of Crime and Criminal Law and Criminal Justice* 22(4)/2014, pp. 317-329
- Davies H.J. & Davidson H.A., Parental involvement practices of juvenile courts: Report to the Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice. American Bar Association, Center on Children and the Law, Washington, 2001
- Fine F.S. & Glasser H.P., Η επιβληθητική συνέντευξη κατά την πρώτη συνεδρία. Η εμπλοκή του πελάτη και η εγκαθίδρυση εμπιστοσύνης, Gutenberg, Αθήνα, 2008
- Hamilton C. et al., Ξεκλειδώνοντας τα δικαιώματα των παιδιών, Coram Children's Legal Centre, UK, 2016
- Kadushin A. & Kadushin G., The social work interview. A guide for human services professionals, Columbia University Press, New York, 1997
- Kennealy P.J., Firm, fair, and caring officer-offender relationships protect against supervision failure, *Law and Human Behavior* 36(6)/2012, pp. 496-505
- Liefwaard T., Rap S., Bolscher A., Με ακούει κανείς; Η συμμετοχή των παιδιών στην δικαιοσύνη ανηλίκων. Ένα εγχειρίδιο για πιο φιλικά προς τα παιδιά ευρωπαϊκά συστήματα απονομής δικαιοσύνης, International Juvenile Justice Observatory, 2016
- Maschi T., Schwalbe C., Ristow J., In Pursuit of the Ideal Parent in Juvenile Justice: A Qualitative Investigation of Probation Officers' Experiences with Parents of Juvenile Offenders, *Journal of Offender Rehabilitation* 52(7)/2013, pp. 470-492
- Maslow A., A theory of human motivation, *Psychological Review* 50(4)/1943, pp. 370-396
- Ouwwerkerk J., EU Competence in the Area of Procedural Criminal Law: Functional vs. Self-standing Approximation of Procedural Rights and Their Progressive Effect on the Charter's Scope of Application, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 27(2)/2019, pp. 89-96
- Rap S. & Zlotnik D., The Right to Legal and Other Appropriate Assistance for Child Suspects and Accused, *European Journal of Crime and Criminal Law and Criminal Justice* 26(2)/2018, pp. 110-131
- Rap S., Zlotnik D., van Leeuwen C., Liefwaard T., White Paper on the EU Directive 2016/800 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceeding. Key aspects, priorities and challenges for implementation in the EU Member States, International Juvenile Justice Observatory, 2018
- Ribner D.S. & Knei-Paz C., Clients view of a successful working relationship, *Social Work* 47(4)/2002, pp. 379-387

- Rosado M.L., Talking to teens in the justice system: Strategies for Interviewing Adolescent Defendants, Witnesses, and Victims. American Bar Association Juvenile Justice Center Juvenile Law Center, Youth Law Center, 2000
- Sayers D., Standing up for Children? The Directive on Procedural Safeguards for Children Suspected or Accused in Criminal Proceedings, EU Law Analysis-Expert insight into EU law developments, 22 December 2015
- Schwalbe C.S., Toward an integrated theory of probation, Criminal Justice and Behavior 39(2)/2012, pp. 185-201
- Schaffner L., Families on probation. Court-ordered parenting skills classes for parents of juvenile offenders. Crime and Delinquency 43(4)/1997, pp. 412-437
- Sutton C., Προβλήματα συμπεριφοράς παιδιών και εφήβων. Μια διεπιστημονική προσέγγιση αξιολόγησης και παρέμβασης, Σαββάλας, Αθήνα, 2003
- Trotter C., Working with involuntary clients. A guide to practice, Routledge, London-New York, 2015

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Ν. 4689/2020

Νόμος 4689/2020

Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών (ΕΕ) 2016/800, 2017/1371, 2017/541, 2016/1919, 2014/57/ΕΕ, κύρωση του Μνημονίου Διοικητικής Συνεργασίας μεταξύ του Υπουργείου Δικαιοσύνης της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργείου Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξεως της Κυπριακής Δημοκρατίας, τροποποιήσεις του ν. 3663/2008 (Α'99) προς εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 2018/1727 και άλλες διατάξεις.

Η ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΟΔΗΓΙΑΣ (ΕΕ) 2016/800 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ 11ης ΜΑΪΟΥ 2016 ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΥΠΟΠΤΟΙ Ή ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ (ΕΕ L 132/21.5.2016)

Άρθρο 1

Αντικείμενο (άρθρο 1 Οδηγίας)

Το παρόν μέρος θεσπίζει κανόνες σχετικά με ορισμένα δικαιώματα των ανηλίκων που:

α) είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας ή

β) υπόκεινται σε διαδικασία ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, κατ' εφαρμογή του ν. 3251/2004 (Α'127).

Άρθρο 2

Πεδίο εφαρμογής (άρθρο 2 Οδηγίας)

1. Το παρόν μέρος εφαρμόζεται στους ανήλικους που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινική διαδικασία μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης.

2. Το παρόν μέρος εφαρμόζεται στους ανήλικους που είναι καταζητούμενοι από τη στιγμή της σύλληψής τους στο κράτος μέλος εκτέλεσης, σύμφωνα με το άρθρο 15 του παρόντος.

3. Με εξαίρεση το άρθρο 5, το άρθρο 8 παρ. 3 στοιχείο β' και το άρθρο 14, στον βαθμό που οι εν λόγω διατάξεις αφορούν ασκούντα τη γονική μέριμνα, το παρόν μέρος, εφαρμόζεται στα πρόσωπα που αναφέρονται στις παραγράφους 1 και 2, εφόσον τα πρόσωπα αυτά ήταν ανήλικα όταν άρχισαν οι διαδικασίες αυτές, ακόμα κι αν συμπλήρωσαν στη συνέχεια την ηλικία των δεκαοκτώ (18) ετών, ιδιαίτερα όταν η εφαρμογή του παρόντος μέρους ή ορισμένων διατάξεων αυτού κρίνεται ενδεδειγμένη υπό το πρίσμα όλων των περιστάσεων της υπόθεσης, μεταξύ άλλων, του κατά πόσο το συγκεκριμένο πρόσωπο είναι ώριμο και ευάλωτο. Το παρόν μέρος δεν εφαρμόζεται, όταν το πρόσωπο στο οποίο αφορούν οι διατάξεις, έχει συμπληρώσει την ηλικία των είκοσι πέντε (25) ετών.

4. Το παρόν μέρος εφαρμόζεται και σε ανήλικους που δεν ήταν αρχικά ύποπτοι ή κατηγορούμενοι για την τέλεση αξιόποινης πράξης, αλλά απέκτησαν την ιδιότητα αυτή μεταγενέστερα, σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, με επίσημη κοινοποίηση ή με άλλον τρόπο από τις αρμόδιες αρχές.

5. Το παρόν μέρος εφαρμόζεται σε πράξεις, για τις οποίες όταν τελούνται από ενήλικο, προβλέπεται ποινή φυλάκισης, το κατώτατο όριο της οποίας είναι τουλάχιστον έξι (6) μηνών, χωρίς να θίγονται τα δικαιώματα που παρέχονται σε κάθε ύποπτο ή κατηγορούμενο από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

6. Σε κάθε περίπτωση, το παρόν μέρος εφαρμόζεται πλήρως όταν ο ανήλικος έχει στερηθεί την ελευθερία του, ανεξάρτητα από το στάδιο της ποινικής διαδικασίας.

Άρθρο 3

Ορισμοί (άρθρο 3 Οδηγίας)

Για τους σκοπούς του παρόντος μέρους, ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:

1) «ανήλικος»: κάθε φυσικό πρόσωπο ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ (18) ετών,

2) «ασκών τη γονική μέριμνα»: κάθε πρόσωπο που ασκεί τη γονική μέριμνα του ανηλίκου,

3) «γονική μέριμνα»: το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που παρέχονται σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο με δικαστική απόφαση, απευθείας από τον νόμο ή με ισχύουσα συμφωνία, όσον αφορά στο πρόσωπο ή στην περιουσία ανηλίκου, περιλαμβανομένων των δικαιωμάτων επιμέλειας, εκπροσώπησης, διοίκησης της περιουσίας και προσωπικής επικοινωνίας.

Όταν είναι αβέβαιο, βάσει εγγράφων ή ιατρικής εξέτασης ή άλλων αποδεικτικών στοιχείων, εάν το πρόσωπο είναι άνω ή κάτω των δεκαοκτώ (18) ετών, τότε τεκμαίρεται ότι είναι ανήλικο.

Άρθρο 4

Δικαίωμα ενημέρωσης (άρθρο 4 Οδηγίας)

1. Ο ανήλικος ενημερώνεται άμεσα, προφορικώς ή γραπτώς, σχετικά με τα δικαιώματά του και σχετικά με τις γενικές πτυχές της διεξαγωγής της διαδικασίας, που προβλέπονται στο παρόν μέρος, στις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, με αντίστοιχη γραπτή πιστοποίηση ότι έλαβε γνώση αυτών, με την επιφύλαξη των οριζόμενων στις διατάξεις των άρθρων 95 και 96 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Η ενημέρωση περιλαμβάνει τα ακόλουθα δικαιώματα, ανά στάδιο της ποινικής διαδικασίας:

A) Όταν ο ανήλικος πληροφορηθεί ότι είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος, ενημερώνεται αμέσως για:

i) το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα αυτού (άρθρο 5),

ii) το δικαίωμα συνδρομής δικηγόρου (άρθρο 6), iii) το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής του ζωής (άρθρο 13), iv) το δικαίωμα συνοδείας του από τον ασκούντα τη γονική του μέριμνα ή από άλλον ενήλικο (άρθρα 5 παρ. 2 και 14 παρ. 2), σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας,

v) το δικαίωμα χορήγησης νομικής συνδρομής (άρθρο 16),

vi) το δικαίωμα σε αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας (άρθρα 170 επ. του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας).

B) Από την άσκηση της ποινικής δίωξης και πάντως πριν από την απαγγελία της κατηγορίας, ο ανήλικος ενημερώνεται αμέσως για:

i) το δικαίωμα ατομικής αξιολόγησης (άρθρο 7), ii) το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος ιατρικής περίθαλψης (άρθρο 8), iii) το δικαίωμα περιορισμού της στέρησης της ελευθερίας, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος σε περιοδική επανεξέταση της κράτησής του και τυχόν αντικατάστασής αυτής με άλλα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα (άρθρο 10),

iv) το δικαίωμα συνοδείας από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά την ακροαματική διαδικασία (άρθρο 14),

v) το δικαίωμα αυτοπρόσωπης παράστασης στη δίκη (άρθρο 340 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας).

Γ) Με την έκδοση της απόφασης, ο ανήλικος ενημερώνεται αμέσως για το δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσων ή βοηθημάτων.

Δ) Σε κάθε περίπτωση στέρησης της προσωπικής του ελευθερίας, ο ανήλικος ενημερώνεται αμέσως για το δικαίωμα ειδικής μεταχείρισης κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας (άρθρο 11).

2. Κατά την παροχή των ανωτέρω πληροφοριών, χρησιμοποιείται γλώσσα απλή και κατανοητή στην επικοινωνία με τον ανήλικο. Γι' αυτόν τον σκοπό, λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ανηλίκου, ιδίως η ηλικία, η ωριμότητα, οι πνευματικές και διανοητικές ικανότητες, το μορφωτικό επίπεδο, η γλωσσική επάρκεια, τυχόν προβλήματα ακοής ή όρασης, καθώς και η έντονη συναισθηματική φόρτιση αυτού, τα οποία ενδεχομένως επηρεάζουν την ικανότητά του να κατανοεί ή να γίνεται κατανοητός. Διατίθεται δε, οδηγός δικαιωμάτων του παρόντος μέρους, διατυπωμένος στις πιο συχνά ομιλούμενες γλώσσες, καθώς και στη γραφή Μπράιγ (Braille).

Άρθρο 5

Δικαίωμα του ανηλίκου να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα (άρθρο 5 Οδηγίας)

1. Η ενημέρωση του ανηλίκου σύμφωνα με το άρθρο 4 παρέχεται το συντομότερο δυνατό και στον ασκούντα τη γονική μέριμνα, κατά τα αντίστοιχα χρονικά στάδια.

2. Η ενημέρωση της παρ. 1 παρέχεται σε άλλον κατάλληλο ενήλικο, που ορίζεται από τον ανήλικο, που δεν ασκεί τη γονική μέριμνα αυτού, εφόσον γίνει αποδεκτός, υπό αυτή την ιδιότητα, από την αρμόδια, ανά στάδιο της διαδικασίας, διωκτική, εισαγγελική ή δικαστική αρχή, όταν η παροχή της εν λόγω ενημέρωσης στον ασκούντα τη γονική μέριμνα: α) αντιβαίνει στο υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου ή β) είναι ανέφικτη, επειδή, αν και καταβλήθηκαν εύλογες προσπάθειες, είναι αδύνατη η επικοινωνία με αυτόν ή είναι άγνωστη η ταυτότητά του ή γ) μπορεί, βάσει αντικειμενικών και πραγματικών περιστατικών, να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο την ποινική διαδικασία. Όταν ο ανήλικος δεν έχει ορίσει άλλον κατάλληλο ενήλικο ή όταν ο ενήλικος που έχει οριστεί από τον ανήλικο, δεν γίνεται αποδεκτός από την αρμόδια αρχή, η τελευταία, λαμβάνοντας υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου, ορίζει άλλο πρόσωπο και παρέχει την ενημέρωση σε αυτό. Το εν λόγω πρόσωπο μπορεί να είναι εκπρόσωπος αρχής ή φορέα, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, που αναλαμβάνει την ευθύνη για την προστασία ή εν γένει την προάσπιση δικαιωμάτων των ανηλίκων.

3. Όταν εκλείψουν οι περιστάσεις που οδήγησαν στην εφαρμογή των περ. α', β' ή γ' της παρ. 2, κάθε πληροφορία που λαμβάνει ο ανήλικος σύμφωνα με το άρθρο 4, η οποία εξακολουθεί να διατηρεί τη σημασία της στο πλαίσιο της διαδικασίας, παρέχεται στον ασκούντα τη γονική μέριμνα του ανηλίκου.

Άρθρο 6

Συνδρομή από δικηγόρο (άρθρο 6 Οδηγίας)

1. Οι ανήλικοι που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι για την τέλεση αξιόποινης πράξης, έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και του ν. 4478/2017 (Α' 91). Καμία διάταξη του παρόντος μέρους και ειδικότερα του παρόντος άρθρου δεν θίγει το δικαίωμα αυτό.

2. Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι ανήλικοι ασκούν αποτελεσματικά τα δικαιώματα υπεράσπισής τους, δικαιούνται να λαμβάνουν τη συνδρομή δικηγόρου, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, μόλις ενημερωθούν από τις αρμόδιες αρχές, με επίσημη κοινοποίηση ή με άλλον τρόπο, σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, ότι απέκτησαν την ιδιότητα του ύποπτου ή κατηγορουμένου για την τέλεση αξιόποινης πράξης. Σε κάθε περίπτωση, οι ανήλικοι δικαιούνται να λαμβάνουν τη συνδρομή δικηγόρου σε όποιο από τα ακόλουθα γεγονότα επισυμβεί νωρίτερα:

α) προτού εξεταστούν από τις διωκτικές, εισαγγελικές ή δικαστικές αρχές,

β) κατά τη διενέργεια ανακριτικής πράξης ή άλλης πράξης συλλογής αποδεικτικών στοιχείων από ανακριτική ή άλλη αρμόδια αρχή, σύμφωνα με την περ. γ' της παρ. 3,

γ) χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση αμέσως μετά τη σύλληψή τους,

δ) όταν έχουν κλητευθεί ενώπιον ποινικού δικαστηρίου, εγκαίρως πριν παραστούν ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου.

3. Η συνδρομή από δικηγόρο περιλαμβάνει τα εξής: α) δικαίωμα κατ' ιδίαν συνάντησης και εν γένει επικοινωνίας του ανηλίκου με τον δικηγόρο που τον εκπροσωπεί, πριν από την εξέτασή του από τις διωκτικές, εισαγγελικές ή δικαστικές αρχές,

β) την παράσταση του δικηγόρου κατά τη διάρκεια της εξέτασης του ανηλίκου από τις υπό στ. (α) αρχές, η οποία πιστοποιείται με σχετική αναφορά της παράστασής του στη συνταχθείσα έκθεση εξέτασης, καθώς και την ουσιαστική συμμετοχή αυτού κατά τη διάρκεια της εξέτασης,

γ) την παράσταση του δικηγόρου, τουλάχιστον, κατά τις ακόλουθες ανακριτικές πράξεις ή πράξεις συλλογής αποδεικτικών στοιχείων, εφόσον ο ύποπτος ή κατηγορούμενος ανήλικος υποχρεούται ή δικαιούται να παραστεί στη συγκεκριμένη πράξη:

i) προσέλευση προσώπων για αναγνώριση, ii) κατ' αντιπαράσταση εξετάσεις, iii) αναπαράστασεις του εγκλήματος.

4. Η επικοινωνία του ανηλίκου και του δικηγόρου του είναι απόρρητη και πραγματοποιείται με συναντήσεις, αλληλογραφία, τηλεφωνικές συνομιλίες, μέσα κοινωνικής δικτύωσης και οποιονδήποτε άλλον νόμιμο τρόπο.

5. Η συνδρομή δικηγόρου είναι υποχρεωτική στις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) όταν ο ανήλικος προσάγεται ενώπιον εισαγγελικής ή δικαστικής αρχής, προκειμένου να ληφθεί απόφαση σχετικά με τη στέρηση ή μη της ελευθερίας του, σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας και εντός του πεδίου εφαρμογής του παρόντος μέρους και

β) κατά τη διάρκεια της κράτησής του.

6. Ο ανακριτής έχει την υποχρέωση να διορίσει αυτεπαγγέλτως συνήγορο, στην περίπτωση που ο ανήλικος ή ο ασκών τη γονική μέριμνα αυτού δεν έχει διορίσει δικηγόρο επιλογής του.

7. Όταν ο ανήλικος δικαιούται τη συνδρομή δικηγόρου, σύμφωνα με το παρόν άρθρο, αλλά δεν παρίσταται δικηγόρος, οι αρμόδιες διωκτικές, εισαγγελικές ή δικαστικές αρχές αναβάλλουν την εξέταση του ανηλίκου ή τη διενέργεια άλλης ανακριτικής πράξης ή πράξης συλλογής αποδεικτικών στοιχείων που προβλέπεται στην περ. γ' της παρ. 3, για εύλογο χρονικό διάστημα είτε προκειμένου να αναμείνουν την άφιξη δικηγόρου είτε προκειμένου να εξασφαλίσουν δικηγόρο για τον ανήλικο, όταν αυτός δεν έχει διορίσει δικηγόρο επιλογής του.

8. Σε εξαιρετικές περιστάσεις και μόνο κατά την προδικασία, είναι δυνατή η παρέκκλιση προσωρινά από την εφαρμογή των προβλεπόμενων στην παρ. 2 δικαιωμάτων, στον βαθμό που ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης το δικαιολογούν, για έναν από τους ακόλουθους επιτακτικούς λόγους:

α) όταν υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπούν σοβαρές δυσμενείς συνέπειες για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπου,

β) όταν είναι επιτακτική η ανάληψη άμεσης δράσης από τις ανακριτικές αρχές προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία σε σχέση με σοβαρό ποινικό αδίκημα, με πρωταρχικό κριτήριο πάντοτε το υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου.

Για την παρέκκλιση της παρούσας παραγράφου, όταν αυτή ενεργείται από προανακριτικό υπάλληλο, που δεν είναι δικαστικός λειτουργός, απαιτείται η προηγούμενη έγκριση του αρμόδιου Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών.

Άρθρο 7

Δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση (άρθρο 7 Οδηγίας)

1.Ανήλικος που είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος για την τέλεση αξιόποινης πράξης, αξιολογείται ατομικά αμελλητί από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 7, 8 και 14 του π.δ. 49/1979 (Α' 11), μετά από γραπτή παραγγελία του αρμόδιου ανά στάδιο της ποινικής διαδικασίας, εισαγγελικού ή δικαστικού λειτουργού. Η ατομική αξιολόγηση συνίσταται στη συγκέντρωση πληροφοριών, οι οποίες αποτελούν το περιεχόμενο σχετικής έκθεσης κοινωνικής έρευνας, αναφορικά με την προσωπικότητα, το οικονομικό, κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον, καθώς και την ψυχική, σωματική και διανοητική κατάσταση του ανήλικου. Η έκταση και οι λεπτομέρειες του περιεχομένου της σχετικής έκθεσης μπορούν να διαφέρουν ανάλογα με τις περιστάσεις της υπόθεσης, τα μέτρα που ενδέχεται να ληφθούν, εάν το δικαστήριο κρίνει ότι ο ανήλικος τέλεσε την πράξη για την οποία κατηγορείται και εάν ο ανήλικος έχει υποβληθεί πρόσφατα σε ατομική αξιολόγηση. Η ατομική αξιολόγηση επικαιροποιείται, καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, σε περίπτωση που ουσιωδώς μεταβάλλονται οι περιστάσεις που αποτέλεσαν τη βάση της και χρησιμεύει στις αρμόδιες αρχές, όταν πρόκειται να αποφασίσουν για την αναγκαιότητα λήψης ή μη ενός μέτρου που ωφελεί τον ανήλικο, για τη λήψη του καταλληλότερου μέτρου προς το συμφέρον του ανήλικου και την αποτελεσματικότητα ενδεχόμενων ασφαλιστικών μέτρων όσον αφορά τον ανήλικο, καθώς και για τη λήψη απόφασης ή ανάληψη δράσης στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας μεταξύ άλλων κατά την επιμέτρηση της ποινής. Σε περίπτωση που κριθεί αναγκαίο να ληφθεί ένα μέτρο, χωρίς προηγουμένως να έχει διενεργηθεί η ατομική αξιολόγηση, η προσφορότητα του ληφθέντος μέτρου επανεξετάζεται, μόλις αυτή διενεργηθεί. Ατομική αξιολόγηση που έχει διεξαχθεί για τον ίδιο ανήλικο στο πρόσφατο παρελθόν για άλλη υπόθεση, μπορεί να χρησιμοποιηθεί, εφόσον επικαιροποιηθεί. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, η υποχρέωση σύνταξης της έκθεσης κοινωνικής έρευνας δύναται να παραλειφθεί, εφόσον τούτο δικαιολογείται από τις περιστάσεις της υπόθεσης και εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του ανήλικου και υπό την προϋπόθεση, ότι η ατομική αξιολόγηση είναι διαθέσιμη σε κάθε περίπτωση κατά την έναρξη των ακροαματικών διαδικασιών ενώπιον δικαστηρίου.

2.Εάν η αρμόδια Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής εκδώσει γνωμάτευση ότι απαιτείται εξειδικευμένη αξιολόγηση για την εκτίμηση της ψυχικής υγείας του ανήλικου ή για τη διάγνωση διαταραχών εθισμού, καθώς και σε περίπτωση που η υπηρεσία αυτή δεν λειτουργεί, ο αρμόδιος Εισαγγελέας Πλημμελειοδικών επικουρείται από Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών, η οποία αποτελείται από:

(α) έναν παιδοψυχίατρο ή έναν ψυχίατρο με εμπειρία σε θέματα παιδιών, εφήβων και νέων,

(β) έναν ψυχολόγο με εμπειρία σε θέματα παιδιών, εφήβων και νέων,

(γ) έναν κοινωνικό λειτουργό με εμπειρία σε θέματα παιδιών, εφήβων και νέων ή έναν επιμελητή ανηλίκων ή επιμελητή κοινωνικής αρωγής, με τους νόμιμους αναπληρωτές τους.

Εάν υπάρχει μεγάλος φόρτος υποθέσεων, ορίζεται και δεύτερη Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων με τους αναπληρωτές της.

3.Τα μέλη της Επιστημονικής Ομάδας Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών συμπεριλαμβάνονται στους καταρτιζόμενους στην έδρα κάθε Εισαγγελίας Εφετών πίνακες πραγματογνομόνων, σε ειδικό κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών» και αποζημιώνονται, σύμφωνα με τις διατάξεις που ισχύουν για τους πραγματογνώμονες. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Δικαιοσύνης μπορεί να ρυθμίζονται ειδικότερα θέματα αναφορικά με τα ποσά των αποζημιώσεων και των εξόδων, τις

προϋποθέσεις πληρωμής, τη διαδικασία υποβολής αιτήσεων από τους ενδιαφερόμενους, τα απαιτούμενα δικαιολογητικά για την τεκμηρίωση της προβλεπόμενης από το παρόν άρθρο εξειδίκευσης, τα επιμέρους καθήκοντα του κάθε μέλους της Επιστημονικής Ομάδας Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών και το πρωτόκολλο λειτουργίας της, καθώς και κάθε άλλο τεχνικό και λεπτομερειακό θέμα, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 576 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

4. Η Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών, μετά από την ανάθεση σε αυτήν για αξιολόγηση κάθε υπόθεσης, από τον αρμόδιο Εισαγγελέα, με έκθεσή της προς αυτόν, προτείνει την ενδεδειγμένη παρέμβαση. Για τον σκοπό αυτόν, η Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών συνεργάζεται με τους επιμελητές ανηλίκων και κοινωνικής αρωγής.

5. Η Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών ορίζεται ετησίως με την έναρξη του δικαστικού έτους από το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών της έδρας κάθε εισαγγελίας εφετών, μετά από πρόταση του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών. Σε κάθε όμως περίπτωση, συνεχίζει και ολοκληρώνει τις εργασίες της επί των υποθέσεων που της είχαν ανατεθεί ενόσω διαρκούσε η θητεία της.

6. Μέχρις ότου συγκροτηθούν οι Επιστημονικές Ομάδες Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών, οι αρμοδιότητές τους ασκούνται από τις οριζόμενες από τον αρμόδιο Εισαγγελέα ή το δικαστήριο δομές του Εθνικού Συστήματος Υγείας.

7. Η ατομική αξιολόγηση διεξάγεται με την ενεργό συμμετοχή του ανηλίκου και, εφόσον κρίνεται σκόπιμο, με τη συμμετοχή του ασκούντος τη γονική μέριμνα ή άλλου κατάλληλου ενήλικου ή εξειδικευμένου επαγγελματία.

8. Οι εκθέσεις κοινωνικής έρευνας, οι εκθέσεις εκτίμησης, που συντάσσονται από την Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής και την Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών, αντίστοιχα, καθώς και κάθε άλλο στοιχείο που περιέρχεται σε γνώση των τελευταίων, κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους, είναι απόρρητα, δεν επισυνάπτονται στη σχετική δικογραφία και γνώση αυτών λαμβάνουν μόνο οι αρμόδιες, ανά στάδιο ποινικής διαδικασίας, εισαγγελικές και δικαστικές αρχές, καθώς και ο ύποπτος ή κατηγορούμενος, εφόσον το αιτηθεί.

Άρθρο 8

Δικαίωμα ιατρικής εξέτασης (άρθρο 8 Οδηγίας)

1. Ο ανήλικος που στερείται την ελευθερία του έχει δικαίωμα να ζητήσει την χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση ιατρική εξέταση της πνευματικής και σωματικής του κατάστασης. Η ιατρική εξέταση είναι όσο το δυνατόν λιγότερο επεμβατική και διενεργείται χωρίς καθυστέρηση από ιατρό ή άλλο εξειδικευμένο επαγγελματία υγείας. Για την ιατρική εξέταση συντάσσεται γραπτή έκθεση, η οποία αποτελεί μέρος της δικογραφίας. Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες κρίνεται αναγκαίο, παρέχεται στον ανήλικο ιατρική περίθαλψη. Εφόσον απαιτείται από τις περιστάσεις, διενεργείται και κάθε άλλη ιατρική εξέταση.

2. Τα αποτελέσματα της ιατρικής εξέτασης λαμβάνονται υπόψη, όταν προσδιορίζουν την ικανότητα του ανηλίκου να κατανοήσει πλήρως και να παρακολουθήσει την ποινική διαδικασία, όπως ανακριτικές πράξεις, πράξεις συλλογής αποδεικτικών στοιχείων ή οποιαδήποτε μέτρα λαμβάνονται ή προβλέπεται να ληφθούν κατά αυτού.

3. Η ιατρική εξέταση διενεργείται είτε αυτεπαγγέλτως, εφόσον υπάρχουν συγκεκριμένες ενδείξεις που απαιτούν τη διακρίβωση της πνευματικής και σωματικής κατάστασης του ανηλίκου, είτε κατόπιν σχετικής αίτησης οποιουδήποτε από τα ακόλουθα πρόσωπα: α) του ανηλίκου, β) του ασκούντος τη γονική μέριμνα ή άλλου κατάλληλου προσώπου, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 5 και 14 και γ) του συνηγόρου υπεράσπισης του ανηλίκου.

Άρθρο 9

Οπτικοακουστική καταγραφή (άρθρο 9 Οδηγίας)

1. Η εξέταση του ύποπτου ή κατηγορούμενου ανηλίκου από διωκτικές αρχές καταχωρίζεται σε ηλεκτρονικό οπτικοακουστικό μέσο στις ακόλουθες περιπτώσεις:

α) για τις πράξεις που αναφέρονται στα άρθρα 322, 323Α, 324, 336, 337, 338, 339, 342, 345, 348, 348Α, 348Β, 348Γ, 349, 351Α Π.Κ., καθώς και στα άρθρα 29 παρ. 5 και 6 και 30 του ν. 4251/2014 (Α' 80), ως ισχύουν, ή για πράξη την οποία, αν τελούσε ενήλικος, θα ήταν κακούργημα απειλούμενο με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης, ανεξαρτήτως εάν ο ανήλικος παρίσταται ή μη με δικηγόρο ή έχει στερηθεί ή μη την ελευθερία του,

β) όταν δεν παρίσταται δικηγόρος, γ) όταν ο ανήλικος έχει στερηθεί την ελευθερία του.

2. Σε κάθε άλλη περίπτωση, η εξέταση συντάσσεται εγγράφως.

3. Το παρόν άρθρο δεν θίγει τη δυνατότητα υποβολής ερωτήσεων με αποκλειστικό σκοπό την ταυτοποίηση του ανηλίκου χωρίς οπτικοακουστική καταγραφή.

4. Στις περιπτώσεις που είναι υποχρεωτική η οπτικοακουστική καταγραφή της εξέτασης του ανηλίκου, αλλά, λόγω ανυπέρβλητου τεχνικού προβλήματος, καθίσταται αυτή αδύνατη, τότε η εξέταση του ανηλίκου συντάσσεται εγγράφως, εφόσον η επίλυση του τεχνικού προβλήματος είναι ανέφικτη, δεν κρίνεται σκόπιμη η αναβολή της εξέτασης και αυτό εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου.

Άρθρο 10

Εναλλακτικά μέτρα (άρθρο 11 Οδηγίας)

Στους ανήλικους επιβάλλονται αναμορφωτικά και θεραπευτικά μέτρα, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 122, 123 και 126 Π.Κ., καθώς και στο τρίτο και τέταρτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 283 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

Άρθρο 11

Ειδική μεταχείριση στην περίπτωση στέρησης της ελευθερίας (άρθρο 12 παρ. 1, 2, 3, 4, 6 Οδηγίας)

1. Νεαροί κρατούμενοι και των δύο φύλων, οι οποίοι έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο (15ο) έτος και δεν έχουν συμπληρώσει το εικοστό πρώτο (21ο) έτος της ηλικίας τους και στους οποίους έχει επιβληθεί προσωρινή κράτηση ή ποινικός σωφρονισμός, κρατούνται σε ειδικά καταστήματα κράτησης νέων, στα οποία εφαρμόζονται εξειδικευμένα προγράμματα μορφωτικού και επαγγελματικού χαρακτήρα.

2. Ανήλικοι δράστες που έχουν συλληφθεί επ' αυτοφώρω ή σε βάρος των οποίων έχει εκτελεσθεί ένταλμα σύλληψης ή βιαίας προσαγωγής, κρατούνται σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους των αστυνομικών τμημάτων, εκτός εάν κρίνεται ότι αυτό δεν εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον τους ή εάν, σε εξαιρετικές περιστάσεις, αυτό δεν είναι πρακτικά δυνατό, υπό την

προϋπόθεση ότι οι ανήλικοι κρατούνται μαζί με ενηλίκους με τρόπο συμβατό με το υπέρτατο συμφέρον τους.

3. Οι νεαροί κρατούμενοι επιτρέπεται να παραμένουν στα ειδικά γι' αυτούς καταστήματα ή τμήματα, μέχρι τη συμπλήρωση του εικοστού πέμπτου έτους της ηλικίας τους, εάν αυτό κρίνεται αναγκαίο από την Κεντρική Επιτροπή Μεταγωγών (Κ.Ε.Μ.), μετά από πρόταση του Συμβουλίου Φυλακής, προς ολοκλήρωση των μορφωτικών ή επαγγελματικών προγραμμάτων, τα οποία παρακολουθούν, εφόσον οι ίδιοι δείχνουν ενδιαφέρον και η παραμονή τους στο κατάστημα δεν προκαλεί προβλήματα στην κοινή διαβίωση και την ομαλή λειτουργία του καταστήματος.

4. Ο ανήλικος κρατούμενος επικοινωνεί το συντομότερο δυνατό, κατά την αστυνομική προανάκριση και κατά το στάδιο της προδικασίας ή της κύριας διαδικασίας, με τον έχοντα τη γονική μέριμνα αυτού γονέα ή ένα από τα πρόσωπα των άρθρων 5 και 14, εφόσον η συνάντηση αυτή συνάδει με τις ανακριτικές και επιχειρησιακές ανάγκες. Η παρούσα παράγραφος δεν θίγει τον ορισμό άλλου κατάλληλου ενήλικα δυνάμει των άρθρων 5 ή 14.

Άρθρο 12

Έγκαιρη και επιμελής εξέταση των υποθέσεων (άρθρο 13 Οδηγίας)

1. Οι ποινικές διαδικασίες που αφορούν σε ανήλικους διεξάγονται κατ' απόλυτη προτεραιότητα και εξετάζονται με τη δέουσα επιμέλεια.

2. Καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας:

α) Οι ανήλικοι αντιμετωπίζονται κατά τρόπο που να προστατεύεται η αξιοπρέπειά τους και κατάλληλο για την ηλικία τους, την ωριμότητά τους και το επίπεδο κατανόησης, και που λαμβάνει υπόψη τυχόν ειδικές ανάγκες, μεταξύ άλλων τις δυσχέρειες επικοινωνίας που ενδεχομένως έχουν.

β) Η εξέταση των ανηλίκων διενεργείται αμελλητί από την αρμόδια αρχή και με όσο το δυνατόν περιορισμένο και αναγκαίο αριθμό καταθέσεων. Η διάρκεια κάθε εξέτασης δεν υπερβαίνει τον αναγκαίο χρόνο. Εκείνος που διενεργεί την εξέταση, καταγράφει στην έκθεση εξέτασης και τις ερωτήσεις που απευθύνει στον εξεταζόμενο ανήλικο.

γ) Ανάλογα με την ηλικία των ανηλίκων, την ωριμότητά τους, το επίπεδο κατανόησης και άλλων δυσχερειών επικοινωνίας που ενδεχομένως έχουν, η υποβολή ερωτήσεων σε κάθε εξέτάσή τους, γίνεται σε γλώσσα κατανοητή και απλή. Οι ερωτήσεις υποβάλλονται με τρόπο ευκρινή και ουδέτερο, μη καθοδηγητικό, μη υποβολιμαίο ή συναισθηματικά φορτισμένο.

δ) Κατά την εξέταση του ανηλίκου που είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος για τις πράξεις των άρθρων 322, 323Α, 324, 336, 337, 338, 339, 342, 345, 348, 348Α, 348Β, 348Γ, 349, 351Α Π.Κ., των παρ. 5 και 6 του άρθρου 29, καθώς και του άρθρου 30 του ν. 4251/2014 (Α' 80), μετά από γραπτή παραγγελία του αρμόδιου ανά στάδιο της ποινικής διαδικασίας, εισαγγελικού ή δικαστικού λειτουργού, παρίσταται ένας παιδοψυχίατρος και σε περίπτωση έλλειψής του, ψυχίατρος ή ψυχολόγος, μέλος της Επιστημονικής Ομάδας Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών του άρθρου 7, ο οποίος προετοιμάζει τον ανήλικο για την εξέταση και παρίσταται κατά την εξέτάσή του, συνεργαζόμενος προς τούτο με τις δικωτικές, εισαγγελικές και δικαστικές αρχές. Στις λοιπές περιπτώσεις πράξεων κακούρηματικού χαρακτήρα, η παράσταση εξειδικευμένου επαγγελματία ψυχικής υγείας κατά την εξέταση του ανηλίκου είναι δυναμική και παραγγέλλεται, κυρίως, στις περιπτώσεις ανηλίκων που έχουν αξιολογηθεί ιατρικά, κατά τα

αναφερόμενα στο άρθρο 8 και έχουν διαγνωσθεί ως ανήλικοι με ειδικές ανάγκες, δηλαδή, ανήλικοι με χαμηλό δείκτη νοημοσύνης ή με οριακή νοημοσύνη, με αυτισμό ή με προβλήματα ψυχικής υγείας, όπως η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας (Δ.Ε.Π.Υ.), η διαταραχή διαγωγής, η αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας και οι διαταραχές εθισμού.

Άρθρο 13

Δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 14 Οδηγίας)

1. Κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, οι αρμόδιες δικωτικές, εισαγγελικές και δικαστικές αρχές προστατεύουν την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ανηλίκου, λαμβάνοντας υπόψη τα προσωπικά χαρακτηριστικά αυτού, που προκύπτουν από τη διαδικασία ατομικής αξιολόγησης και ιατρικής εξέτασης, κατά τα άρθρα 7 και 8, αντίστοιχα.

2. Τα Δικαστήρια Ανηλίκων συνεδριάζουν κεκλεισμένων των θυρών. Πλην των διαδίκων, των συνηγόρων τους και των Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής, δύναται να παρίστανται οι γονείς ή οι κηδεμόνες ή οι αντιπρόσωποι της οικείας Εταιρείας Προστασίας Ανηλίκων, σε περίπτωση που της έχει ανατεθεί η επιμέλεια του ανηλίκου ή εκπρόσωπος αρχής ή φορέα, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, που αναλαμβάνει την προστασία ή εν γένει την προάσπιση δικαιωμάτων των ανηλίκων. Το Δικαστήριο Ανηλίκων, κατά τη διαδικασία, δύναται να διατάξει την εκ του ακροατηρίου προσωρινή απομάκρυνση του ανηλίκου κατηγορούμενου, οσάκις κρίνει ότι τούτο ενδείκνυται προς το γενικότερο συμφέρον αυτού ή ότι η παρουσία αυτού θα αποτελούσε πρόσκομμα στην ειλικρινή κατάθεση μάρτυρα ή συγκατηγορουμένου του. Στην περίπτωση αυτή, παραμένει στο ακροατήριο ο συνήγορος του απόντος κατηγορουμένου.

3. Η ιδιωτική ζωή και η ταυτότητα του ανηλίκου προστατεύονται από κάθε εμπλεκόμενη υπηρεσία και η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων του γίνεται πάντοτε σύμφωνα με τις διατάξεις του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 και του ν. 4624/2019 (Α' 137).

4. Η ολική ή μερική μετάδοση από την τηλεόραση, το ραδιόφωνο ή το διαδίκτυο, καθώς και η κινηματογράφηση, μαγνητοσκόπηση και μαγνητοφώνηση της δίκης ενώπιον του Δικαστηρίου Ανηλίκων απαγορεύεται. Η μετάδοση από την τηλεόραση ή το διαδίκτυο, καθώς και η κινηματογράφηση ή μαγνητοσκόπηση ή μαγνητοφώνηση ή φωτογράφιση των ανηλίκων που εμφανίζονται ενώπιον των δικωτικών, εισαγγελικών, δικαστικών και λοιπών αρχών απαγορεύεται.

5. Οι παραβάτες της παρ. 4, καθώς και της δημοσιοποίησης των καταγραφών του άρθρου 9, τιμωρούνται με φυλάκιση μέχρι τριών (3) ετών και χρηματική ποινή είκοσι χιλιάδων (20.000) έως διακοσίων χιλιάδων (200.000) ευρώ.

Άρθρο 14

Δικαίωμα του ανηλίκου να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία (άρθρο 15 Οδηγίας)

1. Ο ανήλικος συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική του μέριμνα, κατά την προδικασία και την κύρια διαδικασία.

2. Ο ανήλικος συνοδεύεται από άλλον ενήλικο που ορίζεται από τον ίδιο και γίνεται αποδεκτός, υπό αυτή την ιδιότητα, από την αρμόδια, ανά στάδιο της διαδικασίας, δικωτική, εισαγγελική ή δικαστική αρχή, στις περιπτώσεις που η παρουσία του ασκούντος τη γονική μέριμνα: α) αντιβαίνει στο υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου ή β) είναι ανέφικτη, επειδή, αν και

καταβλήθηκαν εύλογες προσπάθειες, είναι αδύνατη η επικοινωνία με αυτόν ή είναι άγνωστη η ταυτότητά του ή γ) μπορεί, βάσει αντικειμενικών και πραγματικών περιστατικών, να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο την ποινική διαδικασία. Όταν ο ανήλικος δεν έχει ορίσει άλλον κατάλληλο ενήλικο ή όταν ο ενήλικος που έχει οριστεί από τον ανήλικο, δεν γίνεται αποδεκτός από την αρμόδια αρχή, η τελευταία, λαμβάνοντας υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου, ορίζει άλλο πρόσωπο. Το εν λόγω πρόσωπο μπορεί να είναι εκπρόσωπος αρχής ή φορέα, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, που αναλαμβάνει την ευθύνη για την προστασία ή εν γένει την προάσπιση δικαιωμάτων των ανηλίκων.

3. Όταν εκλείψουν οι περιστάσεις που οδήγησαν στην εφαρμογή των περ. α', β' ή γ' της παρ. 2, ο ανήλικος συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα αυτού, σε κάθε επόμενο στάδιο της ποινικής διαδικασίας.

4. Η προδικασία διεξάγεται χωρίς την παρουσία του ασκούντος τη γονική μέριμνα του ανηλίκου ή άλλου κατάλληλου ενήλικου, κατά την παρ. 2, όταν η παρουσία των προσώπων αυτών:

α) δεν εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου ή

β) δυσχεραίνει την πρόοδο της ποινικής διαδικασίας.

Άρθρο 15

Διαδικασίες του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης (άρθρο 17 Οδηγίας)

1. Όταν ο εκζητούμενος ανήλικος συλλαμβάνεται σε εκτέλεση ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, του χορηγείται αμέσως έγγραφο με πληροφορίες για τα δικαιώματά του και οδηγείται χωρίς αναβολή στον Εισαγγελέα Εφετών. Ο Εισαγγελέας Εφετών, αφού βεβαιώσει την ταυτότητα του ανηλίκου, τον ενημερώνει: α) για την ύπαρξη και το περιεχόμενο του εντάλματος, β) για το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα αυτού (άρθρο 5), γ) για το δικαίωμα ενημέρωσης άλλου ενήλικου, επιλογής του ανηλίκου, εφόσον γίνει αποδεκτός υπό αυτή την ιδιότητα από τον Εισαγγελέα εφετών, υπό τις προϋποθέσεις των παρ. 2, 3 του άρθρου 5, δ) για το δικαίωμα ενημέρωσης των προξενικών αρχών του κράτους του οποίου είναι υπήκοος, ε) για το δικαίωμα να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα αυτού ή άλλον ενήλικο επιλογής του, κατά τα ανωτέρω (άρθρο 14), κατά τις διαδικασίες του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, στ) για το δικαίωμα να συγκατατεθεί στην προσαγωγή του στο κράτος έκδοσης του εντάλματος, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 17 του ν. 3251/2004 (Α' 127), ζ) για το δικαίωμα να προσφύγει στις υπηρεσίες νομικού παραστάτη (άρθρο 6) και διερμηνέα στο κράτος μέλος εκτέλεσης και στο κράτος-μέλος έκδοσης, η) για το δικαίωμα σε ιατρική εξέταση (άρθρο 8) και θ) για το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής του ζωής (άρθρο 13). Για την ανωτέρω ενημέρωση και τις σχετικές δηλώσεις του εκζητουμένου συντάσσεται έκθεση σύμφωνα με τους όρους των άρθρων 148 έως 153 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

2. Μετά τη σύλληψη του εκζητουμένου ανηλίκου και τη βεβαίωση της ταυτότητάς του, ο αρμόδιος Εισαγγελέας Εφετών αποφασίζει εάν είναι αναγκαίο να τεθεί υπό κράτηση, ώστε να αποφευχθεί η διαφυγή του ή να αφεθεί ελεύθερος με την επιβολή περιοριστικών όρων, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο τρίτο και το τέταρτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 283 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Ο Εισαγγελέας Εφετών μπορεί να διατάξει την προσωρινή απόλυση του εκζητουμένου ανηλίκου και την επιβολή περιοριστικών όρων κατά τα ανωτέρω. Σε περίπτωση παραβίασης των περιοριστικών όρων που επιβλήθηκαν στον ανήλικο είναι δυνατή η αντικατάστασή τους με το μέτρο της περ. ιβ' της παρ. 1 του άρθρου 122 Π.Κ., ενώ σε περίπτωση που ανακύψει κίνδυνος φυγής του, οι περιοριστικοί όροι που του επιβλήθηκαν, μπορούν να αντικατασταθούν με κράτηση.

3. Σε περίπτωση που διατάχθηκε η κράτηση του εκζητουμένου ανηλίκου ή η επιβολή περιοριστικών όρων, το πρόσωπο αυτό δικαιούται εντός δύο (2) ημερών από την έκδοση της σχετικής διάταξης να προσφύγει στο συμβούλιο εφετών. Η προσφυγή κατατίθεται στη γραμματεία της Εισαγγελίας Εφετών και εισάγεται από τον Εισαγγελέα στο Συμβούλιο, το οποίο ορίζει δικάσιμο εντός πέντε (5) ημερών και, αφού τον ακούσει, αποφασίζει αμέσως αμετάκλητα.

4. Η δικαστική αρχή που αποφασίζει για την εκτέλεση του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης αποφαινεται και για την κράτηση ή μη του εκζητουμένου ή την επιβολή περιοριστικών όρων.

5. Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται οι διατάξεις του ν. 3251/2004 και το άρθρο 11 του παρόντος.

Άρθρο 16

Δικαίωμα στη χορήγηση νομικής συνδρομής (άρθρο 18 Οδηγίας)

Ο ανήλικος ύποπτος ή κατηγορούμενος δικαιούται νομική βοήθεια σε ποινικές υποθέσεις σύμφωνα με τον ν. 3226/2004 (Α' 24), εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του πρώτου εδαφίου της παρ. 2 του άρθρου 6 του ν. 3226/2004, για πράξεις, οι οποίες, όταν τελούνται από ενήλικο, προβλέπεται ποινή φυλάκισης, το κατώτατο όριο της οποίας είναι τουλάχιστον έξι (6) μηνών.

Άρθρο 17

Κατάρτιση (άρθρο 20 Οδηγίας)

1. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης, σε συνεργασία με το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, το Υπουργείο Υγείας, το Υπουργείο Εσωτερικών, το Ινστιτούτο Επιμόρφωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και την Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργιών, εξασφαλίζει την ειδική επιμόρφωση των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργιών, των γενικών και ειδικών ανακριτικών υπαλλήλων, των υπαλλήλων που εργάζονται στα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων και στα Ιδρύματα Αγωγής, των επιμελητών ανηλίκων και των επιμελητών κοινωνικής αρωγής, που στελεχώνουν τις αντίστοιχες υπηρεσίες, των παιδοψυχιάτρων, ψυχιάτρων, ψυχολόγων, που διορίζονται για τους σκοπούς του άρθρου 12, των μελών των Επιστημονικών Ομάδων Εκτίμησης, των υπαλλήλων που εργάζονται σε υπηρεσίες αποκαταστατικής δικαιοσύνης, καθώς και των δικηγόρων, σε θέματα σχετικά με τα δικαιώματα των ανηλίκων, τις κατάλληλες ανακριτικές τεχνικές, την παιδική ψυχολογία και την επικοινωνία σε γλώσσα προσαρμοσμένη στους ανηλίκους, σύμφωνα και με τις αρχές που περιέχονται στο παρόν μέρος.

2. Οι Δικηγορικοί Σύλλογοι ενισχύουν την εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση των μελών τους σχετικά με τους τομείς επιμόρφωσης που περιέχονται στην παρ. 1.

3. Μέσω των δημόσιων υπηρεσιών ή της χρηματοδότησης οργανώσεων υποστήριξης ανηλίκων ενθαρρύνονται πρωτοβουλίες, ούτως ώστε όσοι παρέχουν στους ανηλίκους υποστήριξη και οι υπηρεσίες αποκαταστατικής δικαιοσύνης να τυγχάνουν επαρκούς κατάρτισης σε επίπεδο κατάλληλο για την επαφή τους με τους ανηλίκους και να τηρούν τα επαγγελματικά πρότυπα, ώστε να εξασφαλίζεται ότι οι υπηρεσίες αυτές παρέχονται με αμεροληψία, με σεβασμό και με επαγγελματικό τρόπο.

Άρθρο 18

Συλλογή στοιχείων (άρθρο 21 Οδηγίας)

1.Μέχρι την 11η Ιουνίου 2021 και ακολούθως, ανά τριετία από την παραπάνω ημερομηνία, αποστέλλονται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή τα διαθέσιμα δεδομένα που αποδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο έχουν εφαρμοστεί τα δικαιώματα που προβλέπονται στο παρόν μέρος.

2.Όλες οι εμπλεκόμενες δημόσιες αρχές, περιλαμβανομένων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, των διωκτικών, εισαγγελικών και δικαστικών αρχών και υπηρεσιών, των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής, των υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης και κοινωνικής πρόνοιας και του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης, τηρούν πλήρη και ενημερωμένα στατιστικά στοιχεία της αρμοδιότητάς τους, σχετικά με την εφαρμογή των δικαιωμάτων που προβλέπονται στο παρόν μέρος.

3.Τα στατιστικά στοιχεία περιλαμβάνουν τουλάχιστον: α) τον αριθμό των ανηλίκων που είχαν πρόσβαση σε δικηγόρο, β) τον αριθμό των ατομικών αξιολογήσεων που διενεργήθηκαν, γ) τον αριθμό των ιατρικών εξετάσεων που διενεργήθηκαν, δ) τον αριθμό των ανακρίσεων που καταγράφονται με οπτικοακουστικά μέσα, ε) τον αριθμό των ανηλίκων που στερούνται της ελευθερίας τους, στ) τον αριθμό των ανηλίκων στους οποίους επιβλήθηκαν αναμορφωτικά μέτρα, ζ) τον αριθμό των ανηλίκων στους οποίους επιβλήθηκαν θεραπευτικά μέτρα, η) τον αριθμό των ανηλίκων που άσκησαν μέσα ένδικης προστασίας.

4.Η Γενική Διεύθυνση Διοίκησης Δικαιοσύνης, Διεθνών Νομικών Σχέσεων και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης μεριμνά επίσης για τη συλλογή, καταχώρηση και επεξεργασία των ως άνω στατιστικών στοιχείων, ζητώντας πληροφορίες από τις ανωτέρω αρχές.

5.Με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης ορίζονται η διαδικασία και οι τεχνικές λεπτομέρειες για τη συλλογή, ταξινόμηση και επεξεργασία των ανωτέρω στατιστικών στοιχείων.

Άρθρο 19

Έξοδα (άρθρο 22 Οδηγίας)

Τα έξοδα που προκύπτουν από την εφαρμογή των άρθρων 7, 8 και 9 βαρύνουν το Δημόσιο, ανεξάρτητα από την έκβαση της διαδικασίας. Κατ' εξαίρεση, δεν βαρύνουν το Δημόσιο, τα έξοδα που προκύπτουν από την εφαρμογή του άρθρου 8, εφόσον αυτά καλύπτονται από ιατρική ασφάλιση.

Άρθρο 20

Καταργούμενες διατάξεις

Το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο εδάφιο της παρ. 2 του άρθρου 239 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας καταργούνται.